

СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА И ЧОВЕКА

Лекции
за
строителите
на
Гьотеанума
от

Рудолф Щайнер

Поредица „Просветление“

В поредица «*Просветление*» досега:

1. Рудолф Щайнер, «Същност на музикалното»
2. Рудолф Щайнер, «Прераждане и карма»
3. Рудолф Щайнер, «За мистерийните драми»
4. Рудолф Щайнер, «За инициацията»
5. Рудолф Щайнер, «Проблеми на модерната психоанализа»
6. Рудолф Щайнер, «Стихове и медитации»
7. Рудолф Щайнер, «Смъртта като преобразуване на живота»
8. Рудолф Щайнер, «Окултна история»
9. Рудолф Щайнер, «Индивидуални духовни същества
и тяхното въздействие в душата на човека»
10. Рудолф Щайнер, «Моят жизнен път»
11. Олаф Кооб, «Азът и неговият двойник»
12. Рудолф Щайнер, «История на човечеството»
13. Рудолф Щайнер, «Фридрих Ницше,
борец срещу своето време»
14. Рудолф Щайнер, «Четири мистерийни драми»
15. Рудолф Щайнер, «Мистерийни центрове»
16. Рудолф Щайнер, «Първоначални импулси на духовната наука»
17. Рудолф Щайнер, «Тайните на прага»
18. Рудолф Щайнер, «Сътворението на света и човека»

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА И ЧОВЕКА

За еволюцията на света и човека
Въпроси за храненето
Земният живот и действието на звездите

Четиринадесет лекции,
изнесени за строителите на Гьотеанума в Дорнах
от 30 юни до 24 септември 1924 г.

Превод от руски
Евгени Мангуров

Аб
*Издателско
Ателие*

RUDOLF STEINER

Die Schöpfung der Welt und des Menschen

GA-354

Rudolf Steiner Verlag, Dornach

*На корицата е използван фрагмент
от картина на Ван Гог.*

Всички права върху българското издание на тази книга
са запазени от *Издателско ателие Аб.*

© Рудолф Щайнер, автор

© Евгени Мангуров, преводач

© Христо Маринов, технически редактор

© Издателско ателие А^б

ISBN 978 - 954 - 737 - 922 - 0

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ от Мария Щайнер 13

СЪТВОРЕНИЕ НА СВЕТА И ЧОВЕКА

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Дорнах, 30 юни 1924 г. 15

Сътворението на света и човека – състоянията Сатурн, Слънце и Луна в еволюцията на Земята

Някога цялата Земя е била жива, но само превръщайки се в труп, тя е могла да сътвори човешкия род. Несъстоятелността на представата за образуването на Слънчевата система от първична мъглявина. Видът и състоянието на веществото зависят от наличната в него топлина. Изначално в основата на всичко е топлината или огънят. На Сатурн е имало само топлина, при това тя е била жива. Въздухът е бил първото нещо, което е възникнало при настъпилото охлаждане. Второто състояние, наречено Слънце, представлявало гореща въздушна мъглявина. През първото състояние съществувал само човекът, а през второто са съществували и човекът, и животното. Когато температурата спаднала още, се появила водата – образувало се третото мирово тяло – Луна, а върху него и растителното царство. На четвъртата степен, нашата Земя, съществуват едновременно човекът, животното, растението и минералът. Това, което в сегашното състояние на Земята човек получава чрез майчиното тяло, в по-ранното състояние той е получавал чрез въздуха и обкръжаващата среда. Във всяко от състоянията на съвременния човек може да се забележи връщането му към древните състояния.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 3 юли 1924 г. 34

Сътворението на Земята и възникването на човека

Първоначално цялата наша Земя е била своего рода живо същество. Предишното състояние на Земята е представлявало уплътнена течност, в която в разтворен вид са се съдържали всички тези вещества, които днес са станали твърди. Въздухът е бил плътен и сулфатизиран и наситен с метали и сяра. Земята е била като ми-

рово яйце. С отделянето на Луната от Земята започва отлагането на минералите, пречистването на водата и въздуха, образуването на костен скелет и началото на външното оплождане. Значението на силиция за човека.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 7 юли 1924 г. 50

Какво казва науката и какво Антропософията за земните пластове и вкаменелостите

Земята има твърда сърцевина, съдържаща от седемдесет до осемдесет вещества, а около нея – въздушна обвивка, състояща се предимно от кислород и азот и малки количества въглероден диоксид, водород и сяра. Геологията съди за земните пластове по вкаменелостите вътре. В Алпите всичко, което е разположено на пластове, е било по-късно размесено едно с друго. Образуване на вкаменелостите. Съвременният облик на Земята ни показва, че докато още не са живеели нито хора, нито висши животни, тя самата е била жива. Човешкото същество се пробужда към съзнание едва когато Земята е започнала постепенно да умира. Нашите растения се изграждат от въглерод, който поемат от въглеродния диоксид, издишван от човека и животните, а прарастенията са се изграждали от азот, защото в най-древните епохи се е издишвало съединение на въглерода и азота – циановодородна киселина. Както в Земята в древни времена е имало синилна киселина, така и в млади образувания като кометите тя присъства. Слънцето и звездите са кухи пространства, а не нагорещен газ.

ЕВОЛЮЦИЯ НА СВЕТА И ЧОВЕКА ВЪПРОСИ ЗА ХРАНЕНЕТО

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 9 юли 1924 г. 66

Еволюция на света и човека – Лемурия и Атлантида

За мамутите, открити в северната част на Сибир. Нашата днешна Земя е своего рода миров труп. В някои точки от Земята почвата постоянно се издига и спуска. Потопът е дреболия в сравнение с това, което е ставало някога на Земята в гигантски мащаби. За *Pithecanthropus erectus* на Дюбоа и произхода на човека. Всички млекопитаещи са възникнали от човека, от тези човешки форми,

в които човек е оставал несъвършен. Маймуната произхожда от човека, а не обратното. Форма на главата и формиране на атлантския човек и неговия воднист мозък. Пещерните хора и техните разумни, но неумели рисунки. Едновременният плътен въздух и състоянието на човека тогава. Хранителният процес при предишните хора. Продължаващата трансформация на земята, хората и животните.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 12 юли 1924 г. 83

Произход и същност на китайската и на индийската култури

В началото човешкият живот е протичал съвсем различно на мястото, където днес се намира Атлантическият океан. Японците и китайците са остагъци от най-древното население на Земята. Китайската култура е била безрелигиозна култура. Владетелят като «син на Слънцето». Китайците устройвали империята си по модела на небето. Китайската реч и писменост се образуват на различен принцип. Особенности на древната китайска живопис. Китайците са открили барута и книгопечатането хиляди години преди европейците. Европеизиране на китайската и на японската култури. Самовгъбеността на индийската култура. Контрастът между древните индийци и китайци.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 31 юли 1924 г. 103

Съотношения в храната на хората. Суровоядство и вегетарианство

Хранителните продукти, безусловно необходими на човека, са: белтъчини, мазнини, въглехидрати и соли. Дишането при растенията, животните и хората като взаимно допълващ се процес. Хлорофилът удържа въглерода в растението и освобождава кислород. Коренът съдържа в себе си особено много соли и действа върху главата. Ряпата и морковите укрепват най-високо разположените части на главата. За действието на картофите и зърнените култури. Значението на готвенето на храната за правилното ѝ усвояване. Суровоядството като изтезание за тялото. Когато човек приема в себе си растителните и животински мазнини, унищожавайки ги, той развива сила. За изграждането на храносмилателните органи на човек като храна му е необходим преимуществено растителен белтък, съдържащ се в цветовете и плодовете. Коренът храни главно главата; средната част на растенията, листата и

стъблата хранят главно гърдите, а това, което се намира в плодовете, – долната част на тялото. Значение на вегетарианството. От прекомерна употреба на белтъчини може да настъпи отравяне и втвърдяване на артериите.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ, 2 август 1924 г. 122
Въпроси за храненето. Хранене на децата и закаляване. За торенето

Унищожаването и образуването на белтъчини и мазнини в човека. Тялото ни се нуждае от здрав растителен белтък, затова трябва да ядем плодове, както във варен, така и в суров вид. Можем да оживим почвата, ако по правилен, нормален начин я торим. Нормалното торене осигурява нормален растителен белтък. Влошаването на състава на растенията се дължи на замяната на оборския тор с минерални торове. За закаляването на децата. Появата на туберкулозата е свързана с употребата на картофи, която стимулира критичното мислене и отслабва дробовете. За атеросклерозата и сенната хрема. Диабетът като свидетелство, че човек е изгубил инстинкта си за хранене. Връзката на кафето и чая с журналистиката и дипломатията.

ОСМА ЛЕКЦИЯ, 6 август 1924 г. 137
Културното развитие на човечеството

Различните възгледи за еволюцията на човека. Хората, които някога са обитавали в животински тела, по отношение на духа са били много по-мъдри, отколкото ние днес, но са притежавали тази мъдрост по начина, по който животните днес притежават инстинкта. Действителен скок в историята на културата на човешкия род е било получаването от човека на съзнанието, че той е свободно същество. Произход на някои суеверия от действия за спомняне на мъртвите. Съвременните диваци се явяват пропаднали хора от древността, а съвременните маймуни са още по-пропаднали същества. Хората в по-ранните времена са имали преди всичко изключително силно въображение, което е действало като инстинкт. Изобретяването на хартията и телеграфа. Идеите на древните германци за Вотан и Локи. Всичко, което първоначално е възниквало в културата, е възниквало от ритъма. Индианците и преклонението им пред «Великия Дух», който доминира над всичко. Гърците приписвали на действието на добрите духове

всичко, което природата създава, а всичко, което не е било природен, а изкуствено създаден продукт, те приписвали на дейността на злите духове. Въображението е нещо по-духовно от абстрактния разсъдък. Изхождайки от разсъдъка, днес трябва отново да стигнем до духа.

ЗЕМНИЯТ ЖИВОТ И ДЕЙСТВИЕТО НА ЗВЕЗДИТЕ

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ, 9 август 1924 г. 155

За миризмите

Как е свързан с всеобщото възникване на природните същества фактът, че различните същества в природата миришат различно. Как се появява миризмата. В мировото пространство никъде не е пусто, навсякъде има материя или дух. Зодиакалната светлина. При кучето обонятелният орган обхваща голяма част от мозъка, разположен зад носа, а при човека този мозък е трансформиран в разсъдъчен. Растенията помирисват мировото пространство и в съответствие с това изграждат сами себе си. От растенията срещу нас реално идват ароматите на небето. Върху всеки участък от Земята оказва особено силно въздействие една или друга планета и в съответствие с това растителното начало в човека притежава миризма. Човекът има природата в себе си като цяло. Цветовете на растенията могат да помиришат целия свят, човешкият нос обаче е много загрубял. Повечето животни имат мощно развит мозък, ориентиран към вкусовите усещания. При хората съществува само малък рудимент. Но с трансформирания вкус мозък той формира идеи. Какво прави човека по-съвършен от другите създания на природата и защо той е толкова несръчен след раждането си. Хора, които твърде едностранчиво развиват своя мозък, макар и да могат фино да мислят, се оказват страшно несръчни.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 9 септември 1924 г. 173

Планетарните влияния върху животните, растенията и минералите

Описание на физическата природа на Марс. Жизненият цикъл на майския бръмбар и връзката му с въртенето на Марс. Слънцето оказва своето преобладаващо влияние върху всичко на Земята, което е мъртво и всяка година трябва отново да бъде извикано към живот, докато Луната има влияние само върху живото, но не

и върху мъртвото. Марс оказва своето влияние само върху това, което се проявява при по-финия живот, при усещанията; другите планети разпространяват своето влияние върху душевното и духовното. Днес Марс се намира в състояние, приличащо на това, което е имала по-рано Земята, а Юпитер представлява състояние, в което Земята ще бъде едва в бъдеще. Миризмата на растенията идва от планетите, а цветът им от влиянията на Слънцето и Луната. За да придаде окраска на растението, Слънцето извършва един оборот в течение на година, но благодарение на кръгооборота, извършван за 25 915 години, то получава възможност да придава цвят на камъка. Планинските билки имат по-голяма лечебна сила от растящите в долините. Горската ягода е особено разпространена там, където има минерални породи, които съдържат малко желязо. Розата притежава огромна сила да привлича отвсякъде масло. Знанията за почвата са изключително важни за земеделеца.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 13 септември 1924 г. 190

За времето и причините за него

Появата на слънчевите петна и връзката им с метеорологичните явления. Слънчевите петна са се появили сравнително скоро, броят им постоянно ще расте, Слънцето в бъдеще ще свети все по-малко и по-малко и накрая то ще стане съвсем черно, ще деградира и повече няма да излъчва никаква светлина. Ледниковият период ще бъде повторен след пет, шест или седем хиляди години, но не по същите места на Земята, където е бил някога. Винаги стават продължителни прекъсвания на непрекъснатото развитие, защото земната повърхност постоянно се издига и спуска. Появата на въздушните и морските течения, както и на електромагнитните течения и тяхното влияние върху климатичните условия на Земята. Противоречията на професорите Фехнер и Шлайден за влиянието на Луната върху климата. Пасажът на Венера става примерно един път на сто години. Стогодишният календар. Мълнията – това е тази горещина, която въздухът създава в самия себе си и която се насочва натам, където вследствие на по-ниското налягане разредеността на въздуха образува своего рода дупка в обкръжаващия въздух. Мозъкът на човека в течение на последните столетия е станал значително по-твърд, отколкото е бил по-рано. Животните предчувстват времето.

ДВАНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 18 септември 1924 г. 210

Образуване и форма на Земята и Луната – причини за вулканите
Защо мълниятата не пада по права линия, а на зигзаг? Формата на Земята всъщност е тетраедър, превърнал се в сфера и повечето вулкани са разположени по ръбовете. Вулканите, които са разположени по ръбовете на тетраедъра, са се появили изначално, а другите вулкани са се появили по-късно. Календарът на Фалб за «критичните дни» за земетресения, вулкани, наводнения и поява на рудничен газ във връзка с действието на Слънцето и звездите. За произхода на Луната. Отговорът на Юлиус Роберт фон Майер на въпроса: Как става така, че Слънцето, което ни дава топлина, не изтива. Слънцето представлява всмукващо пространство, което се храни с етерните маси на кометите.

ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 20 септември 1924 г. 229

Какво представлява Антропософията. Кометата Биела
Отношението на хората към всичко ново. Куриозни примери за това как са приемани новите научни открития и изобретения. Последици от употребата на картофите като храна. Главата става своеобразен стомах, ако човек яде твърде много картофи. В последните столетия особен принос в общото отслабване на здравето на хората е внесло увлечението по картофите. Изследванията на духовната наука създават фундамент за медицината. Очакванията за край на света поради сблъсък с кометата през 1773 и последващите такива в годините 1832, 1845/46, 1852 г., и 1872. Книгата на Литроу за кометата от 1832 (Кометата Биела) и кометите като цяло. Прекомерното изучаване на всевъзможни науки от най-ранна детска възраст води до повишена нервност сред населението. С разпадането на кометите и падането им като метеоритни дъждове, те подобно на храна преминават в Земята и действат като вселенско лекарство за премахване на нервността у хората. Няма да може да се достигне дори частично разрешение на социалния въпрос, докато науката отново не стане духовна. Само с помощта на духовното познание можем да се запознаем със социалните закономерности. Марксизмът се основава на погрешно знание за обществото. Работническият въпрос ще приеме съвсем друга форма, когато всичко ще бъде разглеждано от духовна гледна точка.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ, 24 септември 1924 г. 245

Откъде идва човекът. Животът на Земята и звездната мъдрост

Защо социалният въпрос е станал толкова парлив. Човечеството, първоначално населяващо Земята, е притежавало силно развито знание не само за намиращото се на Земята, но и за звездното небе. Всички звезди оказват някакво влияние върху духовния живот на човека. От Луната излизат силите за размножение на всички обитатели на Земята, от Слънцето идват силите на растежа, а от Сатурн пристигат мисловните сили. В индустриалната епоха истинското знание за звездите е заменено с изчисления. В течение на последните десетилетия всички продукти са станали по-лоши, а това засяга човечеството като цяло. Когато човек мисли, в мозъка му постоянно нещо се разрушава. Цялото тяло, с изключение на няколко неща, като например костната тъкан и т.н., се подновява през седем до осем години. Тялото, което притежаваме в първите седем, осем години от живота, ние получаваме от майка си и баща си, но то напълно се изхвърля и след седем, осем години получаваме ново тяло, което трябва да построим за себе си сами. Това, което се изгражда по-късно, получаваме от духовния свят. Ние живеем не само от това, което ядем, но и от фино съдържащите се хранителни вещества, които са във въздуха и които вдишваме. Храненето, което човек получава от приема на храна, се използва от него например за постоянно обновяване на главата, а храненето, от което се нуждае човек, за да растат ноктите, се получава от храната, която той поема в себе си от въздушното пространство. Човек добива телесното посредством храненето, той постоянно добива и душевното, живее с душевното посредством дишането. Човекът живее толкова дни, колкото вдишвания прави на ден: 25 920 дни, 25 920 вдишвания. Ако вземем човешкия живот за един миров ден, една мирова година ще е равна на броя на дните в човешкия живот $72 \times 360 = 25\,920$ години.

Бележки	259
Рудолф Щайнер – живот и творчество	262

ВЪВЕДЕНИЕ

*към изданието на лекциите на Рудолф Щайнер
за строителите на Гьотеанума
от август 1922 г. до септември 1924 г.*

Бихме могли да наречем тези лекции диалог, доколкото съдържанието им, по настояване на Рудолф Щайнер, се определяше от самите работници. На тях им се разрешаваше сами да избират темите, той ги стимулираше да задават въпроси и да се изказват, поощряваше ги да се изявяват и да възразяват. Разглеждаше се и далечното, и близкото. Особено интересни се оказаха терапевтичните и хигиенни страни от живота, защото за тези неща на работниците се налагаше да се грижат всеки ден. Но също така се засягаха и всички явления в природата, битието на минералите, растенията и животните, при това разглеждането се извеждаше в космоса, към първоизточника на нещата и съществата. Накрая работниците молеха да им се даде въведение в духовното познание, в познавателната основа за разбирането на Мистериите на християнството.

Общата духовна работа се появи на основата на няколко курса, които доктор Роман Бос проведе при приключване на работата на строежа за интересуващите се. По-късно тези курсове се провеждаха и по-нататък от други членове на Антропософското общество. След това работниците помолиха Рудолф Щайнер да ги приеме и утоли жаждата им за знания и ако е възможно, да посвети на това един час нормално работно време, докато те са още бодри и могат да запазят възприемчивостта си. Това е ставало в сутрешните часове, след прекъсване на работата. Можели са да присъстват също и някои служители на строителната кантора и още двама-трима от тесния работен кръг около доктор Щайнер. Обсъждали са се практични неща, например развъждане на пчели за тези, които се интересували от отглеждане на пчели. Когато Рудолф Щайнер вече не беше между нас, експерименталната агро-

група публикува за своите членове конспект на тези лекции във вид на брошури.

Мнозина проявяват голямо желание да се запознаят с тези лекции. Обаче те бяха съобразени със специфичната аудитория и в тази специфична ситуация се провеждаха под формата на импровизации по теми, продиктувани от обстоятелствата и настроенията на работниците слушатели. Поради това те не бяха предназначени за печат. Именно формата, в която те бяха изнесени, позволи да се съхрани свежестта и непосредствеността, които не бих искала да се изгубят. Беше създадена особена атмосфера между душата на питащия и душата на даващия отговор. Не би ми се искало този колорит да се изпусне, да се изгуби тази окраска в хода на педантичната редакторска преработка. Затова се постаряхме да я ограничим, доколкото е възможно. Дори и не всичко тук да съответства на стилистичните литературни канони, важно е да се запази истинският живот в цялата си непосредственост.

Мария Щайнер

СЪТВОРЕНИЕ НА СВЕТА И ЧОВЕКА

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 30 юни 1924 г.

Някой от вас има ли въпрос?

Господин Долингер: Бих искал да попитам, не може ли господин докторът отново да разкаже за сътворението на света и човека, тъй като тук има много новодошли, които още не са чували за това?

Доктор Щайнер: И така, въпросът е дали мога отново да започна разговор за сътворението на света и човека, доколкото тук са се събрали много нови приятели. Ще построя изложението по такъв начин, че първо ще се опитам да ви изясня, какви първоначални състояния е имало на Земята и как те, от една страна, са довели до всичко, което виждаме навън, и, от друга страна, до това, което виждаме в човека.

Виждате ли, човекът е много, много сложно същество. И ако някой вярва, че човекът може да бъде разбран само благодарение на следсмъртни патологоанатомични изследвания, изследвания на трупа, той, разбира се, никога няма да стигне до правилно разбиране за него. Толкова малко могат да се разберат нещата, които се намират около нас, да се разбере светът, ако просто се събират камъни, растения и се разглежда всяко нещо поотделно. Необходимо е да се има предвид, че изследваното нещо съвсем не се проявява в първоначалния си вид.

Ако разглеждаме труп – ние можем да го разглеждаме скоро след като човек е умрял, – той има същата форма, същия облик, но става по-бледен. По него се забелязва, че смъртта го е завладяла, но все е с облика, който е имал човек, когато е бил жив. Но помислете за това: как би изглеждал този труп след известно време, ако не го кремираме, ако допуснем той

да започне да се разлага? Ще започне да се разрушава, в него повече не действа това, което би могло отново да го гради, той ще бъде разрушен.

Виждате ли, началото на Библията много често предизвиква смях у хората, което отчасти е оправдано, доколкото там е казано, че веднъж някакъв си Бог направил човека от земна пръст. Това се смята за невъзможно и, разбира се, с известно право. Някакъв Бог не би могъл да дойде и да направи човека от земна пръст. Такова изделие би могло да се смята за човек, колкото може да се смята за човек скулптурно изображение и колкото има шанс красивата кукла, направена от дете, да започне да тича. Следователно правилно се смеят хората, представяйки си, че първоначално Божественото същество е трябвало да направи човека от земна пръст. Ала това, което ние имахме пред нас като труп, в течение на времето действително се превръща в пръст, когато започне да се разлага в гроба и т. н. По същия начин би било безсмислено да се вярва, че от това тук пред нас би могло да се направи човек.

Виждате ли, от една страна, днес с основание можем да кажем, че представата за сътворението на човека от земна кал е неправилно. Но, от друга страна, е позволено следното: да се мисли, че човек трябва да се състои от това, което е Земята. Вие виждате, че бидейки последователни, не следва да допускаме ни първото, ни второто. Само че при това трябва да бъде ясно: докато човек е бил жив, вътре в него се е намирало нещо, работещо така, че той да получи тази форма, този облик; когато то се окаже навън, той вече не може да има този облик. Природните сили не са му дали този облик, те само го разсейват и не могат да го породят. Следователно с човека работата стои така, че ние трябва да се върнем към това духовно-душевно начало, което го е владеело, докато е бил жив.

Ако разглеждаме мъртвия камък, виждаме как върху него израстват растения и т. н. Но, господа, ако смятаме, че това винаги е така, както е днес, е същото, ако кажем за трупа: той винаги е бил такъв. А всъщност човекът е живял. Какво-

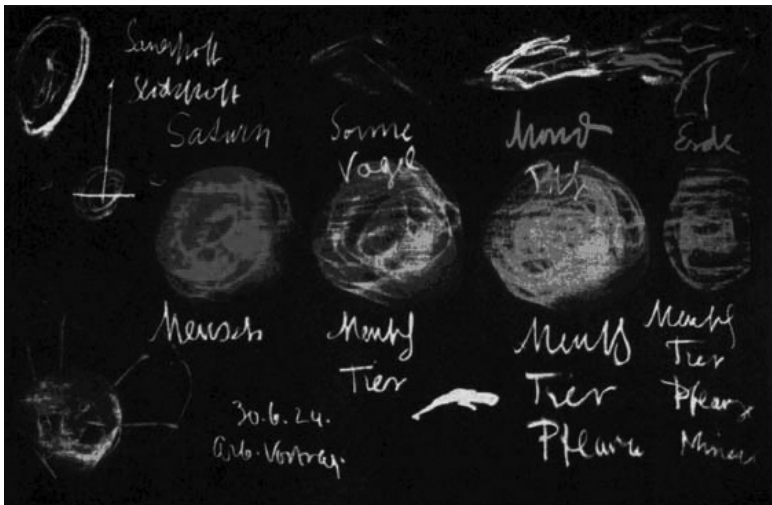
то виждаме днес в света като камъни, като скали и планини, е своего рода труп. То също е някакъв труп! Но не винаги е било така. Точно както трупът на човека не винаги е бил такъв, какъвто го виждаме, след като духовно-душевното излезе навън, така и това, което виждаме наоколо, не винаги е било такова. Не ни учудва, че растенията растат върху трупове, тоест върху камъни. Ако човек се разлага, върху неговия разлагащ се труп също израстват всевъзможни дребни растения и дребни животни.

Каквото е навън в природата, изглежда прекрасно, но съвсем не изглеждат прекрасно съпътстващите разлагането растителни образувания, които виждаме върху трупа, макар това да произлиза от факта, че първият е чудовищно огромен, а вторите – малки. Ако бихме били не хора, а малки буболечки, пълзящи по разлагащия се труп, и ако можехме при това да мислим като хора, ние щяхме да смятаме костите на трупа за скали. В това, което се разлага, ние бихме намирали срутвания и скали. Ако бихме били малки буболечки, щяхме да виждаме големи гори в това, което тук израства, и щяхме да се възхищаваме на целия този свят, намирайки го не толкова отблъскващ, както го намираме сега.

Така, както в случая с трупа трябва да се върнем към факта, че преди да умре, той е бил човек, така и в случая със Земята и околната среда – във всичко, което днес е умряло, трябва да се върнем към това, което е било живо. Защото ако Земята в по-голямата си част не умираше, не би могло да има никакви хора. Хората на Земята се явяват до някаква степен нейни паразити. Цялата Земя някога е била жива, тя е мислила, имала е всички възможности. Но само превръщайки се в труп, тя е могла да сътвори човешкия род. Това е нещо такова, което може да види и разбере всеки, ако обаче той действително мисли. Но днес не искат да мислят. А да се мисли е необходимо, ако искаме да стигнем до истината. Така че трябва да си представим: това, което днес е твърда скална основа, върху която израстват растения и т. н., първоначално е било нещо

съвсем различно. Първоначално сме имали работа с живо, мислещо мирово тяло – именно живо и мислещо мирово тяло!

Често съм питал, обръщайки се към вас: какви са представите за това днес? Представят си, че първоначално тук е имало огромна първична мъглявина, че тази първична мъглявина е започнала да се върти, при което са се отделили планетите, а в средата се е образувало Слънцето. Това се поднася на децата в най-ранна възраст. Пред тях се провежда малък експеримент¹, от който трябва да следва, че действително всичко е възникнало по такъв начин. Взема се малка капка олио, слага се в съд с вода, взема се парче картон, вкарва се в него игла. Доколкото олиото е по-леко от водата, то плува на повърхността. С помощта на иглата се върти картончето и при това неголямата капка олио се разделя. Продължава да се върти и възниква малка планетна система, в средата на която се разполага «Слънцето».

Всичко това изглежда много добре, но в този случай училищният преподавател би трябвало съвсем да забрави за себе си. Но не трябва да го прави, защото тъкмо той прави всичко това и би трябвало да каже на децата: зад всичко това в мировото

пространство би трябвало да стои някакъв огромен учител и да го върти! – Но там е и проблемът, че човек не се замисля много, при това не защото фактите го карат да не се замисля, а защото така му се иска. Но така не може да се стигне до истината. Следователно трябва да си представим, че не е имало никакъв огромен учител, който е въртял тази милова мъглявина, а че вътре в самата мъглявина се е намирало нещо, способно да се движи и т. н. Но така ние отново стигаме до живото. Ако на нас самите ни се прииска да се завъртим, не ни е необходимо да си забождаме игла, чрез която някакъв учител да ни върти. На нас това не ни е нужно, тъй като можем да се въртим и сами. А ето такава първична мъглявина би трябвало да се приведе във въртене от някакъв учител. Но ако тя би била жива, можела е да усеща и мисли, нямаше да има нужда от всемирнен учител, тъй като тя сама щеше да се върти.

И така, трябва да си представим следното: това, което ни обкръжава, е мъртво, но някога е било живо, било е усещащо, било е мирово същество, а ако го разглеждаме по-нататък – даже голямо количество мирови същества. И тези мирови същества са оживявали цялото. И първоначалното състояние на света е възникнало от факта, че вътре в материята се е намирало духовното.

Преди всичко какво стои в основата на материалното? Представете си, че държа в ръката си парче олово, къс олово. Това е твърдо вещество, истински твърдо вещество. Но ако аз сложа оловото върху нагорещено желязо или върху нещо друго нагорещено, сложа го в огън, то ще се втечни. Ако продължа да го държа в огъня, оловото ще излезне, ще се изпари и повече няма да го видя. Така стои работата с всички вещества. От какво зависи едно вещество да е твърдо? Зависи от съдържащата се в него топлина. Неговият вид и състояние зависят само от това, колко топлина има в него.

Знаете, че днес превръщат въздуха в течност и така се получава течен въздух. В обкръжаващата ни среда въздухът се намира в газообразна форма, защото в него се съдържа опре-

делено количество топлина. А водата – тя е течна, но може да бъде и лед, може да бъде и твърда. Ако на нашата Земя бихме имали абсолютна ниска температура, вода не би имало, би имало, но като лед. Но ако отидем в планината, там ще намерим твърди гранитни скали или други скални видове. Ако би станало много топло, нямаше да има никакви твърди скали, а само нещо течено, като водата в нашите реки.

И така, какво е първичното начало, благодарение на което всичко става твърдо или течено, или газообразно? Всичко това прави топлината! Топлината е първоначална и без нея не би могло да има ни течено, ни твърдо. Топлината трябва да проявява някаква активност. Затова можем да кажем: каквото изначално стои в основата на всичко, е топлината или огънят.

Същото показват духовната наука и антропософските изследвания. Тази духовна наука, тези антропософски изследвания показват, че изначално е имало не първична мъглявина, а жива топлина, просто топлина, която е била жива.

И така, искам да маркирам едно първоначално мирово тяло – топлина, която е била жива (вж. рис., червеното). В моята книга «Въведение в тайната наука» нарекох това първично състояние – тук работата не е в наименованията, нали така, защото всичко трябва някак да го наричаме, – както са го наричали в древността: състояние Сатурн. То има определено отношение към мировото тяло Сатурн, но засега няма да го разглеждаме.

В това първоначално състояние още не е имало никакви твърди тела, не е имало въздух, а само топлина, при това тази топлина е била жива. Ако днес вие мръзнете, мръзне вашият «Аз». Ако днес се потите, ако истински ви е горещо, вашият «Аз» започва да се поти, става му горещо. По такъв начин се намирате в елемента топлина, където е ту горещо, ту хладно, но вие постоянно се намирате в някакво топлинно състояние. Виждаме го и днес при човека: той живее в топлинния елемент. Човек изцяло и напълно живее в тази топлина.

И ако днес науката казва: първоначално тук е имало ви-

соко ниво на топлина, в известен смисъл тя е права. Но когато науката предполага, че тази топлина е била мъртва, че тази високоорганизирана топлина е била мъртва, това е невярно, доколкото тук е имало живо мирово същество, наистина живо мирово същество.

И първото, което станало с това, което тук е било живо мирово същество, е било охлаждане. Нещата постоянно са подложени на охлаждане. Какво възниква, когато нещо, в което не може да се различи нищо друго освен топлина, се охлажда? Възниква въздух. Въздухът е бил първото нещо, което е възникнало: газообразното. Ако нагриваме твърдо тяло все по-силно и по-силно, в тази топлина се образува газ. Ако нещо, което още не е станало вещество, спускайки се отгоре надолу, се охлажда, преди всичко се образува въздух. Следователно бихме могли да кажем: второто, което тук се е образувало, е въздушното начало (вж. рис., зеленото), истинското въздушно начало. И в него, тоест в това, което е било образувано като мирово тяло, всичко е било от въздух. Там още не е имало никаква вода, там още не е имало никакви твърди тела. Там всичко е било въздух.

Сега ние имаме второ състояние, възникнало в хода на времето. И във второто състояние, наред с това, което е било там първоначално, вече възниква нещо друго. Макар днешното Слънце да не е същото, в книгата си «Въведение в тайната наука» нарекох това състояние Слънце. Това е било своего рода слънчево състояние, доколкото то е представлявало гореща въздушна мъглявина. Вече съм ви казвал: съвременното Слънце не е същото. То също не е и това, което второто мирово тяло е било първоначално. И така, ние получихме второ мирово тяло, което се образувало от първото; първото е било само топлинно, а второто вече е било газообразно. Но в тази топлина човек е можел да живее като душа. Топлината поражда в душата усещания, но тя не разрушава душата. Обаче тя разрушава телесното. Следователно, ако аз се хвърля в огън, само моето тяло ще бъде разрушено. Моята душа няма да се

разруши, ако се хвърля в огъня. За това ще говорим по-подробно, тъй като този въпрос, разбира се, изисква разяснения. Така че човек е могъл да живее като душа още тогава, когато е било налице първичното състояние Сатурн.

Тук вече е можел да живее човекът. Животното още не е можело да живее тук, но човекът е можел. Животното още не е можело да живее тук, защото при него разрушаването на телесността донася вреда за душата. В случая на животното огънят оказва влияние върху душевното. Така че за това първично състояние ще отбележим: човека вече го е имало, а животното още не го е имало. Когато настъпило това преобразуване (слънчевото състояние), човека и животното вече ги е имало. Тук трябва да обърнем внимание на факта, че не животното го е имало първоначално и човекът е възникнал от него, а първоначално го е имало именно човека и едва по-късно е възникнало животното, възникнало от това, че не е успяло да стане човек. От само себе си се разбира, че човекът не е можел тогава като някакво двуного същество да ходи насам-натам, доколкото тогава е имало само топлина. Той е живеел в топлината, бил е рещо се същество и е живеел само в топлинно състояние. След като всичко това се преобразувало и възникнало газообразното топлинно тяло, наред с човека се образували и животните, тогава се появили животните. Следователно животните, макар и да имат родство с човека, в хода на мировото развитие са възникнали всъщност значително по-късно от човека. Какво станало по-нататък? Станало това, че нивото на топлина се понижило още. Когато топлината намалява още повече, тогава се образува не само въздух,

но и вода. Следователно така имаме трето мирово тяло (вж. рис., жълтото). Нарекох го Луна – по причина, че то прилича на нашата Луна, макар и да не е тъждествено с нея. То съвсем не е същото като днешната Луна, а е нещо подобно. И така, тук имаме течено тяло, истинско тяло. Разбира се, топлината и въздухът остават, но се появява и това, което още не е съществувало на второто мирово тяло – водата. И доколкото се е появила вода, вече имаме следното: човек, възникнал по-рано, животно, а от водата започнали да се появяват растения, които първоначално са растели не на земята, а във водата. Така са възникнали човекът, животното и растението.

Виждате, че растението изглежда като да расте от земята. Но ако Земята не съдържа вода, никакви растения нямаше да израстват. За своя растеж растението се нуждае именно от вода. Има също така и чисто водни растения. Така че трябва да си представите първоначалните растения като днешните водни растения. Те са плували във водата. Също така трябва да си представите животните по-голямата им част именно като плаващи животни, а тук, във второто състояние – повече като летящи животни.

От всичко, което е било първоначално, нещо оставало. Доколкото в течение на слънчевото състояние, когато ги е имало само човека и животното, всички са можели само да летят – защото тогава още не е можело да се плува, всички са можели само да летят, – и доколкото въздухът е останал и съществува досега, са възникнали потомци на тези летящи същества. Всевъзможните разновидности на нашите птици, съществуващи днес, се явяват пряко продължение на тези първоначални животни, които са възникнали в течение на слънчевото състояние. Само че тогава те не са били такива, каквито са сега. Тогава те са се състояли само от въздух. Тези животни са били своего рода въздушни облаци. Сега (лунното състояние) те включили в себе си и водата. И днес, господо, нека поне веднъж да погледнем птицата! В по-голямата си част днес тази птица изглежда необмислена. Ако трябва да

си представим животните, които са съществували по време на слънчевото състояние, трябва да кажем: те са се състояли само от въздух, били са подвижни въздушни облаци. Ако днес погледнем птица, тази птица има кухи кости и вътре в тези кухи кости навсякъде се намира именно въздух! Това е много интересно – да разгледаме съвременната птица в този аспект (изобразява го на дъската). Вътре в тази птица, в костите, навсякъде се намира въздух. Мислено отстранете всичко, което не е въздух, и вие ще получите нещо само въздушно – тази птица. И ако този въздух го нямаше, тя въобще не би могла да лети. Птиците имат кухи кости и вътре в тях тя се явява въздушна птица. Това напомня за състоянието, което е било преди. Останалото се е образувало вече в по-късните времена. Птиците наистина наследяват това състояние.

Погледнете съвременния човек: той може да живее във въздуха, но не може да лети, тъй като е твърде тежък за това. Не е образувал кухи кости, подобно на птицата, иначе той също би могъл да лети. И тогава при него биха могли да се открият не само лопатки. Тези лопатки биха прераснали в крила. Човекът има само зачатъци на крила, тук, горе, в тези лопатки. Ако те биха пораснали, човекът щеше да лети.

И така, човек живее в обкръжаващия го въздух. Но този въздух трябва да съдържа в себе си водни изпарения. В изключително сух въздух човек не би могъл да живее. Така че трябва да има влажност и т. н. Но има все пак и такова състояние, в което човек не може да живее във въздуха: състоянието на зачатъчния период, ембрионалното състояние. Трябва само правилно да се видят тези неща. В ембрионалното състояние всичко това, което се явява човешки зародиш – наричат го човешки ембрион, – въздухът и всичко, от което той се нуждае, го получава от тялото на майката. На този стадий той трябва да се намира вътре в живия организъм.

Тук, виждате ли, работата стои така: ако човек още като зародиш се намира в тялото на майката и го извлекат оттам при операция, той още не може да живее във въздуха. В тече-

ние на ембрионалното състояние човек е предразположен към това да живее в жива обкръжаваща среда. И при това състояние, когато вече ги е имало човека, животното и растението, те всички още са били не такива, каквито са в днешния свят, доколкото тогава още не е имало никакви камъни, никакви минерали. Тогава всичко още е било живо и в това живо човек е живеел точно така, както той живее днес в майчиното тяло. Само че е пораствал, разбира се, повече. Представете си, ако не би трябвало да се раждаме, не би трябвало да живеем във въздуха, даже не би трябвало да дишаме, тогава времето на нашия живот би свършвало с раждането. Като ембрион, като зародиш ние можем да живеем само десет лунни месеца. Това е такова същество, което може да живее десет лунни месеца, то не може да излиза на открит въздух, но го получава отвътре от живия организъм. Така е било с човека в далечното минало. Макар и да е ставал по-стар, той не е излизал навън от живия организъм. Ако това състояние беше останало, той все още би живял вътре. Човек още не би достигал до стадия на раждането, той би живял като ембрион. Тогава още не би имало ни камъни, ни минерали.

Ако днес направите дисекция на човека, ще намерите неговите кости: вътре в тях ще откриете същите калциеви соли, каквито ще намерите тук, в Юра (планина в северна Швейцария – бел. пр.). Това, което се намира вътре, е минерал – него тогава, в миналото, още не го е имало, но и в ембриона именно в първите месеци също нищо минерално не се отлага, всичко още представлява течност, приела форма и малко уплътнила се. По времето на това състояние човек още не е имал кости, а в най-добрия случай нещо като хрущял. Така че тук имаме такъв човек, за който ни напомня само това, което днес е човешкият зародиш. Защо човешкият зародиш не може веднага да излезе навън от тялото на майката? Защото днес светът е станал различен. По времето на древната Луна – наричам я древна Луна, защото това не е днешната Луна, а състояние, в което е била Земята по-рано, – по време на древната Луна

цялата Земя е била майчино тяло, вътрешно живо, истинско майчино тяло. Така че можем да кажем: нашата днешна Земя е възникнала от това гигантско майчино тяло.

Още по-рано не го е имало и това древно гигантско майчино тяло. Какво е съществувало тогава? Тогава е имало място, бих казал, едно по-ранно състояние. Сега да помислим, какво е представлявало това по-ранно състояние. Виждате ли, ако на човек му предстои да възникне от майчиното тяло, ако му предстои да бъде ембрион, той трябва отначало да бъде заченат. Трябва да се осъществи оплождане, зачатие. Но нима нищо не обуславя това зачатие от по-рано? Зачатието е обусловено от факта, че при жените има месечни периоди, цикли. В женския организъм трябва да съществува напълно определен процес, който е свързан с отделяне на кръв. Но това не е единственото. Ако става отделяне на кръв, това е само физическо явление. Всеки път, когато се отделя кръв, едновременно става раждане на нещо духовно-душевно, нещо такова, което остава на духовно-душевно ниво, което не стига до стадия на физическо тяло, тъй като зачатие няма, а си остава на стадия на духовно-душевното. Това, което става по този начин преди зачатието, е ставало по време на слънчевото състояние! Тогава Слънцето като цяло, всичко предшестващо Земята като цяло, още е било мирово същество, което от време на време е изхвърляло нещо духовно. Така човекът и животното са живели в газообразно, въздушно състояние, бидейки изтласкани от това единно тяло. Следователно между това състояние (вж. рис.), Слънцето, и състоянието Луна човек е станал физическо същество във водата. По-рано той е бил физическо същество само във въздуха. По време на състоянието Луна също е имало нещо подобно на зачатие, но още не е имало нищо подобно на раждане. Как е ставало това зачатие по време на древното лунно състояние?

Господа, Луната е напълно женско същество. Но срещу това изцяло и напълно женско същество отначало не е имало мъжко същество, а срещу него е стояло всичко, което в съ-

щото време още се е намирало извън това мирово тяло. Това мирово тяло се е намирало тук, но и извън него е имало много други мирови тела. Те са оказвали влияние върху него. Сега следва да се обърне към рисунката, която съм правил тук.

И така, тук се е намирало това мирово тяло, наоколо са се разполагали други мирови тела и те са оказвали всевъзможни влияния; отвън са се внедрявали зародиши и са оплодотворявали цялата лунна земя. И ако някой от вас би могъл да живее тогава и попаднеше на това първоначално мирово тяло, за ставащото там той не би казал, че падат капки – така не би се изразил. Днес се казва: вали дъжд; вали дъжд – това бихте казали вие тогава – и Земята се опложда! Тогава е имало време през годината, през което отвсякъде са постъпвали тези оплождащи зародиши, и е имало време през годината, когато всичко това е зряло, когато оплождащите зародиши не са идвали. Така че тогава оплождането е имало всемирен характер. Но човек не се е раждал, той е ставал само оплоден. Благодарение на оплождането той се е извиквал към живот и хората са произлизали от единното земно тяло, което е съществувало тогава като лунно тяло. Точно така е ставало оплождането за растенията и животните – от цялото мирово обкръжение.

Сега вие виждате, от всичко, което живее тук като човек, животно и растение, от всичко това вследствие на охлаждането възниква последващото втвърдяване. Тук (състоянието Луна) ние още сме имали работа само с водата и в краен случай с по-късното втвърдяване поради охлаждането. Но тук (Земя) възниква твърдото, минералното. Така че ние имаме вече четвърта степен (вж. рис., синьото): това е нашата Земя, каквато тя е сега, на нея са човекът, животното, растението и минералът.

Сега да видим, господа, как са били нещата на Земята, да кажем, с птиците. Тук, по това време (слънчевото състояние) птицата е била още изключително въздушно същество, тя се е състояла само от въздух, реела се е като някаква въздушна маса. Сега, в течение на това време (лунното състояние) тя е

станала течна, уплътнено течна и подобно на студен облак се е реела там – само че този облак не е бил като нашите, а вече е носил в себе си облик. Това, което в наше време се явява безформено облачно образуване, е било по онова време оформено водно образуване. Това е била скелетна форма, но е била само водно образуване. А по-късно се появяват минералите. Сега в това, което отначало е било само течно образуване, се включват минералните образувания, карбонатите, фосфатите и т. н. Отлагането става в долната част на скелета, тук се образуват твърдите кости. Така че отначало ние имаме въздушната птица, после течната птица и накрая твърдата, земна птица.

При човека нещата не са можели да станат по този начин. Човек не е можел просто да включи в себе си в периода на своето ембрионално състояние това, което се е композирало изключително като минерал. Птицата е можела това. Защо го е можела? Виждате ли, птицата е получила своя въздушен облик тук (слънчевото състояние); след това тя е живяла в периода на водното състояние. Сега на нея ѝ е било необходимо, бидейки още в зародиш, да не позволи на минералното твърде силно да я завладее. Защото ако минералното би навлязло в нея много рано, тя би започнала да се минерализира, би се втвърдила. И така, при своето възникване птицата още носи в някаква степен течен и въздушен характер, но минералното вече се стреми да навлезе в нея. Какво прави птицата? Тя първо го отклонява, обкръжава се с него, създава около себе си яйце, обвивка от черупка! Минералното се намира тук. Обвивката на яйцето се запазва дотогава, докато птицата трябва вътрешно да отдели от себе си минералното, следователно трябва да остане в течно състояние. Поради какво става това при птицата? При птицата това става поради възникването ѝ едва във второто състояние на Земята. Ако бе възникнала още в първото състояние, тя би била много по-чувствителна по отношение на топлината, отколкото е в действителност. По отношение на топлината тя не е така чувствителна, доколкото по време на първото топлинно състояние нея още не я е имало. И

вследствие на факта, че тогава нея още не я е имало, тя може да си изгражда обвивка на яйцето.

Човека вече го е имало по време на първото топлинно състояние, затова на него не му е нужно да отблъсква минералното, когато се намира в ембрионално състояние; той може да не си гради обвивка на яйцето. Затова той трябва да бъде организиран различно. Той трябва да възприеме от майчиното тяло нещо минерално. Ето защо в края на ембрионалното състояние ние вече имаме в себе си минерални образувания. Той трябва да всмуче от майчиното тяло нещо минерално. Обаче за това самото майчино тяло трябва да съдържа в себе си минералното, което би могло да се отдели. При човека минералното трябва да се включи по съвсем различен начин, отколкото при птиците. Птицата има кости, пълни с въздух, а ние имаме кости, пълни с костен мозък. Ние имаме костен мозък в костите – това съвсем не е така, както при птиците, костите не са запълнени с въздух, както при птиците. Благодарение на факта, че ние имаме такъв костен мозък, майката на човека има възможност по вътрешен начин да отдава минералното на своя плод. Но към времето, когато минералното се предава, човекът вече не може да живее повече в майчиното обкръжение, тук той трябва малко по малко да се ражда. Едва след като се роди, той трябва да получи достъп до минералното. При птиците ние имаме работа не с процес на раждане, а с излюпване от обвивката на яйцето, докато при човека процесът на раждане става без образуване на обвивка на яйцето. Защо? Тъй като човекът е възникнал много по-рано, всичко в него може да става с помощта на топлината, а не с помощта на въздуха.

Днес можете да видите разликата, която съществува: разликата между яйцеснасящите животни и такива същества, като човека или висшите млекопитаещи. Разликата се основава на това, че човек е по-стар например от рода на птиците, и много по-стар от минералното. Ето защо той, намирайки се в съвсем ранен стадий в ембрионалния период, трябва да бъде

защитен в майчиното тяло от минералната природа. Тогава той може да получава достъп само до това минерално, което е било подготвено чрез преминаване през майчиното тяло. Даже известно време след раждането той трябва да получава под формата на майчино мляко това минерално, което вече е било преработено вследствие на преминаването му през майчиното тяло! Докато птицата може веднага да се храни с вещества от външния свят, човекът и висшите животни трябва да се захранват с вече преминалото през майчиното тяло.

Можем да кажем: това, което в сегашното състояние на Земята човек получава чрез майчиното тяло, в по-ранното състояние той е получавал чрез въздуха и чрез обкръжаващата среда. Просто тогава човек в течение на целия си живот е имал около себе си нещо като млечна среда. Днес нашият външен въздух съдържа кислород и азот, а също така съдържа относително немного въглерод и водород и много малко сяра. Тя е изчезнала. Когато е било по-ранното състояние (лунното състояние), работата е била по-различна. Тогава в обкръжаващата среда е имало не само въздух, състоящ се от кислород и азот, но е имало също водород, въглерод и сяра. Около Луната, около тази древна Луна се е намирала своего рода млечна кашлица, доста разрежена млечна кашлица, в която се е налагало да живее. Но в нещо като разрежена млечна кашлица човек живее и днес, докато не се роди! Защото едва след като човек се роди, млякото започва да тече от гърдите. Дотогава то се отделя в женското тяло в тази негова част, където се намира зародишът на човека. Особеността е в това, че процесите, протичащи преди раждането в женския организъм в матката, след раждането преминават нагоре и протичат в гърдите. По такъв начин днес откриваме в човека запазено лунното състояние – в ембрионалния период. Земното състояние настъпва от момента, когато човек се роди, като тогава нещо от лунното състояние прозира отчасти в процеса на кърменето.

Така следва да се обясняват нещата, свързани с възникването на света и възникването на човека. Днес на човек, кой-

то не е проникнат от духовната наука, няма да му се удаде да разреши загадката, защо птицата се излюпва от яйце и веднага може да се храни с външни вещества, докато човека не се излюпва от яйце и трябва сам да излиза от майчиното тяло и да се храни с майчино мляко. Защо? Защото птицата е възникнала значително по-късно, тя се явява по-външно същество. Човекът е възникнал по-рано и в течение на предходното състояние втвърдяването му не е стигнало толкова далеч, както при птиците. Затова и днес неговото втвърдяване не стига толкова далеч, той още трябва да бъде защитен и още носи в себе си много от първоначалното състояние.

Виждате ли, доколкото днес въобще не могат по правилен начин да размишляват за такива неща, е възникнало неправилно разбиране за това, което се намира на Земята като растение, като животно и като човек. Възникнал е материалистичният дарвинизъм, който предполага, че първо са възникнали животните и едва после човекът, развил се от животното. Вярно е, че човек във външния си облик има родство с животните. Но човекът е възникнал по-рано, животното се е развило значително по-късно, когато вече е настъпило преобразеното състояние на света. Така че ние можем да кажем: животните са потомци на тези, които са били тук по-рано, когато животните още са имали родство с човека. Но ние нямаме никакво основание да смятаме, че от днешните животни би могъл да произлезе човек. Това би била съвсем невярна представа.

Сега да погледнем не към клас птици, а към клас риби. Птиците са били предназначени за въздуха, а рибите – за водата. Само че по време на състоянието, което нарекох лунно, някои ранни въздухообразни същества се преобразили така, че благодарение на водата станали подобни на риби. Така към това, което тук (показва го на дъската) е било птицеподобно, се присъединили рибите. Рибите – това са, така да се каже, привождали се птици, птици, приети във водната стихия. За това, че рибите са възникнали по-късно от птиците, ние можем да се досетим поради факта, че рибите са възникнали едва тога-

ва, когато се е появил водният елемент. Следователно рибите са възникнали в течение на древните лунни времена.

И сега вече вас няма да ви удиви следното: всичко, което в течение на древното лунно време е плувало навсякъде във водата, е изглеждало подобно на риба. Даже птиците, въпреки че им се е налагало да летят във въздуха, са изглеждали по-рано подобни на риби, само че са били доста по-леки. В течение на древното лунно време всички са изглеждали подобни на рибите. Интересно е, господа, ако ние днес разглеждаме зародиша на човека, например през двадесет и първия, двадесет и втория ден след оплождането, как изглежда той. Тогава той плува във водния елемент, който се намира в тялото на майката и изглежда ето така (изобразява го на дъската): действително като малка рибка! Този облик, който човек действително е имал в течение на лунното време, още го има през третата седмица на вътреутробното състояние. Той е съхранил този облик.

Следователно може да се каже: отначало човек се преустройва, изхождайки от този древнолунен облик и ние и днес можем да видим с примера за рибешкия вид, който притежава в тялото на майката, как той се реорганизира. Във всичко, което наблюдаваме в днешния свят, ние можем да видим как е протичал предишният живот, както и в случая с трупа знаем, че той е имал предишен живот. Днес аз ви описах това, което е възникнало на Земята в минерален вид, описах ви какво е било преди. Наблюдавайки трупа, виждаме, че той не може повече да движи краката си, не може повече да движи ръцете си, не може повече да отвори уста, не може повече да отвори очи, станал е неподвижен, но този факт ни води назад към състоянието, когато всичко е било подвижно, краката са се движили, ръцете са се движили, очите са можели да се отворят. По същия начин гледаме на трупа на Земята, който е изключен от състоянието на живот и по който ходят хора и животни. Ние поглеждаме назад, когато Земята като цяло е била още жива.

Но това отива още по-далеч, господа. Както ви казах, ако

се осъществи зачатие, тоест предпоставката за развитието на физическия човек, постепенно се образува ембрион. Предшестващото всичко това вече съм ви описвал: всичко, което става в женския организъм, всичко, което периодически се изхвърля, както и всичко, което се случва с изхвърленото в духа. При този процес винаги става нещо – макар при здравите жени да не е толкова забележимо, при тези, които се грижат за себе си, които са здрави, – при жените винаги се появяват топли вълни, повишаване на температурата, трескаво състояние. Защо става това? Защото тук е задействано топлинно състояние; при него жената живее в елемента на топлината. Що за топлинно състояние е това?

Това е същото състояние, което се е запазило от първичното състояние, което нарекох Сатурн! Това състояние на трескава топлина продължава да живее и сега. Така че ние можем да кажем: цялата еволюция изхожда от своего рода състояние на повишена температура, от трескавата топлина на нашата Земя и от охлаждането, преустановило топлинното състояние. Сега повечето хора не проявяват разпаденост, те са сухи и трезви. Но ако нещо, несвързано с външната топлина, настъпи по вътрешен начин, така че ние повече се уподобим на вътрешния живот, протичащ в топлината, ако вътре стане нещо, свързано с топлината, стигаме до състояние на трескава топлина, вдигаме температура.

Работата стои така, господа: във всяко от състоянията на съвременния човек може да се забележи връщане на човека към древното състояние. И така, днес ви описах как постепенно, стъпка по стъпка са се развили човекът, животното, растението и минералът, при което мировото тяло, на което те са се развивали, е ставало все по-твърдо и по-твърдо. Ще поговорим за това по-нататък – днес е понеделник, – в близката сряда² в девет часа.

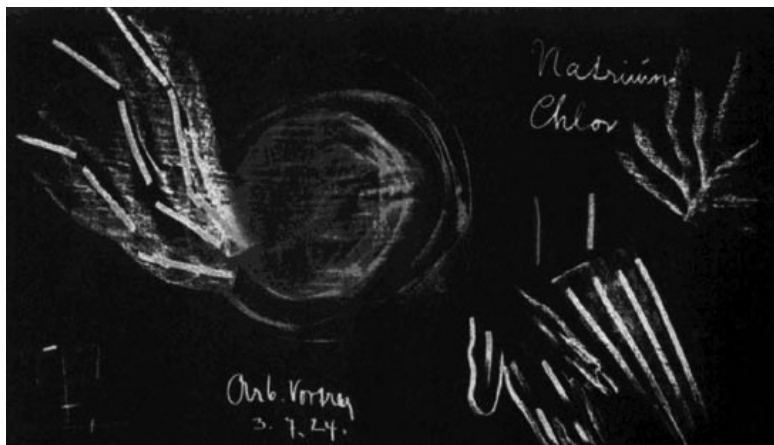
ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 3 юли 1924 г.

Добро утро, господа! Днес искам да продължа разговора за сътворението на Земята, за възникването на човека и т. н. От това, което ви говорих, може да ви стане ясно, че първоначално цялата наша Земя е била не такава, каквата тя се обрисова днес. Тя е била своего рода живо същество. И с нейното предпоследно състояние, предшестващо земното състояние – за което говорихме, – ние можем да се запознаем, като кажем: тук е имало топлина, тук е имало въздух, тук също така е имало и вода, но е нямало още твърда минерална земна маса. Не трябва да си представяме обаче, че водата, която тогава я е имало, е изглеждала като днешната вода. Днешната вода се е образувала благодарение на факта, че веществата, разтворени в нея дотогава, са се отделили от тази вода. Ако днес вземете чаша съвсем обикновена вода и добавите в нея малко сол, солта ще се разтвори във водата и ще получите, както се казва, солен разтвор, който е значително по-плътен от водата. Ако прокарате пръсти през него, ще почувствате, че соленият разтвор е доста по-плътен от водата. Все пак разтворената сол се намира тук в относително разрежено състояние. Но могат да бъдат разтворени и други вещества. Тогава получената течност ще бъде много по-плътна. Следователно това течно състояние, това водно състояние, което някога е било на нашата Земя в по-ранните времена, не съответства на днешната вода. Нея тогава въобще не я е имало, тогава в цялата вода са били разтворени вещества. Само помислете: всичко, което имате сега като вещества, например варовиковите отлагания на планинския хребет Юра – всичко това е било вътре в разтвора. Всичко, което сега имате в твърдите скални породи, които не можете и с нож да одраскате – варовикът още може да се надраска със стоманен нож, – всичко това е било разтворено във водата. Следователно в течение на това лунно време сме има-

ли работа с плътна течност, в която в разтворен вид са се съдържали всички тези вещества, които днес са станали твърди.

Съвършено чистата вода, която преимуществено се състои от водород и кислород, се е отделила значително по-късно. Самата тя е възникнала за първи път едва в течение на земното време. Така че в началното състояние Земята е представлявала уплътнена течност. А наоколо е имало нещо като въздух, но въздух като сегашния не е имало. Водата не е изглеждала така, както изглежда днес, също така и въздухът не е бил такъв, какъвто е днес. Сегашният въздух съдържа предимно кислород и азот. Другите вещества, съдържащи се във въздуха, се намират там в крайно незначителни количества. Във въздуха има даже метали, но в изключително малки количества. Виждате ли, например има метал, наречен натрий. В много количество той се съдържа навсякъде във въздуха; където и да сме, навсякъде го има метала натрий. Помислете само какво означава, че натрия го има навсякъде. Означава, че едно вещество, съдържащо се във вашата сол, тази сол, която е на масата ви, това вещество се намира навсякъде.

Виждате ли, има две вещества. Едното от тях е това, за което току-що казах – натрият, който в много малки дози се съдържа навсякъде във въздуха. Има още едно вещество, то

съществува в газообразна форма и играе особена роля при избелването на вашето пране. Това е хлорът. Той предизвиква избелване. И ето, тази сол, която имате на своята маса, се състои от натрий и хлор, тя се явява съединение на тези две вещества. Така се осъществяват тези неща в природата.

Бихте могли да попитате: а откъде е известно, че натрия го има навсякъде? Днес вече има възможност да се установи – в случай, че има пламък – какви вещества изгарят в този пламък. Ако например този натрий, който можете да получите във вид на метал, го превърнете в прах и го внесете в пламъка, ще можете с помощта на инструмент, наречен спектроскоп, да откриете жълта линия. Има и друг метал, който се нарича литий. Ако го внесете в пламъка, ще получите червена линия. Тук няма да се появи жълта линия, а ще има червена линия. Следователно с помощта на спектроскоп може да се установи какво вещество присъства някъде. Жълтата линия на натрия ще я получите почти при всеки пламък. Това означава следното: ако запалите някъде пламък – при това без да внасяте в него натрий, – ще получите линията на натрия във всеки пламък. Следователно този натрий присъства днес още и в пламъка. Но по-рано много голямо количество от тези метали, а също и сяра, са присъствали във въздуха. Така че въздухът в това древно състояние е бил, така да се каже, във висша степен сулфатизиран, бил е наситен със сяра. Имали сме плътна вода – ако не сме били много тежки, сме могли да се разхождаме по тази вода; тя е била подобна на течна вар, – също и въздухът е бил плътен, толкова плътен, че там би било невъзможно да се диша, използвайки днешните дробове. Но дробовете са се образували едва по-късно. Начинът на живот на съществата, които ги е имало тогава, е бил съвсем друг.

Ето така трябва да си представяте как е изглеждала Земята някога. Ако вие бихте се намирали на тази Земя с днешните очи, не бихте открили такова зрелище, като намиращите се навън звезди, Слънце и Луна. Звезди вие не бихте видели. Бихте видели в безграничното въздушно море това, което след

някое време е изчезнало. Ако би се наложило да живеем тогава, притежавайки днешните сетивни органи, ние бихме били вътре в мировото яйце, от което не може да се надникне навън. Ние бихме били вътре в мировото яйце! И вече можете да си представите, че и Земята е изглеждала съвсем различно. Била е напълно запълнена от гигантски яйчен жълтък, уплътнена течност с много плътно въздушно обкръжение – атмосфера, подобна на белтъка, намиращ се в яйцето днес.

Ако съвсем реално си представите всичко, което ви описвам, би трябвало да си кажете: да, тогава не са могли да живеят същества като днешните. Разбира се, такива същества, като съвременния слон и други подобни, даже човекът в неговия съвременен вид просто биха потънали, а освен това не биха могли да дишат. И доколкото те не биха могли да дишат, нямаше да имат дробове в техния съвременен вид. Органите се образуват в пълно съответствие с това как ще се използват. Интересно е, че орган просто няма, ако той не се използва. Така че дробовете са се развивали според това, доколко въздухът се е очиствал от серните и метални примеси, които са били в него в древното време.

Ако искаме да си съставим представа за това, що за същества са живеели тогава, преди всичко трябва да се обърнем към съществата, които са живеели в плътната вода. В тази плътна вода са живеели същества, които днес не съществуват. Ако днес говорим за формите на съвременните риби, тези форми са такива, защото водата е течна, нали така? Даже морската вода е относително течна; тя съдържа много разтворене-

ни соли, но въпреки това е относително течна. В миналото в това плътно море, в тази плътна течност, служеща за опаковка на Луната, е било разтворено всичко възможно. Съществата, които се намирали вътре в това море, не са могли да плуват, както плуват нашите съвременни риби, понеже водата е била много плътна. Но и да ходят те не са могли, тъй като може да се ходи само по твърда почва. Можете да си представите, че тези същества са притежавали такава организация, такива членове на тялото, които са се намирали между това, което е необходимо за плуване – плавници, и това, което е необходимо за ходене – крака. Образуването им е заемало междинно положение. Виждате ли, ако имате плавници – знаете как изглеждат плавниците, – те имат шиповидни, съвсем тънки кости (изобразява го на дъската), и това, което се намира в междините между костите, е ципа, изсъхнала мускулна тъкан. И така, ние виждаме плавника, в който почти няма мускулна тъкан, плавник с шиповидни кости. При крайниците, които служат за придвижване по твърда повърхност, служат за ходене или пълзене, костите отстъпват навътре, а тъканите ги покриват отвън. Така че при такива крайници ние наблюдаваме на първо място външното нарастване на мускулната тъкан, докато костите се разполагат вътре. Тук мускулната тъкан се явява най-важната. Това (показва го на дъската) има отношение към ходенето, а това се отнася към плуването. Но тогава не е имало нито ходене, нито плуване, имало е нещо средно между тях. Затова тогавашните животни са имали крайници, в които е имало нещо шиповидно, но това не било просто шип, а връзки, подобни на ставите. Имало е връзки, при това доста изкусни. Между тях е нараствала мускулна тъкан, подобно на ципа. Ако днес разгледаме някои водоплаващи животни с плавателни ципи между костите, виждаме последния остатък от това, което някога е съществувало в широк мащаб. Тогава са съществували животни, които така са простирали своите крайници, че те заедно с нарасналата мускулна тъкан са могли да се удържат на повърхността на плътната течност. И

те са имали стави на своите крайници – не като рибите днес, при които стави не се виждат. Благодарение на ставите те са могли да дирижират своите движения – наполовина ходене, наполовина плуване.

И така, както виждате, обърнахме вниманието на тези животни, които преимуществено са се нуждаели от такива крайници. Днес те биха ни се сторили крайно недодялани, тези крайници: нито плавници, нито крака, нито ръце, а недодялани израстъци на тялото, които обаче много добре подхождали за живот в такава плътна течност. Такъв е бил този вид животни. Ако поискаме да го опишем по-нататък, би следвало да кажем: тези животни са били предразположени към такова формиране на тялото, за да могат да възникнат такива чудовищни крайници. Всичко останало при тези животни е било слабо развито. Виждате това, което днес още съществува при жаби или животни, които плуват из блатата, тоест в плътнотечното. Ако ги вземете, в тях ще намерите слаби, угасващи, закърнели образувания от тези чудовищни животни, които са живеели някога и са били недодялани. Имали са много малка глава, като при костенурката.

А в уплътнения въздух са живеели други животни. Нашите днешни птици е трябвало да добият това, от което се нуждаят, живеейки в разредения въздух. Те е трябвало да си формират дробове. Но животните, които са живеели тогава във въздуха, не са имали дробове, доколкото в уплътнения, сернист въздух те не биха могли да дишат с тези дробове. Но те са поемали в себе си този въздух, при това са го поемали така, че той им е служил за нещо като храна. Тези животни още не са могли да ядат в съвременния смисъл, защото всичко изядено би оставало в стомаха им. В качеството на храна те не са употребявали нищо твърдо. Всичко, което са употребявали за храна, те са вземали от уплътнения въздух. Но в какво са вдишвали те всичко това? Виждате ли, те са вдишвали всичко в място, което е било формирано при тях по особен начин.

Мускулните маси, които са имали тези плаващи животни,

тези, бих могъл да кажа, пълзящо-плуващи животни – но това не е било нито плуване, нито вървене – тези мускулни маси тогавашните въздушни животни не са могли да ги използват, доколкото те не са плували в уплътнена течност, а е трябвало сами да се носят по въздуха. Обстоятелството, че те сами е трябвало да се държат във въздуха, е обусловило възникването при тях на приспособеност към серния въздух на тези мускулни маси, които са се развивали при пълзящо-плуващите животни. Сярата е изсушавала тези мускулни тъкани и е правила от тях това, което днес наблюдаваме като пера. В перата има от тези изсушени мускулни тъкани, това е изсушена тъкан. С помощта на тези изсушени тъкани животните са могли да образуват крайниците, които са им били нужни. Това не са били крила в съвременния смисъл, но са ги носели по въздуха и са приличали на крила, те не са били крила като днешните. Преди всичко едните и другите много силно са се отличавали в едно. Виждате ли, днес много малко е останало от това, което са били тези забележителни криловидни образувания: днес е останало само линеенето, когато птиците губят оперението си. Тези образувания още не са били пера; те са били образувани от изсъхнали тъкани, с помощта на които животните са се удържали в уплътнения въздух, при това тези образувания са били наполовина дихателни органи, наполовина органи за приемане на храна. Те са вдишвали това, което се е намирало във въздушната обкръжаваща среда. Такъв е бил всеки от тези органи, а именно от тези, които не са се използвали за полет, но също ги е имало, макар и в начално състояние, подобно на това, както птицата има пера по цялото тяло. Такива криле са служили за вдишване на въздух и за отделяне на въздух. Днес от това е останал само процесът на линеене. Но по-рано, за да се храни, птицата е трябвало да разпери своята тъкан над това, което е поглъщала от въздуха, а после тя отново е отделяла от себе си каквото не е било използвано. Така че тази птица е била устроена много интересно.

Виждате ли, в прадревно време тук, долу, са живеели

ужасно недодялани водни животни – съвременната костенурка би била истинска принцеса сред тях. Тези животни тук, долу, са се намирали във водната стихия. А тук, горе, са се намирали тези интересни животни. И докато днешните птици само понякога правят там, горе, нещо не съвсем прилично – и ние ги осъждаме даже за това, нали така, – тези птицеобразни животни постоянно са отделяли нещо от себе си. И тези отделяния, подобно на дъжд, са падали долу. Такъв дъждец особено силно е паднал надолу в определено време. Но животните, намиращи се долу, още не са имали тези привички, които имаме ние. Ние смятаме за ужасно и неприлично, ако някоя птичка направи нещо не съвсем приятно за нас. Но животните, намиращи се долу в течния елемент, не са смятали така, те поглъщали това, което падало отгоре, всмуквали го в своето тяло. Този процес бил едновременно и оплождането на онова време. Само благодарение на казаното тези появили се там животни въобще са могли да живеят по-нататък. Само благодарение на това, което са вдишвали, те са могли да продължат да живеят. В това отношение не би следвало да се говори за произлизане на едно животно от друго, както се прави днес, а би могло да се каже, че тогава тези животни са живеели дълго. Те отново и отново са се образували. Това е било някакво, бих казал, всемирно линеене; те постоянно са се подмладявали, тези животни, намиращи се долу. Напротив, животните, намиращи се горе, са се стремили при тях да идва това, което са развивали животните долу, и с него те самите се оплождали. Така че процесът на размножаване тогава е представлявал нещо, ставащо по цялото тяло на Земята. Горният свят е оплождал долния, а долният е оплождал горния. Въобще всичко това е съставлявало едно съвсем живо тяло. И бих могъл да кажа: това, което са представлявали тогава тези животни долу и животните горе, е било подобно на личинки, намиращи се вътре в тялото, когато цялото тяло е живо и личинките, намиращи се вътре, също са живи. Това е бил единен живот и отделните същества, които са живеели вътре, са жи-

веели в съвсем живо тяло.

Но по-късно настъпило такова положение на нещата, станало такова събитие, важността на което е била изключителна. Ако описаната по-горе история би могла да продължи и по-нататък, тогава всичко би било не така, както е сега на Земята. Тогава всичко би останало така, че недодяланите животни заедно с въздушните животни биха заселили живото земно тяло. Но настъпил ден, когато станало нещо особено. Вижте, ако тук ние имаме живо образуване, Земята (вж. рис.), някога от тази Земя се отделило нещо по-младо; то излязло в мировото пространство. Този процес изглеждал така, че тук възникнал малък израстък; тук възникнало изтъняване, и накрая – отделяне.

Вместо израстък тук, навън, в мировото пространство се образувало някакво тяло, при което въздушната стихия – тук още намираща се наоколо – се оказала вътре, а навън се намирала уплътнената течност. И така, отделило се обърнато наопаки тяло. Докато вътрешното ядро на лунната Земя си оставало течно, а уплътненият въздух се намирал навън, отделеното се тяло имало отвън плътно вещество, а отвътре било разрежено, по-фино. И в това тяло можем да познаем днешната Луна, ако, разбира се, по правилен начин, без превзетост изследваме тези неща. Днес може съвсем точно да се знае какво се намира например във въздуха, да се знае от какво се състои въздухът. Също така може съвсем точно да се знае и това, че Луната някога се е намирала вътре в Земята! Това, което сега като Луна се върти навън, се е намирало вътре в Земята и се е отделило, излязло е в мировото пространство.

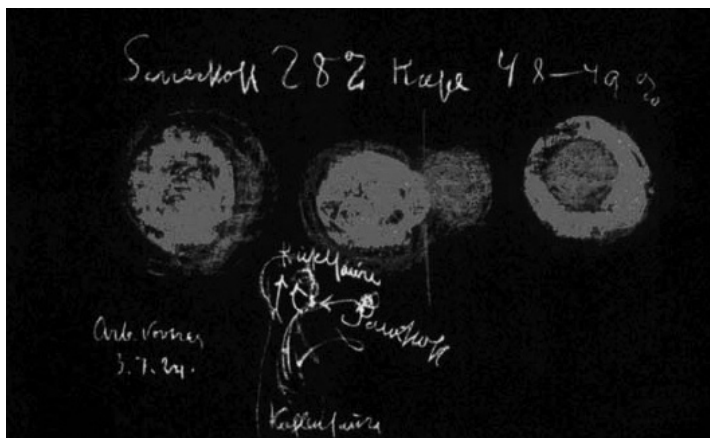
Следователно можем да кажем: от древното лунно състояние на Земята е възникнало сегашното ѝ състояние. А с това е възникнало и минералното царство. И сега всички форми би трябвало да се изменят. Защото поради факта, че Луната е излязла, въздухът станал по-малко наситен със сярата и все повече и повече се приближавал до съвременното си състояние на Земята. Също така с валежите е паднало и това, което е било разтворено в течността, и то създавало планинообразни включвания, а водата ставала все по-подобна на сегашната ни вода. Напротив, Луната, имайки по периферията това, което ние на Земята имаме вътре, образувала навън съвсем вроговена плътна маса; нея виждаме отгоре. Тя не е като нашето минерално царство, а е такава, като че ли нашето минерално царство се е вроговило, станало е подобно на стъкло, извънредно твърдо, по-твърдо от всичко рогообразно, съществуващо на Земята. В същото време то е носило по-скоро рогообразен, отколкото минерален характер. Отгук и тази особена форма на лунните планини. Всички тези лунни планини изглеждат като започнали да се образуват рога. Те са образувани така, че вътре в тях още може да се възприеме органичното, това, което някога е било свързано с живота.

Вижте сега: започвайки оттогава, когато Луната е излязла, от тогавашната уплътнена течност, все повече и повече започнало да се образува минералното. При това особено е действало едно вещество, което се състои от силиций и кислород, което се нарича кремъчна киселина, двуокис на силиция. Виждате ли, според вашите представи киселината трябва – доколкото използваните днес киселини са именно такива – да бъде течност. Но киселината, която имам предвид, истинска киселина, представлява нещо съвсем твърдо. Имам предвид кварца, който вие можете да намерите високо в планините. Кварцът е кремъчна киселина. Ако той е бял и стъкловиден, това е чиста кремъчна киселина, а ако съдържа някакви други вещества, имате виолетов кварц и т. н. Това е от тези вещества, които се съдържат вътре като включвания.

Но този кварц, който днес е така твърд, че и със стоманен нож не можеш да го одраскаш и ще получиш порядъчна дупка, ако те ударят с него по главата, този кварц е бил в древните времена много добре разтворим, той е бил разтворен или в уплътнената течност, или в тази, наполовина по-фина част на обкръжението – в уплътнения въздух. И можем да кажем: по-край сярата огромно количество от такъв разтворен кварц се е съдържало в уплътнения въздух, който го е имало на тогавашната Земя. Бихте могли да получите представа, доколко силно е било това влияние на разтворената кремъчна киселина, ако днес разгледате от какво се състои Земята, на която живеем. Бихте могли, разбира се, да кажете: тук трябва да има много кислород, който ние използваме за дишане, много кислород трябва да има на Земята. Кислородът на Земята действително е много, от двадесет и осем до двадесет и девет процента от общата земна маса, която имаме. При това трябва да вземете предвид всичко. Във въздуха има кислород. В много вещества, намиращи се в Земята в твърд вид, също се съдържа кислород. Кислород има в растенията, в животните. Ако се сумира всичко, се получават 28%. Обаче силиций, който, бидейки свързан с кислорода, образува кремъчна киселина, силиций се съдържа в количество от 48 до 49%! Помислете какво значи това: половината от всичко, което ни обкръжава, което ни е необходимо, почти половината се състои от силиций! Разбира се, когато всичко е било течно, когато даже въздухът е бил почти течен поради уплътняването, този силиций е играл огромна роля; той е значел извънредно много в това първоначално състояние.

Тези неща се поднасят в несистематизиран вид, доколкото днес още няма правилна представа за човека, особено там, където човек е организиран по-фино. Днес си представят човека грубо и примитивно: ние вдишваме кислород, той образува в нас въглероден двуокис, който издишваме. Прекрасно. Разбира се, ние вдишваме кислород и издишваме въглероден двуокис. Не бихме могли да живеем, ако го нямаше това

дишане. Но във въздуха, който вдишваме днес, винаги се съдържа силиций, истински силиций, и ние винаги вдишваме неголямо количество силиций. От него има достатъчно, тъй като в обкръжаващата ни среда се съдържа около четиридесет и осем, четиридесет и девет процента силиций. Докато ние дишаме, в системата за обмяна на веществата надолу отива кислородът и се съединява с въглерода; но кислородът същевременно се издига и нагоре към сетивните органи и към мозъка, към нервната система, той се разпространява навсякъде. И там той се съединява със силиция и образува в нас кремъчна киселина. Така че можем да кажем: ако тук имаме човек (изобразява го на дъската) и той вдишва въздух, тук той има кислород. Той влиза в него.

И по направление надолу кислородът се свързва с въглерода и образува въглена киселина, въглероден двуокис, който човекът след това издишва. Но горе силицият се съединява в нас с кислорода и тук, в нашата глава, се издига кремъчната киселина, която обаче не става в главата ни така твърда, като кварца. Това би била, разбира се, лоша работа, ако вътре в нас биха се образували кварцови кристали: тогава вместо коса на нас биха ни

израствали кварцови кристали – това би било доста красиво и забавно! Но виждате ли, без него нямаше да можем да минем, тъй като косата, която ни расте, съдържа в себе си много кремъчна киселина. Само че тя там се намира не в кристална форма, а в течено състояние. Косата съдържа много кремъчна киселина. Въобще всичко, което се намира в нервите, което се намира в органите на сетивното възприятие, съдържа кремъчна киселина.

Че това е така, господа, се изяснява при изучаването на благотворното въздействие на кремъчната киселина като лекарство. Кремъчната киселина е във висша степен благотворно лекарствено средство. Само помислете: хранителните продукти, които постъпват през устата на човека в стомаха му, трябва да преминат през всевъзможни междинни стадии, докато не постъпят в главата му, например в очите, в ушите. Това е дългият път, който трябва да изминават хранителните продукти. Необходими са спомагателни сили, за да могат тези продукти въобще да се доберат дотук. Може да стане така, че тези спомагателни сили да не достигат. Да, при много хора тези спомагателни сили са твърде малко, така че хранителните продукти не работят правилно горе, в главата на човека. Виждате ли, в този случай трябва да им се предпише да вземат кремъчна киселина; тя способства за издигането на хранителните вещества нагоре, до сетивните органи и до главата. След като бъде забелязано, че макар стомашно-чревното храносмилане при човека да функционира правилно, това храносмилане не достига до сетивните органи, не достига до главата, не достига до кожата, трябва в качеството на лекарствено средство да се предпише препарат с кремъчна киселина. Тогава ще бъде видно каква огромна роля играе кремъчната киселина в човека.

Докато Земята се е намирала в предишното, древно състояние, тази кремъчна киселина още не се е вдишвала, а се е поемала, всмуквала се е. Именно птицеобразните животни са поемали кремъчната киселина. Покрай сярата те са пое-

мали кремъчната киселина. Вследствие от това, всяко от тези животни се превърнало в почти завършен орган за сетивно възприятие. Така, както ние сме задължени на кремъчната киселина за това, което се отнася до нашите сетивни органи, така и Земята като цяло е задължена на влиянията на намиращата се навсякъде кремъчна киселина, в резултат на които са се появили птицеподобните същества. А доколкото кремъчната киселина е постъпвала в по-малко количество към другите животни с недомялани крайници, докато те са пълзели в плътната течност, тези животни добили преобладаване на стомашно-чревните процеси. И така, тогава горе са обитавали страшно нервни животни, които възприемали всичко, които имали фини нервни усещания. Тези праптици са били страшно нервни. И напротив, тези, които се намирали долу, в уплътнената течност, били макар и много умни, в същото време крайно флегматични. Те не чувствали почти нищо. Това са били животни, при които доминирали силите на храненето, всъщност те представлявали само гърбук с недомялани крайници. Птиците горе били организирани фино, те почти изцяло представлявали сетивен орган. Те представлявали истински сетивни органи, съдействали Земята да бъде не само оживена, но и да чувства всичко благодарение на тези сетивни органи, които летели наоколо, които били тогавашните предшественици на птиците.

Разказвам ви това, за да видите как някога на Земята всичко е изглеждало съвсем различно. Всичко това, което е било тук в разтворен вид, се отделяло, отлагайки твърдите минерални скални породи, в скалните маси, образувайки своего рода костен скелет. Но само благодарение на това за човека и за животните се създавала възможност да формират твърди кости. Защото когато навън се е образувал костният скелет на Земята, вътре в човека и висшите животни са се формирали костите. Всичко, което обозначах тук, още не го е имало; още не е имало такива твърди кости, каквито ние имаме днес, а всичко това е било гъвкаво, рогообразно, хрущялоподобно.

Днес това се е запазило само при някои риби. Макар всички тези неща отчасти още да са се запазили, те са стигнали до упадък. За всичко това, което ви описах, в миналото е имало условия за живот. Днес за тези неща вече няма условия за живот. Така че можем да кажем: в нашите днешни птици ние виждаме приспособени за въздуха потомци на този птицеподобен род същества, които са обитавали някога в наситения със сяра и кремъчна киселина плътен въздух. А всичко това, което днес се явява амфибии, пълзящи, всички видове жаби, а също и всички хамелеони, змии и т. н. – всички те се явяват потомци на съществата, които в миналото са плували в уплътнената течност. А висшите животни и човекът в сегашния си облик са възникнали значително по-късно.

Тук, господа, се появява очевидно противоречие. Последния път ви казах: човек е бил тук от самото начало, но той е бил тук в топлинна, в душевно-духовна форма. Човек също така е присъствал и при всичко това, което ви показах, но е присъствал тук не в качеството си на физическо същество, а е присъствал в съвсем фино тяло, в което той е можел да се намира както във въздуха, така и в уплътнената течност. По видим, сетивно възприемаем начин него още го е нямало тук. Висшите млекопитаещи също още ги е нямало тук във видим облик. Видим облик са имали тогава само недодяланиите животни, а също така и въздушните птицеподобни животни. Трябва да се различава в какъв смисъл се казва: човекът е бил тук. Той е бил тук най-първи, когато още не е имало въздух, но този човек се е намирал тук в невидимо състояние. Той е присъствал тогава, когато Земята е изглеждала така, но е присъствал в невидимо състояние. Първо Луната е трябвало да се отдели от Земята. Едва тогава започнало отлагането на минералното в човека, образуването на минералната костна система. Тогава в мускулите са можели да се отделят такива вещества, като миозин и т. н. Дотогава всичко това не го е имало. И ето че се появява човекът. Той и досега още пази в своята телесност наследство от тези ранни епохи.

Защото без лунното влияние, което сега идва отвън, а не отвътре на Земята, човек не би могъл да се появи. Размножението е свързано с Луната, само че вече не непосредствено. Можете да видите какво при човека е свързано с размножението. Това са четириседмичните цикли при жените, които протичат в ритъма на лунните фази, макар и да не съвпадат с тях, доколкото едното вече се е еманципирало от другото. Но лунното влияние си остава доста активно в процеса на размножение при човека.

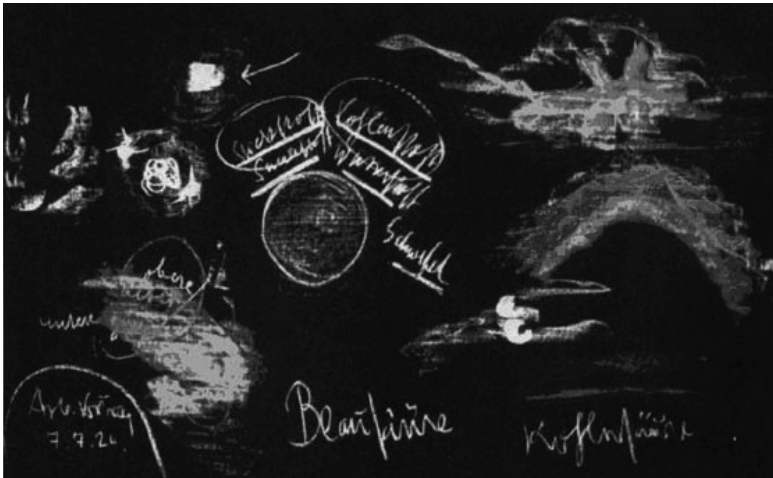
Можем да кажем: ние имаме работа с размножението, ставащо при същества, обитаващи в уплътнения въздух, и тези, които са обитавали в уплътнената течност, между древните птицеподобни и древните гигантски амфибии. Между тях е съществувало двустранно оплождане, защото Луната още се е намирала вътре. Оттогава, откакто Луната се е оказала навън, е трябва да настъпи външното оплождане. Тъй като принципът на оплождането е заложен именно в Луната.

От тези гледни точки искам да продължим по-нататък в близката събота³, в която се надявам да започнем нашето занятие в девет часа. Въпросът на господин Долингер е такъв, че изисква изчерпателен отговор, което ще ни се удаде да направим, ако имате търпение, докато не видите как съвременното се е развило от това, което постепенно е ставало. Този въпрос е труден за разбиране. Но аз вярвам, че разглеждайки нещата така, както ние го правим, ще достигнем до това разбиране.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 7 юли 1924 г.

Господа, от казаното досега вие виждате, че нашата Земя представлява някакво състояние, което е последен остатък от много други неща, от това, което всъщност е изглеждало различно. И ако днес искаме да сравним предишното състояние на Земята с нещо, ние бихме могли да го сравним, както видяхте, само с това, което се явява зародишното яйце. Днес в Земята имаме твърдо ядро от всевъзможни минерали и метали (има се предвид твърдата обвивка на Земята – бел. пр.); около него е разположен въздух, а във въздуха имаме две вещества, които ни засягат преди всичко, тъй като без тях не можем да живеем: това са кислородът и азотът. Така че можем да кажем: нашата Земя има твърда земна сърцевина с всевъзможни вещества – от седемдесет до осемдесет вещества, – а около нея – въздушна обвивка, състояща се преимуществено от кислород и азот (изобразява го на дъската).

Азотът и кислородът се намират там в най-голямо количество; във въздуха винаги се съдържат също така и други

вещества, само че количествено те са доста по-малко; сред другите присъстват въглероден двуокис, водород, сяра. Но веществата, съдържащи се например в белтъка на яйцето, в белтъка на кокошето яйце – това са същите кислород, азот, водород, въглерод и сяра! Те се съдържат в белтъка на кокошето яйце. Разликата е само в това, че в белтъка на кокошето яйце сярата, водородът и въглеродът, бих казал, по-тясно прилягат към кислорода и азота, докато във външния въздух те присъстват в по-свободно състояние. Следователно във въздуха присъства същото, което се съдържа вътре в кокошето яйце. В много незначително количество същите вещества присъстват и в яйчния жълтък, така че можем да кажем, че всичко това, втвърдявайки се и уплътнявайки се, би се превърнало в съдържание на Земята. И така, виждате, че следва да разглеждаме такива неща, ако искаме да узнаем как те са изглеждали в света някога. Днес обаче всичко се прави по съвсем различен начин, и за да не си съставите грешна представа за казаното от мен поради общоприетите мнения, бих искал да ви кажа няколко думи за общопризнатото, което, въпреки всичко, напълно се съгласува с казаното от мен. Трябва само правилно да разглеждаме нещата. Виждате ли, днес се мисли не така, както мислихме тук в течение на двете последни занятия, мисли се и се говори така: тук е Земята, тя е изключително минерална. Тази минерална Земя е много удобно да се изследва. Първо изследваме това, което се намира горе, на повърхността, под краката ни. После наблюдаваме как са разположени скалните пластове в Земята, когато правим кариери, когато копаем Земята, за да направим проход при строителството на железопътни линии. Това е най-горният слой, по който ние ходим. Ако задълбаем в Земята, ще намерим пластове, лежащи по-дълбоко. Но тези пластове не лежат един над друг: тук не можем да кажем, че те са надстроени един над друг подобно на кула и винаги един е разположен над друг, а работата стои така: да допуснем, че тук е разположен такъв пласт (вж. рис., червено). Този пласт не е плосък, той е нагънат. Другият слой

се намира по-долу (зелено), той също е нагънат. А отгоре преминава този слой, по който стъпваме с краката си (бяло). Докато се движим пеша по тази страна на планината, тук, горе, виждаме този склон, който, ако земята е качествена, би могла да бъде и обработваема, ако по съответен начин я торим и т. н. Ако строим железопътна линия, може да се наложи да отстраним земната маса от някои слоеве. Правейки такъв разрез, задълбаваме в Земята. И така ни се удава да установим, че разположените един над друг пластовете не вървят плоско; тези земни пластовете са нахвърляни един над друг по най-разнообразен начин.

Но понякога тези пластовете представляват нещо забележително. Можем да се запитаем: как да определим възрастта на пласта, как да определим кой от пластовете е по-стар? Разбира се, най-лесно е да се каже: ако слоевете са разположени един над друг, тогава най-долният е и най-старият, следващият по-нагоре – по-млад, а най-отгоре се намира най-младият слой. Но виждате ли, положението не навсякъде е такова. И че не е така навсякъде, може да се констатира по следния начин.

В нашите цивилизовани области ние сме привикнали да заравяме умрелите домашни животни, за да не навредят на хората. Но когато човешкият род още не е бил развит, какво е ставало в такива случаи с животните, които ги е имало тогава? Животните са оставали да лежат там, където им е идвал краят. Отначало животното оставало на повърхността. Но вие знаете, че по време на дъжд става размекване на Земята и след някое време може да се види – ако животното е умряло и започнало да се разлага, – че неговите още запазени останки се смесват със земята, размивана и разнасяна от дъжда. И след известно време цялото животно се оказва погълнато от Земята, размек-

ваща се по време на дъжд; когато дъждовната вода се стича по склона, животното също се покрива със земя, но друга. И ето, някой може да се приближи и да каже: дявол да го вземе! Тук земята се завива на пръстен, трябва да копае! На това място няма да му се наложи да копае много; той ще покопае малко и ще намери – ако, да кажем, хора тук въобще не е имало, а пръв е бил този, който е започнал разкопките, – той ще намери остатъци от кости на скелет, да кажем, от див кон. Тогава той може да си каже: сега аз ходя по най-късния слой земя, но тук, долу, има слой, който се е образувал по времето, когато вече е имало такива диви коне. И ето по такъв начин той може да определи какъв слой се явява следващият, да определи, че времето, когато този човек е живял, е било предшествано от друго време, когато са живели тези диви коне.

Виждате ли, така, както постъпва този човек, е постъпвала с всички пластове на Земята геологията: добирайки се до тях в кариерите или при изземване на земни маси при строителството на железопътни линии и т. н., просто ги разкопавали. В геологията изучават това, което с помощта на чук или друг инструмент намират навсякъде в каменоломните, за да направят заключение, какво се е отлагало в планините в резултат на свлачища и други подобни неща. При това навсякъде или разбиват с чук, или изрязват – според обстоятелствата – едно или друго, и тук, в различните слоеве, намират така наречените вкаменелости. Тук можем да кажем така: под нашата земна почва са запазени слоеве, които съдържат съвсем различни животни от днешните. И правейки разкопки в тези слоеве, се получава представа за това, какви форми са имали животните, живели в древните епохи.

Тази работа е малко съмнителна, доколкото при това хората неправилно оценяват кое кога е ставало. Те намират днес в южните области църкви или други здания, които се намират там. И изведнъж откриват – дявол го взел! – че под тази църква се намира нещо здраво, което не е земя. Те копают там и намират, че отдолу се намира езически храм! Но какво е станало

тук? Сравнително неотдавна този горен слой, на който стои тази църква или здание, въобще го е нямало, той само се е нанасял, натрупвал, може би от хората, а може би е възникнал с помощта на природните сили: езическият храм се намира отдолу. Той някога е бил отгоре, но сега се намира отдолу, ето така стои работата. Но в земята един слой се напластява върху друг. И трябва първо да се изясни не според разположението на слоя, а по това, как са разположени вкаменелостите, вкаменените животни – при това могат да се намерят и различни растения, – трябва първо да се изясни как всички те са попаднали в този слой.

Но тук се изяснява ето какво. Виждате ли, тук може да стане следното: намирате един слой земя (вж. рис., жълто); намирате и друг слой земя (зелено); имате възможност да правите разкопки, намирайки се в тази позиция (стрелката). Ако сега гледате самите слоеве, ситуацията е такава, че долен е слой, който обозначих със зелено, а този, който обозначих с жълто, е горният слой. До това място вие просто няма как да се доберете: тук не можете да правите разкопки, тук няма нито железопътна линия, нито тунел, нищо, което би могло да помогне да се доберете тук. Тогава вие отбелязвате: жълтият – това е горният слой, зеленият – това е долният слой. Но вие не би трябвало да заключавате това веднага, а първо трябва да откриете вкаменелости. Много често ги намирате в слоя, който лежи отгоре; вкаменелости, които трябва да бъдат по-древни. Например намирате горе забележителен скелет на риба, а долу намирате, да кажем, скелет на млекопитаещо, който се явява по-късен. И сега вкаменелостите встъпват в противоречие със заеманото от тях положение; горе се намират по-древните, а долу – по-късните, по-младите. Сега трябва да си съставим представа как е станало това. Това се е получило поради факта, че вследствие на някакво земетресение или вътрешно разместване намиращото се тук, долу, се е оказало изхвърлено над горния слой. Следователно е станало нещо такова, както ако аз бих сложил тук стол върху масата така, че

в своето първоначално положение тук би се намирала облегалката на стола, а тук – повърхността на масата; вследствие на земен трус повърхността на масата би се оказала отгоре на облегалката на стола.

Виждате ли, това може да се наблюдава в различни форми; тук всичко се е оказало преобърнато наопаки. И както видяхте, може да не знаете и следното. Може да попитате: кога е станало това преобръщане? Обръщането е станало именно след като са се образували тези вкаменелости. Иначе те би трябвало да са разположени по друг начин вътре в пластовете. Следователно става известно, че това преобръщане, смесване на пластовете е станало по-късно от времето, когато са живели тези древни животни.

По такъв начин разсъждението за земните пластовете се поставя не просто на основата на тяхното разположение един над друг, а отчита и факта, как те са били разместени. Вижте: Алпите, този могъщ планински масив, разпрострял се от Средиземно море до австрийските придунавски области – този могъщ алпийски хребет е основният планински масив и в Швейцария; него въобще е невъзможно да го разберем, ако не се замисляме за тези неща. Защото в Алпите всичко, което е разположено на пластовете, е било по-късно размесено едно с друго. Тук често долният пласт е разположен над горния, а горният се намира долу; необходимо е първо да се установи как всичко това се е смесвало едно с друго.

Само вземайки това предвид, може да се установи кой от пластовете е по-древен и кой – по-късен. Но тук съвре-

менната наука, грядяща изследванията си само на външните факти, казва: най-древен е слой, в който могат да се намерят най-простите остатъци от животни и растения. По-късно животните и растенията станали по-сложни – следователно по-сложните растения и животни се намират в по-късни пластове. Ако се достигне древен слой, се откриват вкаменелости, които са възниквали, защото от животните са се запазвали варовиковите и силициевите включения; всичко останало се е разрушило. Ако се достигне по-млад, по-късен слой, тогава там са се запазили скелети. Впрочем, могат да се образуват и други видове вкаменелости, при това по доста необичаен начин. Тези вкаменелости от друг вид могат при някои условия да бъдат много интересни.

Виждате ли, тези вкаменелости се образуват по друг начин; представете си, че някъде е съществувало просто древно животно, животно, имащо тяло с предни пипалца (бялото) – нарисувах го голямо, но в пластове, известни от геологията, подобни същества, като правило, са по-малки. Това животно загива и се отлага в земното царство.

Да допуснем, че това земно царство е такова, че самото то не може да влезе в животното; това земно царство, така да се каже, избягва киселините, съдържащи се в животното. Става нещо забележително. Земята, в която се намира това животно, прилепва към него от всички страни, покрива го (жълтото) и образува кухо пространство във формата на животното.

Много често става така, че се образува такова кухо пространство. Около животното се отлага пръст. Но вътре я няма, животното не я всмуква в себе си, то се обкръжава от всички страни и доколкото животното е имало черупчеста обвивка, вътре се образува кухо пространство. По-късно обаче обвивката на животното се разтваря, а още по-късно тук попада някаква струйка вода, която постепенно изпълва със своята каменеста маса това, което е било кухо пространство (зеленото),

и вътре се получава фино моделиран отпечатък на животното, съдържащ съвсем различна материя, съвсем различни вещества. Такива отпечатъци са особено интересни с това, че ние имаме не самото животно, а копие на животното.

Но в същото време не трябва да си представяте всички тези неща така просто. Например от съвременните хора с тяхната относително мека структура на тъканите остава много малко, също така относително малко остава и от висшите животни. Например има животно, от което се е запазило само копие на зъбите; така са открили своеобразно копие на зъбите на акули от древния свят, образувани по посочения начин. Всичко останало е дело на таланта. Тук можем да кажем: на всяка животинска форма съответства специфична форма на зъбите – човек има друга форма на зъбите – и формата на зъбите винаги се образува в съответствие с целия облик, с цялото същество. Сега трябва да имаме такъв талант, който би позволил на основата на намерените зъби да си съставим представа за това, какво би могло да бъде това животно. Следователно всичко това съвсем не е така лесно.

Но виждате ли, изучавайки тези пластовете, се правят изводи и за това, как всички тези неща са се развивали. Благодарение на това се заключава, че е имало времена, когато е нямало

животни като днешните, а животните са били доста по-прости и са изглеждали както нашите нисши животни, охлюви, миди и т. н. Но винаги трябва да знаете какво остава от такива животни. Представете си, че би могло да стане следното.

Да допуснем, че е имало някога малко момче, което не е обичало да яде раци; то скрило един рак на обеди с родителите си и след това си играло с него, като за това никой не разбрал. После закопало рака в градината. И така, ракът се оказал закопан в градината. С времето всичко било забравено. По-късно градината сменила собственика. Докато копаел в нея, той обърнал внимание на едно място. При комични обстоятелства там намерил две малки нещица. Те изглеждали като малки варовикови черупчици. Знаете, че има така наречените рачи очички, които всъщност не са очички, а представляват малки варовикови черупчици, намиращи се в тялото на рака. Това е била единствената следа, която той е оставил. Сега не би трябвало да се каже, че това е вкаменелост от някакво животно, тази вкаменелост е само част от животното. Така в древните слоеве, например в Алпите, могат да се открият някакви фрагменти, изглеждащи като черупка. Те много си приличат един на друг, не са толкова много и ги намират в древните слоеве. В дадения случай не можем да смятаме, че това е цяло животно; трябва да предположим, че наоколо е имало още нещо, което се е разрушило след това, така че от животното е останал само малък фрагмент.

Но съвременната наука малко се съобразява с това. Защо? Защото тя казва така: този мощен алпийски масив ни показва станалото в него безпорядъчно преместване на пластове: най-долният е най-отгоре, а най-горният – най-отдолу. Това ни показват тези пластове. Но, господа, можете ли да си представите, че силите, действащи сега на Земята, биха могли напълно да преобърнат наопаки целия алпийски масив? Това, което става днес на Земята, става така, че Земята, образно казано, като затанцува, все още може да прехвърли нещо от едно място на друго. Но днес това е всичко – това затанцуване. Ако

човек вместо седемдесет и две, би живял седемстотин и двадесет години, тогава би почувствал, че в старостта си той ходи по по-малко висока почва, отколкото по-рано. Но нашият живот е твърде кратък. Представете си, ако пеперуда-еднодневка, която живее само от сутринта до вечерта, би могла да разкаже какво преживява, тя би ни разказала, доколкото живее само през лятото: «Ах, има само цветя, през цялото време – само цветя». Тя не би имала никаква представа за ставащото през зимата и т. н. Тя би вярвала, че летата следват едно след друго. Ние, хората, живеем малко повече от пеперудите-еднодневки, но все пак имаме нещо от тях, ако отчетем нашите седемдесет, седемдесет и две години! Работата е там, че ние виждаме малко от случващото се. И може да се каже: благодарение на силите, задействани днес, стават даже повече неща, отколкото обикновено вижда човек, но въпреки всичко става само това, че почвата малко ерозира, че реките текат към морето и оставят речен пясък, че после този речен пясък се изхвърля на брега, че полята получават нов слой. Това е относително малко. Ако си представим как нещо подобно на алпийския масив се разклаща и се преобръща наопаки, ще стане ясно, че действащите днес сили по-рано са действали по съвсем друг начин.

Необходимо е да се нарисува картина на това, кое и как е ставало тогава. Разгледайте някаква яйцеклетка, яйцеклетка на кое да е млекопитаещо. Отначало тя изглежда относително просто. Вътре е ядрото, а наоколо – белтъчна маса (изобразява го на дъската). Но представете си, че тази яйцеклетка бъде оплодена. Виждате ли, ако тя е оплодена, ядрото започва да прави всевъзможни спиралки, то изгражда себе си – което е доста забележително – в своеобразен сбор от такива спирали, които се издигат към върха като опашка. Така ядрото формира себе си. В момента, когато възниква това кълбенце, от цялата тази маса възниква звездообразна форма: тук, благодарение на това, че в нея има живот, цялата маса се включва в процеса на формообразуване, получава единна форма. Тук всичко става не така, както на Земята днес! Вътре стават такива раз-

търсвания и прехвърляния, каквито сме виждали в алпийския масив!

Какво по-естествено от това да кажем: следователно и Земята е била някога жива, иначе такива разтърсвания и прехвърляния не биха могли да станат!

Съвременният облик на Земята ни показва именно това, че докато още не са живеели нито хора, нито висши животни, тя самата е била жива! Така че, изхождайки от тези явления, ние трябва да кажем: отначало живата Земя се е превърнала в сегашната мъртва Земя. Но само на тази мъртва Земя са могли да живеят животни! Помислете само, че ако във въздуха не бяха се отделили кислородът и азотът, ако водородът, въглеродът и сярата не бяха доведени до стадий на относително бездействие, тогава би ни се наложило да дишаме нещо приличащо на белтъка в кокошето яйце, защото именно той е обкръжавал тогава Земята.

Тук би могло например да си представим – защото в света може всичко да стане, – че вместо нашите дробове, биха могли да се формират такива органи, посредством които човек би могъл да всмуква този белтък. Днес ние можем да приемаме храната през устата. Защо да не е можело да възникне нещо по-функционално от устата, своего рода белодробен орган? В света всичко може да възникне. Възниква даже това, което сега още е невъзможно. В човека не е заложено изначално, той да бъде телесно само такъв, какъвто е днес. Помислете само, господа: ние гледаме – ако гледаме във въздуха днес, – гледаме в мъртъв въздух. Той е отрял. По-рано белтъкът е бил жив. Въздухът е мъртъв. Именно благодарение на факта, че сярата, водородът и въглеродът са отделени от него, кислородът и азотът са станали мъртви. Ние се вглеждаме в изпълнения със светлина въздух, който е мъртъв. Благодарение на това нашите очи също са придобили физически характер, те също са физически. Ако всичко в обкръжението ни би било живо, тогава и очите ни щяха да са живи. А ако те биха били живи, ние нищо нямаше да виждаме и постоянно щяхме да

сме безсилни, точно както ставаме обезсилени, ако в нашата глава нещо започва да живее твърде силно, ако в нашата глава, вместо тя да е нормално организиран орган, имаме различни оттоци. Тогава първо ставате от време на време обезсилени, а по-късно вие лежите като мъртви. Във вида, в който сме били първоначално, ние не бихме могли да живеем на тази Земя, притежавайки съзнание. Човешкото същество е започнало да се пробужда към съзнание едва тогава, когато Земята е започнала постепенно да умира. Така че ние, като хора, сме могли да се развием само върху мъртва Земя. Но има и още нещо, господа! Така стои работата не само с природата, така стои работата и с културата! Ако още един път огледате това, което ви казах, как отдолу се е намирал езически храм, а отгоре – християнска църква, тази християнска църква се отнася към езическия храм точно така, както горният пласт се отнася към долния; но в единия случай имаме работа с природата, а в другия – с културата. Няма как да разберем как се е развило християнството, ако не разглеждаме това, как то се е развило на основата на езичесвото. Така стои работата с културата. Тук също е необходимо да изследваме такива пластове.

Казвал съм ви: човекът винаги е бил тук, само че не като физическо същество, а повече като духовно същество. И това пак ни води до разбирането на същностната причина, поради която човек не е можел да се развива като физическо същество от по-рано. Виждате ли, казвал съм ви вече: днес във въздуха се намират азот, кислород и много малко количество въглерод, водород и сяра. Днес ние самите в процеса на дишане събираме заедно въглерода, намиращ се в нас, с кислорода и отново изтласкваме съединилите се един с друг въглерод и кислород, това, което наричаме въглероден двуокис. Следователно ние, хората, живеем така, че при дишането поглъщаме кислород и изтласкваме въглероден двуокис. На това е основан нашият живот. Ако не ставаше нищо друго, ние, хората, отдавна щяхме да сме препълнили Земята, въздуха на Земята с въглероден двуокис. Но съществуват растенията; те изпитват съ-

щия глад по отношение на въглерода, който ние изпитваме по отношение на кислорода. Тези растения също така жадно абсорбират въглеродния двуокис, задържат въглерода и отделят кислород.

Виждате, господа, колко удивително е всичко това като цяло. Всичко е чудно устроено. Ние, хората, се нуждаем от кислорода във въздуха, който вдишваме. Отдаваме на въздуха въглерода, намиращ се в нас, издишваме съединените заедно въглерод и кислород, тоест въглероден двуокис. Растенията го вдишват и издишат кислород. Така че кислородът винаги присъства във въздуха. Да, днес това става така. Но в течение на развитието на човечеството на Земята не винаги е било така. Ако бихме открили древните същества, които са живеели тогава и които още можем да намерим вътре във вкаменените пластове, тогава бихме казали: да, те не биха могли да бъдат такива, каквито са нашите днешни животни и растения, особено като растенията днес, но всички тези същества, които са били тук като растения, би трябвало много повече да приличат на нашите гъби и водорасли. Но има едно нещо, което ги е отличавало от нашите гъби и растения. Разликата е била ето в какво: нашите днешни растения поглъщат въглерода и градят от него цялото си тяло. Ако след това такива растения попаднат под земята, тялото им остава под формата на въглища. Каквото днес добиваме като въглища, са тела на растения.

Господа, всичко, което можем да изследваме по отношение на това, какви растения е имало първоначално, ни показва: днешните растения, а също така и растенията, които някога са ни осигурили въглищата, които днес добиваме от Земята, всички те са се изграждали от въглерод. Но много по-ранните растения са се изграждали не от въглерод, а от азот. Точно както нашите растения се изграждат от въглерод, онези растения са се изграждали от азот. Защо това е било възможно? Виждате ли, това е било възможно, защото точно така, както днес животните и хората издишат въглероден двуокис, в най-древните епохи са издишвали съединение на въглерода

и азота. Днес ние издишваме съединение на кислорода и въглерода, но по-рано се е издишвало съединение на въглерода с азота. Това е била синилна киселина, циановодородна киселина, която е страшно отровна за всичко живо днес! Това е тази отровна синилна киселина, която се е издишвала някога и която е препятствала възникването на живеещото сега. Тази синилна киселина е съединение на азота и въглерода. Тогава тези гъбовидни растения още не са поемали в себе си въглерод, а са поемали азот. Тези древни растения са се изграждали от азот. И съществата, за които ви говорих, тези птицеподобни създания и тези недомялани животни, за които ви разказах последния път, издишвали тази отровна киселина, а растенията, които се намирили около тях, поемали азота и строели от него своето растително тяло. Така че тук ние можем да видим, че вещества, които съществуват и днес, в древните епохи са намирили съвсем друго приложение.

Това е, за което веднъж говорих, изхождайки от антропософията: този случай съм го разказвал на господата, които са тук от по-отдавна. През 1906 година изнасях в Париж лекция⁴ за развитието на Земята, произхода на човека и т. н., и там във връзка с всичко това трябваше да кажа: може ли днес някъде да се открие нещо, показващо ни, че някога въглеродът и кислородът на Земята не са играели тази роля, която играят днес, а че такава роля е имал азотът, че тук се е намирала атмосфера от синилна киселина, от циановодородна киселина?

Известно ви е следното: има стари хора и малки деца. Могат да стоят един до друг – единият на седемдесет, а другият – дете на две годинки; и първият е човек, и вторият е също човек. Те стоят редом един до друг. И този, който днес е на седемдесет години, преди шестдесет и осем години е бил като малкото дете. В живота редом едно до друго са неща, които се различават по възраст. Както това става в човешкия живот, така става и в света. Тук също по-късни неща стоят редом с по-ранни. В нашата Земя – и в това, което сега ви описах, и в това, което вие още виждате днес – съществува нещо наисти-

на старческо и даже почти умряло. Но наред с него в космоса се намират по-млади образувания, връстници на съвременния живот. В качеството на такива трябва да разглеждаме например кометите. При това трябва да се знае, че кометите, доколкото те се явяват по-млади, трябва да се намират в състояние, съответстващо на младото им битие. Както детето стои по отношение на стареца, така и те стоят по отношение на Земята; ако Земята някога е имала синилна киселина, кометите би трябвало да я имат сега: те трябва да съдържат цианови съединения! Така че за човека с днешното му тяло би било достатъчно едно съприкосновение с кометата, за да умре. Във всеки случай тази синилна киселина в тях се намира в много малка концентрация.

Съобщих за това в Париж през 1906 година, като за резултат от духовнонаучното изследване. Тези, които признават духовната наука, приеха това, макар и с учудване. След това по-късно, след дълго време, отново се появи комета. Тогава вече имаше необходимите инструменти и благодарение на обикновеното естественонаучно изследване откриха, че в кометите има цианиди, синилна киселина, за което казах някога в Париж! Тези неща се потвърдиха. Разбира се, тогава се намериха хора, които бяха чули само това и казаха: този Щайнер е казал в Париж, че кометите съдържат синилна киселина, а после това беше открито – но това е случайност! Така казах тези хора, доколкото те не знаеха нищо друго освен това: всичко е било случайност. Но сега ви казах защо в кометите трябва да се съдържа синилна киселина. Виждате, че това не е никаква случайност, а истинска наука, благодарение на която ми се удаде да стигна до тези резултати. И именно изследвания, опиращи се на сетивното възприятие, потвърдиха този факт значително по-късно. Така хората вече можеха да видят това, което го има в антропософията: по-късно всичко ще бъде потвърдено. И често извън антропософското движение, със съвсем други способности, ще откриват неща, вече дадени от антропософията преди много години. И още други неща ста-

ват, господа. Има нещо, което днес може да бъде изследвано напълно научно. Винаги казвам: ако хората действително успеят да се доберат до някоя звезда, те ще бъдат много удивени, че тя изглежда по-различно от това, което са си представяли, изхождайки от днешните земни представи. Представят си, че там, вътре, се намира нагорещен газ. Но там съвсем няма да намерят това. Там, където се намира звездата, всъщност има празно пространство, което веднага ще погълне каквото и да е. И ако някой последователно проведе такова изследване и при това мисли съвсем непредубедено, както го правим ние тук, използвайки сложните прибори на спектралния анализ, ще успее да види: тук няма газ, тук се намира всмукващо пространство. И аз отдавна съм дал задание на някои от нашите хора да изследват с помощта на спектроскопи Слънцето и звездите, за да докажат на основата на външния опит, че звездите са кухи пространства, а не нагорещен газ. И това е възможно да се докаже. Но хората, на които дадох такова задание, бяха отначало крайно въодушевени: ах, това ще бъде чудесно! Но въодушевляването им угасна; те твърде дълго про- такаха. И след половин година от Америка дойде вест, че там, по пътя на изследването на звездите, постепенно откриват, че звездите не се състоят от нагорещен газ, а са кухни, празно пространство! Няма нищо лошо, че стана именно така. Разбира се, за нас би било във висша степен полезно, ако откритието го направехме самите ние. Но все пак работата не е в това, а в установяването на истината.

Но от друга страна, благодарение именно на такива неща може да се види как антропософията всъщност би искала да си сътрудничи с традиционната наука. Тя би искала също така да провежда съвместна работа с традиционната наука, например що се отнася до земните пластове. Всичко това, което традиционната наука казва за преобръщането и прехвърлянето на пластове в Алпите, се приема напълно. Но не можем да се съгласим с допускането, че такива глобални размествания са се извършвали от силите, които са налични още и днес: тук

са били налични жизнени сили и именно те и само те, тези жизнени сили, са били способни да извършат такива глобални премествания! Следователно антропософията вече наистина е влязла в руслото на традиционната наука. Само че тази традиционна наука се стреми да наложи забрана навсякъде, където нея самата я мързи истински да вникне в нещата.

Ще продължим в сряда в девет часа.

ЕВОЛЮЦИЯ НА СВЕТА И ЧОВЕКА

ВЪПРОСИ ЗА ХРАНЕНЕТО

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 9 юли 1924 г.

Господа, ще продължим и завършим – и без това стигнахме твърде далеч – започнатото последния път.

И така, изложих ви как следва да си представяте постепенното развитие на Земята, а също така това, че човек всъщност винаги е бил тук. Обаче физически, телесно човек се е появил едва тогава – както видяхме, – когато Земята е станала мъртва, изгубила е своя живот. Виждате ли, сравнително от неотдавна започнаха да гледат на Земята така, че – както ви казах последния път – започнаха да търсят вкаменелости, за да определят възрастта на пластовете. Представете, господстващи сега във външната наука, са се формирали относително късно и ние виждаме колко те са неверни и не съответстват на действителните факти. Но на вас трябва да ви бъде ясно: дълбаейки в Земята и правейки разкопки – както ви казах, изследвайки например алпийския масив с неговите преобърнати наопаки пластовете, – намират съвсем определени растения и

животни във всеки отделен пласт. Тези животни и растения, които имаме днес, които днес са по Земята, са се появили в общи линии доста късно. А ранните растителни и животински форми са се отличавали от сегашните растителни и животински форми.

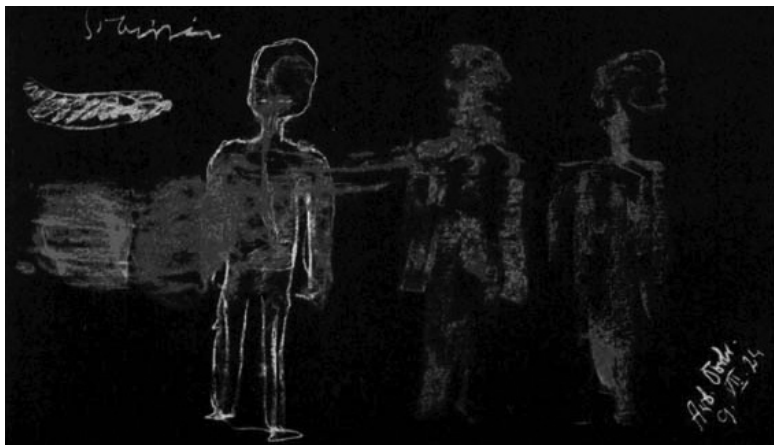
Виждате, че Земята не е възниквала просто бавно и постепенно, като един пласт се е натрупвал над другия, докато не се е образувало всичко. Това не е било така. И в този факт можем да се убедим не само когато разглеждаме преобърнатите наопаки Алпи, но и с друг пример: имало е животни, приличащи на нашите слонове, само че по-големи. Нашият слон е достатъчно голям, но това са били още по-мощни животни с още по-дебела кожа. Тези животни са живели някога. Фактът, че те са живели, може да се види от това, че ги намират в Сибир, тоест в Северна Азия, в азиатската част на Русия. Но всички тези забележителни животни, тези мамути ги намират цели с още прясно месо.

Известно ви е, че месото се запазва свежо, ако се намира например в лед. На практика тези животни са били вътре в леда. Именно в Северния ледовит океан, където Сибир е най-близо до Северния полюс, са били тези животни и те и днес се намират там – толкова пресни, сякаш вчера са ги хванали великани и са ги сложили в леда за съхранение! Тук мога да кажа: днес тези животни вече ги няма; това са много древни животни. Съвсем невъзможно е тези животни бавно да са се покрили с лед, защото те са се запазили изцяло до наши дни. Това е могло да стане само в случаи, ако изведнъж, когато тези животни още са били живи, е станала гигантска водна катастрофа, водата е замръзнала в района на Северния полюс и веднага е обхванала тези животни.

От това е видно, че в предишните епохи на Земята е станало нещо във висша степен екстраординарно, станало е нещо, което по никакъв начин не може да се сравни със сегашното състояние. И когато виждаме нещо подобно на Алпите, не можем да не разберем, че станалото там не е могло да се

точни милиони години, а е трябвало да се разиграе в относително кратки срокове. Следователно на Земята всичко е трябвало бурно да клокочи, бурно да живее – трябвало е да става нещо подобно на това, което става в стомаха ни, когато сме се нахранили и започваме да храносмиламе. Но това може да става само в нещо живо. Земята би трябвало някога да е била жива. И силите, които тогава ги е имало в Земята, все още са останали. Тук са се намирали огромни, недомялани животни. Нашите по-стройни, гъвкави и ловки животни са се образували едва след като самата Земя е умряла и не е имало никакви животни. Тези огромни слонове, мамути, които са били подобни на въшки по древното тяло на Земята, са били погребани и замразени от една-единствена вълна, която е застинала и се е превърнала в лед.

От този пример можете да се убедите как всичко се съгласува с казаното, че нашата днешна Земя е своего рода миров труп. И едва когато е настъпило това последно състояние на Земята, е могъл да се появи човекът.

Сега искам да ви приведа нещо, от което бихте могли да видите как се е изменяла Земята, при това се е изменяла вече относително късно. Виждате, ако тук нарисуваме повърхността ѝ (изобразява го на дъската), тук ще бъде Америка. А тук

ще се намира Европа – Норвегия, Шотландия, Англия, Ирландия; после преминаваме към Франция, Испания, следват Италия, Германия; тук се намира Ботническият залив (в северната част на Балтийско море – бел. пр.).

Ако днес, да кажем, някой отива от Ливърпул в Америка, той извършва преместване по тази линия. Той минава през Атлантическия океан. Иска ми се да ви кажа: тук, навсякъде – тук, долу, е разположена Африка, – тук, навсякъде, се намират определени растения и определени животни – трябва да имаме предвид и малките животни. И така, там се намират растения и животни. Ако днес разгледаме тези растения и тези животни, които обитават, от една страна, Западното крайбрежие на Европа и тук, долу, в Африка, и от друга страна – източното крайбрежие на Америка, тогава се изяснява, че както растенията, така и животните се намират в родство помежду си. В някои неща се отличават, но между тях има родство. Откъде е могло да възникне родство между тях? Ето по каква причина те са родствени едни на други: тук, долу, е морско дъно, горе – водите на Атлантика, тук е Африка. Виждате ли, това, какви са растенията и животните тук (в Америка) и какви са те тук (в Европа и Африка), може да се обясни само с факта, че някога тук, навсякъде, се е намирала суша, дъното е било горе и животните са можели да преминават оттук, а растенията не е трябвало да изпращат семената си през океана, а семената постепенно са се разпространявали по сушата.

Следователно там, където днес между Европа и Америка е разположен гигантски океан, огромно море, е било някога суша. Но почвата е пропаднала надолу. Навсякъде, където повърхността на Земята се е спускала, веднага е нахлувала вода. Следователно трябва да приемем факта, че тук почвата се е спускала.

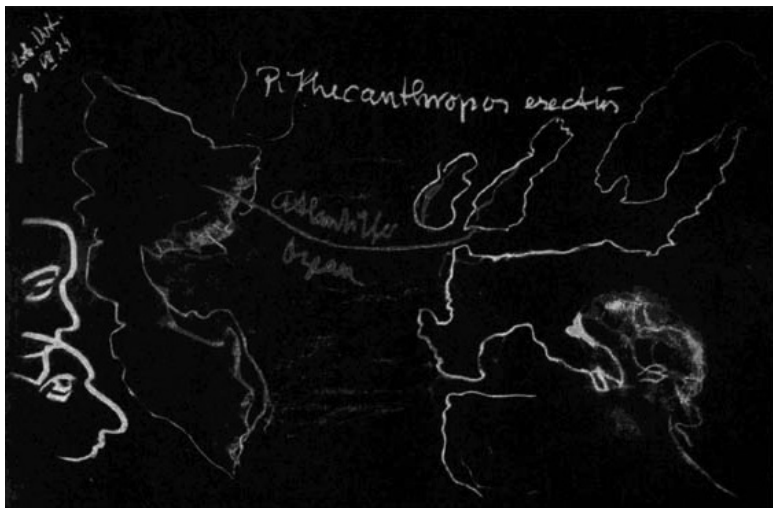
Забележително е, че например тук, в Италия, се намира град Равена. Когато днес в Равена искат да стигнат до морето, им се налага да пътуват повече от час; но в почвата, простираща се от Равена до морето, се срещат морски раковини и мор-

ски охлюви. Това доказва, че тук някога е било море. И Равена, която днес се намира на час разстояние от морето, някога е била разположена на морския бряг, морето е граничило с нея. Тук почвата се е издигала, тя се е издигала все по-високо, а водата е отстъпвала. Ако почвата се е издигала особено силно, тя е изсъхвала и след това там е ставало студено, както става в планините. Такава местност, където е станало студено – ако продължа своята рисунка, тук би бил Сибир, – е разположена в Сибир. Във връзка с растежа на растенията и т. н. Сибир показва, че някога почвата се е намирала там доста по-ниско, но по-късно силно се е издигнала във височина.

От всичко това виждате, че в някои точки от Земята почвата постоянно се издига и спуска; тя ту се издига, ту се спуска, при това е видно, че сушата и водата на Земята в различните епохи се разпределят по различен начин. Ако разгледаме скалните породи в Британската империя от Англия, Шотландия и Ирландия, ако разгледаме самите пластове, ще открием, че Англия много пъти се е издигала и спускала в хода на времето. Когато е била горе, там са расли някои растения дотогава, докато тя не се е потапяла долу, не е потъвала. След това тя отново се е издигала нагоре, но тогава всичко, разбира се, е било пустинно. Тя се е покривала със съвсем различен растителен и животински свят, който можем да видим и днес. Тя многократно се е спускала и издигала. Следователно почвата на Земята се намира в постоянно движение. И в древните епохи тя се е намирала в още по-силно, великанско движение. Ако днес всичко би се движило така, както в древните епохи, положението на човека би било наистина зловещо, защото последните известия за мощни движения на Земята, най-последните известия за това са били достигналите до хората легендарни сведения за потопа. Но потопът е просто дреболия в сравнение със станалото някога на Земята в гигантски мащаби.

Виждате ли, господо, всичко води до въпроса: как въобще се е появил човек на Земята? Как се е появил човекът?

По темата има най-различни възгледи. Най-удобният възглед, който са си съставили днес хората, е, че някога е имало животни, подобни на маймуните, които все повече и повече са се усъвършенствали и накрая са станали хора. Такъв е възгледът, който в последното столетие представи науката. Днес науката вече не се придържа към тази гледна точка, но хората, които винаги изостават от науката, вярват на това и досега. Работата стои така: може ли въобще да си представим, че човек – като физически човек – се е образувал на Земята такъв, какъвто е днес? Голямо въодушевление настана, когато в края на XIX столетие крупният учен Дюбоа⁵ откри в Източна Азия части от скелет в такъв слой на Земята, в който дотогава не се предполагаше да се открие човек. Била е само част от скелет, която би могло да се приеме за скелет на човек, а именно – бедрена кост, няколко зъба и част от череп. Дюбоа открил това в Азия – такива неща трябва да бъдат именувани – и тези останки от същество, признато за намиращо се между човека и маймуната, са били наречени *Pithecanthropus erectus* (изправен питекантроп).

Смятали, че това същество е принадлежало към вид при-

мати, от които по-късно постепенно се е развило човечеството. Оттук произхождат всякакви вярвания в това как е трябвало да се развива човек. Едните казват, че е имало някакъв вид маймуни, който е попаднал в определени жизнени условия, принудили го да започне да се труди. Така стъпалата, които при маймуните са приспособени за катерене, са били преоформени в нормални стъпала, докато предните хватателни крайници, приспособени за катерене, са се превърнали в ръцете на човека; именно така те са се изменяли. Но други пък говорят иначе: не, не е могло да бъде така; защото ако този маймунообразен човек би попаднал в такива неблагоприятни условия, той просто би умрял и не би успял да се видоизмени. Много по-вероятно е този маймуночовек да е живеел в своего рода райско състояние, където не му се е налагало да работи, където е бил защитен и свободно е можел да се развива. Виждате колко далечни един от друг са тези възгледи! Но всичко това не може да издържи, ако се предприеме истинско изследване на фактите, за които ние вече говорихме.

Да се върнем сега назад. Тук е имало някога голяма повърхност суша (изобразява го на дъската), там, където днес се намира Атлантическият океан, през който се преминава, когато се отива от Европа в Америка – огромна по площ суша. Но виждате ли, ако изследваме намиращото се тук, под Земята, във вкаменен вид, тоест като вкаменелости, на чиято основа би могло да се види какви ранни форми, ранни видове растения и животни е имало тук, би се открило следното: там всичко е било съвсем не така! Там земята, разположена между днешна Европа и Америка, е била все още доста по-мека, без твърди скални породи, като днес; а въздухът е бил още много по-плътен, винаги мъглив, съдържащ много вода и други вещества. Ако имаше такава местност днес на Земята, ние, попадайки там, не бихме преживели и седмица, бихме умрели там веднага. Но доколкото всичко това е било не съвсем отдавна, около десет-петнадесет хиляди години назад, там, разбира се, вече са живеели хора. Но те не е можело да бъдат като

днешните хора. В днешно време хората имат твърдо изградени кости само защото и навън се намира твърда Земя, твърди минерали. Към нашите варовити кости навън имат отношение варовиковите планини; с тях ние постоянно обменяме варовик, прием го заедно с водата и т. н. Дотогава още не е имало никакъв костен скелет. Ние, хората, ако живеехме тогава, бихме могли да имаме само такива меки хрущяли, каквито днес имат акулите. И с помощта на дробове ние също не бихме могли да дишаме, както днес. Тогава е трябвало да имаме своеобразен плавателен мехур и специални хриле; следователно човек, живеещ там, по своя външен облик би бил наполовина човек и наполовина риба. Основавайки се на външните неща, не трябва да стигаме до извода, че човек е изглеждал съвсем различно и е бил наполовина човек, наполовина риба. Особено ако се върнем към времето, което е било още по-рано. Тогава тялото на човека е било много, много по-меко. Ако отидем още по-назад, тогава той е бил воднист, съвсем воднист. И от това, разбира се, не са се запазили никакви вкаменелости, защото човекът се е сливал с околната течна стихия на Земята. Следователно можем да видим, че такива, каквито сме днес, ние тепърва е трябвало да станем. Ние представляваме малко течна топче, докато още се намираме в майчиното тяло. Много слабо, мъничко топченце. В миналото ние сме били големи, мощни течни или желеобразни същества. И колкото по-далеч отиваме в земната еволюция, толкова по-течен намираме човека, толкова повече той представлява всъщност изключително мека, желеобразна маса. Не от сегашната вода – от нея не би могло, разбира се, да се направи никакъв човек, – а от субстанция, подобна на яйчния белтък се е формирал тогава човекът.

Тук се връщаме към времето, когато не е го имал нито човека в днешния му облик, нито днешния слон, нито носорога, нито лъва, нито кравата, нито магарето, нито бика, не го е имало и кенгуруто. Всичко това го е нямало. И напротив, имало е, може да се каже, рибopodobни животни – не като

рибите в днешно време, а вече подобни на човека – наполовина човекообразни, наполовина рибообразни животни, които бихме могли напълно да наречем хора. И така, ето как е било. Днешния образ на всички животни го е нямало.

После Земята постепенно е започнала да придобива вида, който тя има днес. Дъното на Атлантическия океан започнало да се понижава; желеобразното, подобно на блатна тиня или яйчен белтък вещество все повече и повече се превръщало в днешната вода и все повече и повече се преобразувало това, което като рибо-човек съществувало по-рано. Възниквали най-разнообразни форми. По-несъвършените от тези рибо-хора се превърнали в кенгуруто, малко по-съвършените се превърнали в елени и рогат добитък, а тези, които били най-съвършени, станали маймуни или хора. Обаче оттук виждате, че човек не е произлязъл от маймуната. Човекът вече е съществувал, когато всички млекопитаещи са възниквали, всъщност от човека, от тези човешки форми, в които човек е оставал несъвършен. Така че с много по-голямо право можем да кажем, че маймуната произхожда от човека, отколкото че човек произхожда от маймуната. Работата стои именно така и трябва да имаме пълна яснота по въпроса.

Виждате ли, бихте могли нагледно да си изясните това от следния пример: представете си един напълно разумен човек, който има малък син. Синът му има воднянка на мозъка и остава много глупав. Да кажем, че този разумен човек е на четиридесет и пет години, а малкият му син е на седем или осем години; развивайки се, той е останал глупав. Тук някой би могъл да заяви: доколкото това момче е още малък и несъвършен човек, възрастният човек – човек съвършен и разумен – произхожда от малкото и несъвършено момче. Но това би било безсмислица! Малкият и несъвършен е произлязъл от разумния! Тук става объркване. Същото объркване става и в случая, когато се вярва, че маймуните, тези изостанали хора, са праотците на хората. Те са именно изостанали хора, явяват се, така да се каже, несъвършените предшественици на

човека. Вече можем да видим: науката беше на път, който я водеше до грешни представи, а обикновените хора все пак не бяха съгласни с тези представи. Струва си само да си спомним анекдотичната история за това, как малко момче идва в къщи, след като училищният преподавател, увлечен по съвременната наука, му е обяснявал в училище, че човек е произлязъл от майmunата, и казва: «Днес научих нещо велико: човек е произлязъл от майmunата!»

Тогава баща му му казва: «Глупаче, с теб това действително е могло да се случи, но не и с мен!» Тук, както виждате, наивният човек протестира срещу дарвинизма. Тази наука понякога се оказва по-глупава от наивния човек. Така би следвало да си кажем.

Може да се каже: всичко, живеещо във външния свят като животни, е произлязло от древни същества, които не са били още нито животни, нито хора, а са заемали междинна степен. Някои от тях останали по-несъвършени, други станали по-съвършени, станали хора. Тук, разбира се, ще се намерят хора, които ще кажат: да, но все пак по-рано хората са били много по-несъвършени, отколкото сега! По-рано хората са били такива, че са имали череп с ниско чело, ето такъв нос (изобразява го на дъската), това са били неандерталци или хора, каквито намират в Югославия. Тях ги намират много рядко, не следва да се смята, че там навсякъде лежат скелети; тях ги намират все по-малко. Съвременният човек има, като правило, прекрасно чело и т. н. и изглежда различно. Така че гореспоменатите хора ще кажат: щом ние намираме тези пра-човеци с ниско чело, следователно те са били по-глупави, тъй като разсъдъкът е разположен в челото и само хора, притежаващи високо чело, имат нормален разсъдък. Ето защо тези древни хора са били глупави, не са притежавали разсъдък, а по-късните хора с високи чела, с изпъкнали чела, само те са притежавали истински разсъдък.

Но виждате ли, господа, ако би ни се удало да хвърлим поглед на тези атлантски хора, хора, които са живели, преди

територията на Атлантическия океан да започне да се спуска и да се образува море, тогава би се открило следното: тези хора са имали съвсем тънка кожица, малко меки хрущяли, които са изграждали обвивката на главата, а в останалата част – навсякъде вода! Ако днес разгледате главата на човек с болен от воднянка мозък, неговото чело няма да бъде скосено назад, а ще има именно високо, изпъкнало напред чело; главата на болен от воднянка много силно прилича на тази, която са имали атлантите! Само помислете, атлантите са имали такава глава, само че водниста, каквато днес наблюдаваме при ембриона. Вижте: да допуснем, че това е Земята (изобразява го на дъската); и сега на цялата Земята става така, че почвата под Атлантика потъва надолу, възниква Атлантическият океан, а Европа и Азия все повече изплават. Защото тук всичко се издига, в Америка също има издигане, а тук потъване. Земята се променя. Хората получават твърди кости. Защото тогава – ако се задълбочим в ранните епохи, докато тук (в областта на днешния Атлантически океан) е било още твърда суша – намиращите се вътре кости са били съвсем меки и хрущялни. Тук всичко още е изглеждало така (показва го на дъската); тук е имало вода. И тези хора са били в състояние да мислят с помощта на водата. Тук вие ще кажете: дявол да го вземе, сега той ни доказва, че тогава са могли да мислят не с помощта на твърд мозък, а с помощта на воднист мозък! А всички вие, господа, мислите не с помощта на твърдия мозък! Вие всички мислите с помощта на обкръжаващата мозъка влага, в която той плува; предразсъдък е, че се мисли посредством твърдия мозък. Плътните черепи, твърде упорити и своенравни, които не са в състояние да уловят нищо друго освен своите собствени идеи, възприети в ранната младост, никога не мислят с помощта на твърдия мозък. Те също мислят с помощта на гръбначномозъчната течност, макар и с помощта на по-уплътнените места в тази течност.

Но ето че настанало време, когато този вид вода, тази слизеста форма на водата е изчезнала. Хората вече не са може-

ли да мислят, костите се отдръпнали назад и възникнал този нискочел череп. И едва по-късно той отново е израснал – по цяла Европа и Америка – и възникнало високото чело. Така че трябва да кажем: тези атланти, тези древни атланти са имали водниста глава с много високо чело, а след това станало така, че то отстъпило назад, превръщайки се първо в ниско чело, което малко по малко отново израснало и станало високо чело. Това време било междинно; тогава хората били като неандерталския човек или като тези, които намират при разкопките в Южна Франция или в Югославия. Това е човекът на преходния период, човек, който е живял, когато в крайбрежните области почвата постепенно се е спускала. Тези хора, които разкопават днес в Южна Франция, не са били хора от ранната епоха, те са по-късни хора! Това са предшественици, но вече по-късни.

Ето кое е интересно: от същото време, когато би трябвало да живеят хората с плоски, ниски чела, от същото време са и пещерите, в които има неща, по които може да се установи, че хората тогава са живеели не в постоянни домове, а в подземни кухни, които те изкопавали. Земята тогава още едва ставала твърда. Следователно по времето, докато Земята още не се е била втвърдила окончателно, както днес, но е била най-малкото толкова твърда, тези хора са изкопавали в Земята своите жилища, които днес също ги откриват. Тук намират забележителни знаци, забележителна живопис, която макар и относително примитивна, но все пак напълно разумно предава образите на животните, които са живеели по това време. Удивляват се на това, как са могли тези хора с плоски чела, с недоразвита глава да правят такива рисунки. Тези рисунки са едновременно и разумни, но в други отношения, и неловки. С какво може да се обясни това? Само с това, че първо са живели хората с високите, още воднисти чела, че те вече са имали особено изкуство и вероятно са можели даже да направят много повече, отколкото ние днес. После всичко това е угаснало. И това, което намират тук, в пещерите, са послед-

ните остатъци от умения на хората, които още не са стигнали до упадък. Така стигаме до факта, че някога хората са живели на нивото на животните и после са се усъвършенствали до днешното състояние, но преди днешното поколение хора с неговите твърди кости да се появи на Земята, е имало друго поколение хора, които имали преимуществено хрущяли и са имали някога висока култура и цивилизация. Там, където днес се намира море, някога е имало високоразвита цивилизация.

Виждате ли, вече съм ви казвал, че птиците в древните епохи също са били по-различни, отколкото днес. Птиците са били такива, че някога те изцяло са се състояли от въздух, всичко останало се е формирало едва по-късно. Ето защо костите на птиците вътре са пълни с въздух. Тези птици са били някога животни, които са се състояли само от въздух, но този въздух е бил плътен. И днешните птици са образували своите пера и т. н. едва тогава, когато е възникнал нашият сегашен въздух. Представете си, че днешните птици – в действителност те нямат това, но ние можем да си го представим – биха имали училища, биха имали култура. Това би трябвало да изглежда съвсем иначе, отколкото при нас сега! Да допуснем например, че ние си строим дом. В това се състои голяма част от нашата култура. Птиците не си строят домове, тъй като тези домове веднага биха се разрушили, птиците не могат да станат скулптори, защото всичко би почнало да пада долу; да се занимават с шиене – защото то също е един от елементите на културата – те също не могат; ако изпуснат иглата, тя би паднала долу. Как би могло да стане така, че тези птици да имат своя култура, своя цивилизация? Това би трябвало да стане така, че всичко това да се намира горе, във въздуха. При това съвсем би отсъствало нещо твърдо, те не биха могли да имат маса за писане, разбира се, че не. В най-добрия случай те биха могли да правят знаци, които биха изчезвали веднага след направянето им. И ако някой друг би могъл да разбере тези знаци – това вече говори за наличие на култура. Представете си, ако орелът би бил много разумно животно и ако би могъл да

направи статуя на совата – би му се наложило да я направи от въздух. Там не би имало нищо, което би могло да се оглежда. Ето, би се появила совата, тя би била доста тщеславна и би позволила на орела да ѝ направи скулптура. Той би направил това по най-прекрасния начин; всичко би било много красиво. Ако той би направил това, то би приличало на малко облаче от плътен въздух, което обаче веднага би изчезнало. Тук биха долитали други птици, други сови, и те биха могли да се възхищават на това. Да, днес птиците не могат нищо такова! Можете да бъдете уверени: орелът не вае никакви сови. Но тези същества, каквито някога са били хората в своите меки форми, в своите меки тела, са имали такава култура и цивилизация! Когато например сушата е била там, където днес се намира Атлантическият океан, там такива неща вече са могли да се запазват в повече или по-малко твърд вид, можели са да стоят и т. н., дотогава, докато не ги заляла водата. Нещата били вече по-плътни. Но всичко това е предшествано от още по-фино състояние. Тогава е имало само такава култура и цивилизация, която се е създавала в знаци, които веднага отново изчезвали. Така че трябва да си представим, че именно тези хора са създавали всичко някога, обаче тези неща не са се запазили и са били изпълнени от съвсем фина материя. Когато по-късно те започнали да правят по-груби неща, проявявали неловкост. И днес е по-лесно да се направи нещо от мекия восък, отколкото от плътната глина. Но даже когато хората са създавали цялата своя култура и цивилизация само от този своеобразен плътен въздух, им е доставяло радост да правят нещо, въпреки че всичко това веднага е пропадало.

Но сега, господа, ние се върнахме вече много далеч и намираме там хора, които са се състояли от въздух, от плътен въздух. Ако си представите човек, състоящ се от по-уплътнен въздух, това се възприема подобно на някакъв облак, който не мени формата си безразборно като него. Той е бил в значителна степен подобен на лице, подобен на глава, на телесните членове – но всички това е било много условно, било е почти

като призрак! Ако вие, господа, бихте срещнали днес нещо подобно, бихте го приели за призрак, при това доста куриозен призрак! Той би бил много приличащ на риба, но все пак би изглеждал човекообразен. Ние също сме били такива някога! И тук вече се приближаваме към това състояние, когато човек е бил всъщност съвсем духовен. Виждате, че колкото по-далеч поглеждаме, толкова повече намираме, че човек, бидейки духовен, е завладявал веществото. Но тогава ние сме могли да започнем само с най-меките, податливи части от нашето вещество, тъй както, вземайки в устата си късче хляб, трябва отначало малко да го овлажним и сдъвчем, а след това цялата храна – според постъпването ѝ в нашето тяло – трябва да я направим течна. Помислете само: сдъвкват хляба, той се придвижва по хранопровода, влиза в стомаха, разпределя се в кръвта. В какво се превръща това парче хляб? Това е нещо достойно за внимание.

Да допуснем, че пред вас има човек, човешки организъм; тук е стомахът, хранопроводът, тук той излиза до устата (изобразява го на дъската). Този човек яде парче хляб. Тук той го слага в устата си, тук то постепенно е сдъвкано, в стомаха става още по-течно, сега се разпространява в кръвта и отива навсякъде, придобива фина форма, съвсем фина и се разпространява тук.

Ето в ръката ми парче хляб. Аз го изяждам – как то ще изглежда след някое време? След три часа, когато то се разпространи посредством кръвта по цялото тяло, то ще изглежда така: това парче хляб се е превърнало в своеобразен човек! И така, всичко на трапезата вие преобразувате, превръщайки го в човек; само че не го забелязвате. Вие не забелязвате, че всичко, което приемате в себе си, постоянно прави човека. Въобще не бихте могли да бъдете човек, ако не създавахте постоянно този човек отново. Така както когато вие днес, 9 юни, ядете, всичко това става много фин, крайно фин човек. Нещо от това остава, останалото се отделя. На следващия ден става същото; но при това вашето тяло се подменя. То се под-

меня напълно в течение на седем години. Господа, на нас ни е необходимо това вече втвърдено тяло, за да можем отново и отново да пресъздаваме този нов човек. Но предишните хора не са притежавали такива твърди тела. Изхождайки от своята собствена душа, те са били способни така да подреждат това, което са поемали, че то е приемало този съществувал в миналото човекообразен вид. Трябва да си представите, че не им е било нужно всичко това, което се явява мускули и кости. Те са могли по душевен начин така да формират приетата храна, че тя приемала вид, подобен на човек. Може да се гарантира, че това е било именно така. Посредством своя дух човек е овладявал материята, веществото, и е изграждал своя облик, макар и значително по-фин. Той е представлявал някакъв човекоподобен реещ се облак. Последното присъства и днес, макар днес да са необходими също така кости и мускули. В действителност днес ние, приемайки храната, продължаваме същото; човек някога е бил толкова фин, колкото фино днес е намиращото се в нас, когато ядем.

Човек вдишва въздух; първо той се намира навън, а веднага след това – вътре. Чрез кръвта въздухът се разпространява по целия организъм; и днес още възниква този въздушен човек, на което, както виждате, способства човекът като цяло! Възниква въздушният човек. Следователно, ако кажа: някога човек е бил въздухоподобен, преди да се втвърди и кристализира благодарение на своите кости, няма да кажа нищо, което не съществува и днес. Всеки път, когато вдишвате, създавате този въздушен човек. В предишните епохи е бил само този въздушен човек, а твърдите, плътни, земни съставни негови части едва са започвали да се изработват.

И така, връщайки се назад, виждаме как това, което днес виждаме облечено в твърда и плътна материя, някога е било изцяло и напълно духовно. Би било безсмислено да се говори, че някога на Земята е имало само газ и че този газ със своите собствени сили се е формирал във всичко, което днес са хората и животните. Виждаме, че хората, животните и всичко,

което сега съществува, само по себе си е било някога в газообразна, въздушна форма и се е преобразувало. По такъв начин ние се срещаме със стадий във формирането на нашата Земя, който би трябвало да го е имало някога. Погледнете, тук е бил този яйчен жълтък, там, където днес е вода, която трябва да преодоляваме, е имало суша. Европейският терен тогава е бил още дълбоко долу; той се е издигнал едва по-късно и само на отделни места е бил горе. Сега идваме към Европа; тук ние имаме земя, която се е намирала дълбоко долу, която отгоре е покрита с блатиста вода. Имало е пространства от суша тук, в Америка, които също са представлявали блата. Местности, където днес е твърда земя, са били още море, и там, където днес е море, е имало суша. Тук на нея са живеели хора, които са изглеждали съвсем различно, били са много по-фини. Едва когато съвременната суша се издигнала от водата, а предишната суша потънала и се превърнала в море, едва тогава възникнало днешното поколение хора, възникнали съвременните животни във формата, която сега имат. Това е свързано с вътрешния живот на Земята.

Днес всички това става едва доловимо. Днес сушата се издига и спуска не така силно, но по малко това още става. И който погледне карта – даже и в Швейцария това е така – от преди сто години, ще види, благодарение на тази карта, какво е ставало: ето морето – днес някакъв град или друго място се намира далеч от него. Но може да се научи, че това място се е разполагало някога на брега на това море или езеро, като Равена например. Да, моретата пресъхват, стават по-малки даже и днес. Само че това става по-бавно, отколкото е ставало тогава. Но доколкото повърхността на сушата и дъното на моретата се издигат и спускат, дотолкова се изменят постоянно както човечеството, така и животните. Те се намират в процес на постоянно преобразуване. Само че това става много по-бавно, отколкото е ставало някога.

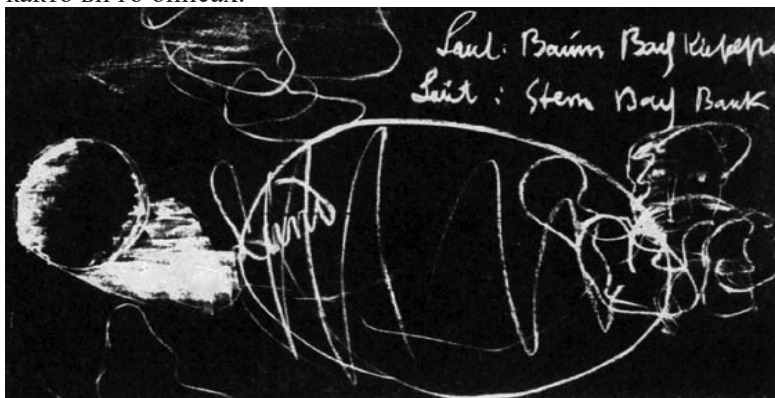
Ето това е, което днес исках да ви кажа. Видяхте как е възникнал днешният човешки род. Следващия път ще добавим

нещо от историята, ще видим какъв е бил някога този човешки род. Едва тогава е възникнала историята в съвременната ѝ форма, едва тогава са се появили хора, които са се стремили да станат ловци, земеделци, пастири и т. н. Този исторически фрагмент ще присъединим към това, което успяхме да кажем сега за възникването на света и човека. Оказа се доста плодотворно, че господин Долингер постави този въпрос. Достатъчно подробно можахме да говорим по тази тема и както вече беше казано, следващия път ще добавим и късче история.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 12 юли 1924 г.

Господа! Казах ви, че ще разгледаме малко история в допълнение към това разглеждане на света, което предприехме. Видяхте как от цялата останала макроприрода постепенно се е формирал човешкият род. И чак когато Земята е умряла, когато вече не е имала свой собствен живот, чак тогава са се създали условия за живот на човека на Земята, чак тогава е могъл да се развие животът на хора и животни на Земята така, както ви го описах.

Видяхме също така, че в началото човешкият живот е протичал много по-различно, отколкото днес, и това се е разигравало там, където днес се намира Атлантическият океан. Трябва да си представим, че по това време там е имало суша; там, където днес се намира Атлантическият океан, е имало твърда земя. Още веднъж примерно ще ви изобразя как е стояла работата (изобразява го на дъската); тук сега се намира границата с Азия. Това е Черно море. Тук, долу, е разположена Африка, след това тук се намира Русия и тук преминаваме в Азия. Тук биха били Англия и Ирландия. Тук, от тази страна, се намира Америка. Следователно тук е имало по-рано навсякъде суша, а тук суша е имало съвсем малко; тогава в Европа е имало всъщност цяло огромно море. Всички тези страни са се намирили в морето. А ако преминем насам, и тук, в Сибир, също още е било море; всички това е още море. Тук, долу, където днес се намира Индия – тук се намира това, което е разположено зад Индия, и все пак тогава е било така, че тя малко се е издигала над морето. Следователно тук сме имали малко суша; тук отново сме имали суша. В тази част, където днес живее населението на Азия, на предна Азия, където живеят европейците, е било море, от което едва по-късно се е

издигнала сушата. А ето тази суша е стигала много по-далеч, стигала е чак до Тихия океан, където днес се намират много острови; така че островите Ява, Суматра и т. н. – това са части от тогавашната суша, целият островен архипелаг. Следователно там, където днес е разположен Великият Тихи океан, отново е имало много суша, а в междините е имало море.

И така, първото народонаселение, което сме в състояние да проследим, е било тук, където се е запазила сушата. Ако направим обзор на Европа, можем да кажем: нещата в Европа са се развивали така, че само десет, дванадесет, петнадесет хиляди години преди днешното време Земята се е втвърдила толкова, че върху нея са могли да живеят хора. По-рано там са обитавали само морски животни, които при своето развитие са излезли от морето и т. н. Ако бихме поискали тогава да видим хора, би трябвало да пренесем погледа си насам, където днес се намира Атлантическият океан. Но и тук, в Азия, в Източна Азия също вече е имало хора преди около десет хиляди години. Тези хора, разбира се, са оставяли след себе си потомци; и тези потомци, господа, представляват голям интерес, доколкото това са тези, които са развивали на Земята така наречената най-древна култура. Това са народите, които днес наричаме монголи, монголските народи, това са японците и китайците. Те са особено интересни, защото представляват остатъци от най-древното население на Земята, от което все още нещо е останало.

Както видяхте, имало е, разбира се, и много по-древни обитатели на Земята; обаче те напълно са загинали. Това е населението, живяло тук, в древна Атлантида.

Никой от тях повече не съществува. Даже ако има техни останки, би се наложило да ги изравяме от дъното на Атлантическия океан. Би трябвало първо да се достигне това дъно – а това е по-трудно, отколкото се смята, – след това да се правят разкопки, но и тогава, най-вероятно, така и не би се удало да се намери нещо, доколкото те са имали меки тела – говорил съм ви за това. И културата, която са създавали жестикули-

райки, с помощта на жестове, също не може да бъде открита с помощта на разкопки в Земята, тъй като от нея въобще нищо не е останало! Следователно това, което е още по-древно от японците и китайците, въобще е недостъпно за съвременната наука. За постигането на тези неща е необходимо да се занимаваш с духовната наука.

Интересно е обаче това, което са оставили китайците и японците. Виждате ли, онези китайци и по-древните японци не са днешните; за това ще кажа още няколко думи – онези китайци и японци са имали всъщност култура, която е съвсем различна от нашата. Бихме могли да си съставим за това доста по-правилна представа, ако не бяха юначните европейци, които в последните столетия подчиниха на себе си тези области и направиха всичко съвсем различно. При японците например това е станало в най-голяма степен. Японците са запазили само името си, в останалото са станали съвсем като европейците; те приемали от европейците едно след друго всичко и това, което съществува все още при тях от древната им култура, има изключително външен характер. Китайците са се запазили по-добре, но сега и на тях това повече не им се удава. Защото европейското господство се е утвърдило там не само като начин на управление; в тези области е взел връх европейският начин на мислене. Станало така, че тук е било изгубено всичко, което някога е съществувало. То и не е трябвало да продължава. Така се осъществява еволюцията на човечеството. Но за това ще говорим по-нататък.

Преди всичко ние разглеждаме китайците, тъй като при тях всичко се проявява в по-голяма степен. Те са имали култура, която се е отличавала от всички други култури най-вече защото китайците в своята древна култура всъщност съвсем са нямали това, което се нарича религия. Китайската култура е била още безрелигиозна култура. Трябва само да си представите, господа, какво се има предвид под «безрелигиозна» култура. Не е ли истина, ако разглеждаме култури, имащи религия, навсякъде, като например в древноиндийската култу-

ра, откриваме поклонение на невидими същества, които обаче изглеждат приличащи на човека на Земята. Това е свойствено на всички късни религии, че те си представят невидимите същества в антропоморфен вид.

Антропософията не прави това, нали така? Тя си представя свръхсетивния свят не в антропоморфен вид, а такъв, какъвто той е в действителност. Също така тя вижда израз на свръхсетивното в звездите и т. н. Забележително е това, че нещо подобно вече са имали китайците. Китайците не са почитали невидими божества, а са казвали така: нещата, които са на Земята, се различават едно от друго в зависимост от климата, в зависимост от свойствата на почвата, на която се намират. Виждате ли, Китай даже в най-отдалечените древни времена вече е бил голяма страна, той и днес е по-голям от Европа! Тази огромна страна и по-рано е била огромна, тя е имала чудовищно голямо и силно население. Не е истина, че населението на Земята нараства – това е само предразсъдък на съвременната наука, която винаги смята така, както ѝ се иска. В действителност в древните времена населението на Китай е било огромно, същото е било и от другата страна, в Южна Америка и в Северна Америка. В древни времена тази страна също се е простирила до Тихия океан. И в сравнение с това, нашето население на Земята не е станало повече.

Следователно, господата, тази култура е съвсем древна. Днес още може да наблюдаваме тази култура такава, каквато тя е била преди осем, десет хиляди години. Тогава тези китайци са казвали: да, тук, горе, климатът е различен, почвата е по-различна, отколкото там, долу; затова всичко е различно, затова и растежът на растенията е различен, затова и хората живеят различно. Но Слънцето преминава навсякъде: то върви по своя път, то минава от топлите области в хладните и т. н. Тези хората си казвали: на Земята господстват различията; Слънцето прави всички равни. И те виждали в Слънцето това, което оплодотворява всичко, което прави всички равни. Затова казвали: ако имаме господар, и той трябва да бъде такъв.

Отделните хора се различават, но той, подобно на Слънцето, трябва да господства над хората. Затова те са го наричали «син на Слънцето». И той е бил задължен да управлява на Земята така, както управлява в света Слънцето. Отделните планети – Венера, Юпитер и т. н. – предизвикват различия, но Слънцето, като господар на планетите, прави всички равни. Според техните представи този, който е цар, е и син на Слънцето. Под думата «син» се подразбира това, което принадлежи към нещо, нали така?

И целият останал живот е бил устроен така, че хората си казвали: да, синът на Слънцето – това е най-важният човек за нас; а другите – неговите помощници, са подобни на това, както планетите се явяват помощници на Слънцето. И те устройвали всичко на Земята така, както го виждали горе, в звездите. Всичко това те правели без молитви. Китайците не познавали молитвата. Те го правели, без да имат това, което по-късно станало култ. По такъв начин те устройвали това, което би могло да се нарече тяхно царство, така че то ставало отражение на небето. Това не би могло още да бъде наречено «държава» – безобразието, което устроили съвременните хора. Но те устройвали всичко, което е било на Земята като отражение на това, което им се явявало на звездното небе.

Виждате ли, благодарение на него се е получавало нещо съвсем различно от това, което е било по-късно, и човек е ставал гражданин на царството. Той не е принадлежал към някакво вероизповедание, но е чувствал своята съпринадлежност към царството. В Китай първоначално не е имало никакви божества и ако по-късно са ги имали, това е било заимствано от Индия. Първоначално не са имали никакви божества и цялото си отношение към свръхсетивните светове те изразявали със своето царство, своята империя, в която имали своите учреждения. Ето защо тези учреждения носели семеен характер. Синът на Слънцето е бил в същото време Отец за останалите китайци и те му служели. Даже царството като единно цяло е носело семеен характер.

Всичко това е било възможно само защото онези хора въобще са нямали такова мислене, каквото са имали хората по-късно. Китайците още не са притежавали такова мислене, като по-късните хора. Начинът, по който мислим днес, е бил съвсем чужд за китаеца. Ние мислим например за животното, мислим за човека; мислим за вазата, мислим за масата. Древните китайци не са мислили така, а са знаели: има лъв, има тигър, има куче, има мечка, но няма животно въобще. Те знаели: съседът има маса с ъгли, а друг има кръгла маса. Те именували отделните неща, а какво е маса въобще, за тях не е имало никакъв смисъл. Те не са познавали масата като такава. Те знаели: това е човек с голяма глава, с дълги крака; това е друг човек с по-малка глава и къси крака и т. н. Това е голям човек, това е малък човек; но те не са познавали човека в общ смисъл. Те мислили съвсем иначе. На съвременния човек му е невъзможно да се пренесе в начина на мислене на китаеца, в методиката на мисленето му. Затова са му необходими някакви други понятия. Виждате ли, ако човек мисли така: маса, човек, животно – какво означава това? Това може да се формира на юридическа основа; защото юриспруденцията се гради от такива понятия. Но китайците още не са могли да измислят юриспруденцията. Тук всичко е било устроено подобно на семейството. В семейството не се ръководят от законовите задължения, ако синът или дъщерята искат да направят нещо. Ако днес в Швейцария някой иска да направи нещо, той проучва как стои работата в законово отношение и т. н. От това зависи всичко. И човек трябва да приложи това по отношение на конкретния случай.

Доколкото хората все още имат в себе си нещо китайско – защото винаги малко остава! – те се ориентират зле в правните норми и трябва да се обръщат към адвокат. Тези хора също така не се ориентират и в общите понятия. Китайците още не са имали юриспруденцията. Те въобще са нямали всичко това, което впоследствие е залегнало в основите на държавността. Те са имали само това, което всеки човек е можел да види в

отделното, в конкретното.

Сега по-нататък. Това оказвало влияние върху цялата реч на китайците. Ако ние казваме «маса», при това си представяме нещо, имащо плоска повърхност и един, два, три и т. н. крака, при това трябва да бъде нещо, което може да стои именно като маса. И ако дойде някой и каже за стола, че това е маса, ние му отвърщаме: «Ти си магаре, каква ти маса, това е стол!» И ако някой дойде и започне да говори за това (за черната дъска) като за маса, ние бихме му казали: «Ти си два пъти магаре, защото това не е маса, а дъска». Ние трябва да назоваваме нещата с техните имена в съответствие с нашия език.

При китайците това не е било така, а да кажем – давам само хипотетичен пример, който не е съвсем точен, но вие можете да получите представа за това, – да кажем, китайците са имали един от звуците ОА, ИОА, ТАО за обозначаване на маса например. Но същият този звук е означавал и много други неща. И така, да кажем, един и същи звук може да означава: дърво, ручей, също така, да кажем, камъче и т. н. След това те имали друг звук, който би могъл да означава, да кажем, звезда, дъска и например пейка. Не смятам, че китайската реч действително е такава, но тя се изгражда на този принцип. Китаецът е знаел: има два звука, да кажем, например ЛАО и БАО, и двата означават съвсем различни неща, само ручейт попада и в едното, и в другото; тогава той обединява двата звука: баолао. Така той е изграждал своята реч! Той е градил речта си не на основата на имената, които се давали на отделните неща, а обединявал заедно различните звуци, обозначаващи различните неща. Звукът би могъл да означава дърво, но също така и ручей. Ако след това той е имал някакъв звук, който сред многото други неща е означавал също така и ручей, той го е съединявал с другия звук; тогава другият човек е знаел, че той има предвид ручей; ако той е изговарял само един звук, тогава никой не е знаел, какво има предвид. Така сложно е стояла работата и с писмеността. Следователно китайците са имали изключително сложна реч и изключително сложна писменост.

Но отгук, господа, следват много неща. Отгук следва, че човек не е можел така лесно, като нас, да се научи да чете и пише и даже да говори. Ние действително можем да кажем: четенето и писането са детска работа и не сме особено щастливи, когато нашите деца не се учат да четат и пишат; това би трябвало да бъде по детски лесна работа, но при китайците това не е било така; там до старини човек е оставал вечен студент дотогава, докато се е учил да пише и е овладявал речта. Трябва също да се има предвид, че народът всъщност не е умеел да прави всичко това и само този, който се е учил до дълбока старост, е можел да овладее всичко. Ето защо в Китай благородното съсловие се е състояло от най-образованите. Следователно в Китай това духовно благородно съсловие се е образувало благодарение на речта и писмеността. Това обаче не е ставало така, както на Запад, където дворянството се е присвоявало и после се е предавало по наследство; в Китай е можело да се получи висок ранг и положение само благодарение на образованието, благодарение на учеността.

Трябва да отбележим, господа, че когато днес предлагаме нашите съждения на външния свят, трябва винаги да се подчертава: ние съвсем не искаме да станем китайци! Следователно вие не трябва да разбирате казаното от мен така, че ние искаме да станем китайци или изпитваме особено възхищение пред Китай. Някои хора, разбира се, могат с лекота да позлословят по този повод; когато преди две години във Виена⁶ имахме конгрес, един от нас каза там, че китайците и днес имат някои учреждения, които са по-мъдри от нашите. Моментално писаха във вестниците, че ние искаме да имаме в Европа китайска култура! Съвсем нямаме предвид това! Описвайки китайската култура, се говори с похвален тон, доколкото тази култура е носила нещо духовно. Но тя е примитивна, тя е такава, че към нея сега вече няма достъп. Затова вие не трябва да смятате, че бих искал да въведем Китай в Европа! И все пак аз искам да ви опиша тази най-древна култура на човечеството такава, каквата тя е в действителност.

Да продължим нататък. Това, което ви казах тук, е свързано въобще с начина на мислене и чувстване, които са били присъщи на китайците. Онези китайци, а също така по-древните японци, са се занимавали много, извънредно много усилено със своето изкуство, със своето специфично изкуство; те например рисували. Когато ние рисуваме, това е нещо съвсем различно от рисуването на китайците. Виждате ли, ако ние рисуваме – искам да взема нещо простичко, – ако рисуваме например топка (изобразява я на дъската) и ако, да кажем, светлината пада отгук, тогава тази топка тук е светла, а тук е тъмна, тъй като е в сянка, тук светлината преминава покрай нея, тук отново изсветлява, доколкото тук пада отразена светлина; а тук трябва да дадем особено силна сянка, която предметът хвърля на земята.

Това е пример как ние рисуваме. Трябва да имаме върху нашия предмет светлина и сенки. Ако рисуваме лице, тук рисуваме по-светло, ако тук пада светлината; тук го правим по-тъмно. Точно така виждаме, как от човека, ако рисуваме вярно, пада сянка на земята.

Но освен това, при рисуването ние трябва да отчитаме още нещо. Да допуснем, че аз стоя тук и искам да рисувам. Виждам, че отпред седи господин Айзенпрайс, а зад него виждам господин Майер и тези двама господа, които седят отзад; тях трябва да ги нарисувам така: господин Айзенпрайс – много голям, господин Майер и двамата господа отзад – много малки. Така те биха излезли и на фотография, ако бих ги фотографирал – много малки. Когато рисувам това, постъпвам така: господата, седящи на първия ред ги рисувам много големи, тези на следващия – по-малки, на следващия – още по-малки, а този, който седи най-отзад, има много малка глава и съвсем малко лице. Вие виждате, че трябва да се рисува в съответствие с перспективата. При нас това е задължително. Ние трябва да рисуваме в съответствие със светлината и сянката, трябва да рисуваме в съответствие с перспективата. Това следва от нашия начин на мислене. Но тези китайци, господа,

при рисуване не са знаели ни светлина, ни сянка, ни перспектива, доколкото те въобще са виждали не така, както ние; те не обръщали внимание на светлината, сянката и перспективата; а казвали така: Айзенпрайс все пак не е великан, а Майер съвсем не е малък и нищожен гном! Те не биха могли така да ги разположат на картината, че единият да стане великан, а другият – гном, това би било лъжа! Това не е истина! Те се замисляли за всичко и рисували това, което са измислили. И китайците, и японците, обучавайки се на рисуване по техния маниер, се учили не на това, да разглеждат външно, но мислено прониквали в предмета; рисували, извеждайки всичко отвътре навън, тъй като е трябвало да мислят. В това се е състояла същността на китайската и на японската живопис.

И така, вие виждате: едва късното човечество е започнало да се учи да вижда. Хората, които живеели в Древен Китай, можели само в присъщия им маниер да мислят образно; те не изработвали общи понятия, такива като стол и т. н., но това, което са виждали, постигали вътрешно. Това не е удивително, господа, защото китайците са произхождали от такава култура, в която са виждали не така, както виждаме ние днес. Днес виждаме така, доколкото между нас и предмета има въздух. Но в областите, от които произхождали китайците, такъв въздух не е имало. Във времената, за които говорим, не са виждали така. В древните времена би било безсмислено да се говори за светлина и сянка, тъй като в плътния въздух тях просто още не ги е имало. Това се е запазило при китайците: изобразявайки предметите, те са минавали без светлина и сенки, без каквато и да е перспектива. Това е дошло едва по-късно. Оттук вие виждате как китайците са мислели съвсем по друг начин – вътрешно. Те са мислели не така, както по-късните хора.

Но всичко това не е пречело на китайците да проявяват във външните дела изкусност, стигаща твърде далеч. Виждате ли, докато бях още млад – сега това малко се промени, – в училище твърдяха: барутът е изобретен от Бертолд Шварц⁷. При това се е смятало, че дотогава никакъв барут не е имало

и Бертолд Шварц веднъж, занимавайки се с алхимични експерименти, е създал барута от сяра, калиева селитра и въглища. Но китайците са правели барут преди хиляди години!

В училище също така ни учеха: Гутенберг⁸ е изобретил книгопечатането. Макар отчасти това и да се е преподавало правилно, въпреки всичко се е създавало впечатление, сякаш по-рано никакво книгопечатане не е имало. Но китайците са го имали преди хиляди години. Също така китайците са владеели изкуството на дърворезбата и са можели да изрязват от дърво чудни неща. Следователно китайците са имали висока култура, касаеща външните неща. И тази култура на свой ред е била само последен отглас от културата, която по-рано е стояла доста по-високо; тъй като при разглеждането на китайското изкуство се открива, че то води към нещо още по-висше. Обаче китайците са имали една особеност. Те съвсем не умели да мислят в понятия, а само в образи; затова пък при това те прониквали в същността на предмета. Те са можели също така да правят всички предмети, които са могли да бъдат направени благодарение на външните открития, макар и да не са стигнали до парната машина или нещо подобно. Днес китайците, можем да кажем, са лишени от самобитност и собствена култура, но те станали такива едва след като в продължение на столетия са били третираны от европейците.

Вие виждате, господа, че тук е имало култура, в някакъв смисъл духовна; тя е много древна – на около десет хиляди години. И относително късно, едва в първото хилядолетие преди началото на християнството хора, подобни на Лао-дзь и Конфуций⁹, са записали познанията на китайците. Но тези господа не са записали нищо друго освен това, което вече е било даденост в семейните обичаи в огромната империя. Те даже са нямали съзнание за това, че откриват морални, нравствени правила и т. н.; те записвали това, което заварили в качеството на образец на поведение на китайците. По-рано само са говорили за него. И така, по онова време всичко е било различно. Виждате ли, това е нещо, което и днес още може да

се наблюдава сред китайците.

При японците това едва ли може да се види, тъй като те изцяло са се европеизирали. Подражавайки, те са приели всичко от европейската култура. Че тази култура е израснала не на самобитна почва, се разбира от факта, че тя не е в състояние самостоятелно да достигне до неща, които се явяват чисто европейски. Можем да го илюстрираме със следния пример. Японците е трябвало да използват парен кораб. Те си въобразили, че всичко при тях се получава по най-добрия начин. Например видели как се прави поворот с парахода, как се борави с витлото и т. н. След като техните европейски учители прекарали известно време с японците, те се възгордели и казали: ние вече и сами ще се оправим, можем да поставим някого за капитан. Тогава европейците слезли на сушата, а японците на своя параход излезли в открито море. Те искали да пробват поворота и видели, че корабът завива, но не знаели как да спрат. И този кораб започнал постоянно да се върти, да танцува в морето, и европейските учители, стоящи на сушата, е трябвало с лодка да влязат в морето и едва тогава успели да спрат кораба. Знаете, че Гьоте има едно стихотворение «Ученикът на магьосника», където юноша подслушал заклинанията на стария магьосник. На него не му се щяло сам да ходи за вода и той научил как с вълшебни заклинания да преобразява метлата, че тя да носи вода. И когато старият магьосник излязъл, той се опитал да застави метлата да донесе вода. Той знаел думата, заставяща метлата да носи вода. И метлата започнала непрестанно да носи вода – младежът забравил как може да я спре! Представете си, ако стаята ви е пълна с вода, а метлата все носи и носи още; ученикът даже счупил метлата, но се появили две метли и двете мъкнели вода! Всичко се наводнило, водата ставала все повече, но старият магьосник се върнал, казал думата и метлата престанала да носи вода.

Неотдавна евритмизирах стихотворението тук и това достави на хората голямо удоволствие, нали така? Същото е станало и с японците; те не знаели как да прекратят поворота

и корабът се е въртял ли, въртял. Това е бил истински корабен танц, докато учителите, стоящи на брега, не се приближили с лодката и не го спрели.

Оттук следва, че макар китайците и да не са откривали европейските неща – това не са могли и японците, – те са открили древни неща, като барута, книгопечатането и т. н., достигнали са до тях в много по-древно време от европейците.

Виждате, че китайците много се интересували от обкръжаващата среда, проявявали голям интерес към звездите, въобще проявявали голям интерес към външния свят.

Друг народ, който също изгрыва в най-древните времена, е индийският. Но той вече не стига толкова надълбоко, като китайският. Индийският народ също има древна култура. Но тази древна култура, бих казал, е по-късна от китайската и се издига от морето. Хората, които са били в по-късна Индия, в по-голямата си част се спускали надолу от Север и когато тук водата се оттеглила, се заселили.

За разлика от китайците, които повече се интересували от намиращото се във външния свят и са можели мислено да проникват в предмета, индусите в по-голяма степен насочвали усилията си към самите себе си. Китайците повече размишлявали над външния свят, в свойствения им маниер размишлявали именно за външния свят; индусите повече мислели за себе си, за самия човек. Затова в Индия възникнала култура, силно насочена към вътрешното. В най-древните времена индийската култура също била все още безрелигиозна, доколкото в индийската култура религията се е появила едва по-късно. Преимуществено разглеждали човека, при това го разглеждали вътрешно.

Виждате ли, най-добре бих могъл да ви го обясня с пример за това, как тези индуси са рисували, как са се занимавали с живопис. Ако китайците са виждал човек, те просто го изобразявали, при това прониквали в него мислено, без да отчитат ни светлина, ни сянка, ни перспектива. Така че ако китаец би поискал да нарисова господин Бурле, той би проникнал в

него мислено; не би го направил на едно място черен, а на друго светъл, както правим това днес, не би започнал да прави светлини и сенки; не би почнал да прави ръцете относително по-големи – защото ние винаги държим ръцете напред. Затова ако китаец би се заел да рисува господин Бурле, на картината би бил именно господин Бурле.

При индусите всичко било по-иначе. Представете си как индусите рисували. Ето, те започвали и се опитвали да нарисуват глава. Перспектива при тях също не е имало. Но тук им идвало на ум следното: главата би могла да бъде и друга – и те веднага правели втора, трета и още други, и след това им идвало на ум да направят четвърта или пета. Така те могли една след друга да направят една до друга двадесет, тридесет глави! Толкова много им идвало на ум при вида на една глава. Или при вида на растение, когато го рисували, на тях тутакси им идвало в главата, че то може едновременно да бъде и друго – и едновременно се рисували много, много млади растения, израстващи от старото растение. Така е било с древните индуси. Те са притежавали колосална фантазия. Китайците нямали фантазия, те правели само нещо конкретно, отделно, но прониквайки мислено в него. Индусите имали колосална фантазия.

Сега, както виждате, господата, това вече го няма; действително, ако погледнем господин Бурле, той има само една глава, и ако някой го нарисова тук (на дъската), той ще успее да нарисова също само една глава. Така че ако се нарисуват двадесет, тридесет глави, при това не се изобразява външната действителност. Тук се рисува нещо мислимо само в духа.

Такава е била цялата индийска култура. Тя е била напълно вътрешна, духовна култура. Затова, когато виждате индуското духовно същество, каквото са си го представяли онези хора, то има много глави, рисували са го с много ръце или така, че нещо друго, нещо животинско излиза от това, което се намира в тялото, и т. н.

Виждале ли, индусите били съвсем различни хора от ки-

тайците. Китайците не са притежавали фантазия, а индусите от самото начало са били преизпълнени с фантазия. Затова индусите проявявали склонност към това, постепенно да превърнат своята култура в религия. Китайците никога, чак до наше време, не са обръщали своята култура в нещо религиозно. Виждате ли, европейците са тези, които обръкват едното с другото и говорят за китайска религия. Нито един китаец няма да признае това! Той ще каже: «В Европа имате религия, индусите имат религия; ние нямаме нещо, което да прилича на вашата религия» – ето какво ще каже китаецът. Но това, към което са били предразположени индусите, е било възможно само благодарение на изключително точните им познания за човешкото тяло, каквито китайците са нямали. Китаецът е можел много добре да се живее във всичко, което се е намирало навън. Затова и той е рисувал така, както ви описах. Ако той е възприемал нещо, е можел добре да се живее в него. Виждате ли, ако поставим на масата оцет, сол и пипер и поискаме да узнаем, какви са тези вещества на вкус, ще трябва първо да опитаме с език пипера, солта или оцета; тогава ще знаем какви са те на вкус. При древния китаец това не е било така. Той е усещал вкуса на нещо докато е още навън. Той е можел действително да се живее в него. Китаецът се отнасял с доверие към външното. Затова някои фигури на речта подчертавали участието му във външния свят. Ние вече нямаме такива изрази – или в най-добрия случай те носят само обрзчен характер. При китайците те означавали нещо напълно реално. Ако аз се запозная с човек и кажа: този човек е кисел, – за вас това ще бъде само образен израз. Вие не можете да си представите, че той е действително кисел, като оцет. Но за китаеца това е означавало, че този човек предизвиква в него вкусово усещане, усещане за кисело.

При индусите това не е било така. Индусите умеели много по-силно да се задълбочават в своето тяло. Ако ние се задълбочим в нашето тяло, само при известни обстоятелства можем да почувстваме нещо в него. Ако всеки път, след като

обядваме, този обяд остава да ни стои в стомаха, той няма да може нормално да смели храната и тогава ние усещаме болка на това място; ако не ни е наред черният дроб, той не може да отделя достатъчно жлъчка и тогава ние усещаме болка в дясната страна на тялото, дробът ни е болен. Ако белите ни дробове отделят твърде много ексудат, мокрота, тоест слизести секрети, така че те се запълват със слуз, ние чувстваме: дробовете ни не са наред, не са в норма, те са болни. Съвременният човек чувства своето тяло само в органите, които са болни. В древните времена индусът е чувствал и здравите органи; той е знаел как се чувства неговият стомах, неговият черен дроб. Ако днес човек иска да знае това, той трябва да вземе труп и да го отвори, за да разгледа отделните органи, намиращи се вътре. Ни един човек днес не знае как изглежда черният дроб, ако не е правил дисекции: трябва да изключим от това число само духовната наука – тя е в състояние да го опише! Индусите се потапяли мислено вътре в човека и са можели да нарисуват всички органи. Все пак, ако при рисуването бихте дали задание на индуса да почувства своя черен дроб и да нарисува това, което е почувствал, той би казал: черен дроб – това е един черен дроб, това е друг черен дроб, това отново е друг черен дроб. И той би нарисувал редом един до друг двадесет или тридесет черни дроба наведнъж.

Да, господа, това би било вече друга история. Ако пред мен е завършен човек, а аз му правя двадесет глави, това е образ на моята фантазия. Но ако аз рисувам човешкия черен дроб и при това изобразявам този черен дроб двадесет, тридесет пъти, това съответства на действителността; тогава всъщност изобразявам не нещо фантастично, а тези двадесет, тридесет черни дроба действително биха могли да възникнат! При всеки човек черният дроб има своя определена форма, тъй както и неговото лице, но тази форма не се явява неизбежна необходимост, тя би могла да бъде и друга. И тази способност да стане друга, това духовно начало в нещата индусите разбирали много по-добре, отколкото по-късните хора.

Индусите казвали: ако се изобразява отделно нещо, това е неистина, необходимо е да си представяме нещото духовно. Ето защо индусите имали висока духовна култура, те не се отдавали постоянно на външния свят, а си представяли всичко по духовен начин.

Индусите настоявали по такъв начин фактически да се изучават нещата. Затова при тях, за да стане един човек образован, пак е трябвало много дълго да учи. Защото не е било достатъчно човек веднъж задълбочил се в себе си, да е можел веднага всичко да узнае, нали така? Той е трябвало първо да бъде инструктиран за това. Ако преподаваме на момче или момиче, ние трябва да правим това така, че да ги научим да четат и пишат и т. н.; следователно отвън да ги научим на нещо. При древните индуси не е било така. Ако те действително са искали да научат някого, са го наставлявали как трябва вътрешно да се потапя в себе си, той е трябвало даже по възможност да изключи вниманието си от външния свят и да го насочи във вътрешния свят. Но ако някой седи и гледа наоколо и вижда всички вас как седите, той насочва вниманието си към външния свят. Това правели китайците, те насочвали вниманието си към външния свят. Индусите правели нещо друго. Те казвали: ти трябва да се научиш да гледаш до върха на носа си. При това е трябвало така да гледаш, че да не виждаш нищо, освен края на носа си, нищо друго, часове наред, и да не отместваш поглед.

Да, господа, европейецът ще каже: това е нещо ужасно, ако учат хората, че трябва винаги да гледат върха на носа си. Разбира се, за европейца това е нещо ужасно, той не би могъл да подражава на това. Но в Древна Индия това е било благо. Този, който е трябвало да се учи на нещо, не е трябвало да пише, а е трябвало да гледа върха на носа си. Но благодарение на това, че е седял на място и с часове е гледал върха на носа си, той е насочвал погледа си към вътрешното и се е научавал да познава белите си дробове, черния дроб и т. н. Той реално е насочвал погледа си навътре. Защото върхът на носа и през

първия, и през втория час си остава един и същ; той не вижда на края на носа си нищо особено. Но започвайки с върха на носа си той все повече и повече се вглежда навътре в себе си. И тогава вътре става все по-светло и по-светло.

За това те е трябвало да изпълняват още нещо. Ако ходим, обикновено използваме своите стъпала и крака, нали така? Да, господа, това ходене оказва някакво влияние върху нас. Когато ходим пеша, се чувстваме изправени хора. От това се отказвали тези, които преминавали обучение в Индия. По време на обучението те е трябвало да държат единия си крак в такова положение и да седят върху него, а другият – в такова; следователно те са седели ето така и винаги са гледали при това върха на носа си – за тях е било съвсем непривично да стоят, имали са чувството, че не са изправени хора, че са свити като ембрион, сякаш още се намирали в майчиното тяло. Вие можете да видите това например във фигурата на Буда. Така е трябвало да се учат индусите. Така постепенно те се вглеждали вътре в себе си, учили се да познават вътрешния човек, учили се по напълно духовен начин да познават физическото тяло на човека.

Ако се вгледаме в себе си, чувстваме оскъдно мислене, повърхностни чувства и почти никаква воля. Индусите чувствали в човека целия свят. Разбира се, можете да си представите, че това са били съвсем различни от появилите се по-късно хора. Те също така развивали колосална фантазия, която фиксирали в своите поетични, мъдри книги, по-късно – във Ведите или във ведическата философия, която и до днес ни удивява; фиксирали това във всички легенди за свръхсетивни предмети и ние и до днес още се възхищаваме от тях.

Виждате тази противоположност: индусите са били тук, а китайци тук, по-горе; китайците са били народ трезв, външен, те съвсем не са живеели вътре, във вътрешния свят. Индусите са били народът, който напълно е насочвал погледа си навътре, разглеждал е отвътре физическото тяло на човека, което се явява духовно.

И така, разказах ви някои неща за древното народонаселение на Земята. Следващия път, господа, ще продължа, за да можем да се придвижим по-нататък, чак до това, как живеем ние сега; така че ще се занимаваме с история и по-нататък.

Но все пак подгответе въпроси. Вас все повече и повече ще ви интересуват отделни, конкретни особености, но следващия път ще отделям внимание на поставените въпроси и така постепенно ще се придвижваме напред. Сега не мога да ви кажа кога ще се състои следващото занятие. Трябва да пътувам до Норвегия и след десет или четиринадесет дни ще ви кажа кога ще е следващото занятие.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

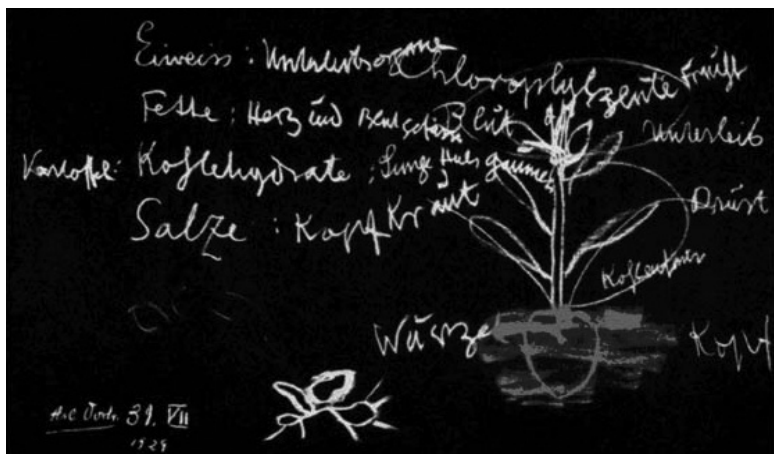
Дорнах, 31 юли 1924 г.

Добро утро! Е, господа, мина много време, някой от вас подготвил ли е въпрос?

Въпрос: Бих искал да задам на господин доктора въпрос за хранителните продукти, за боба, ряпата и т. н., какво влияние оказват те върху тялото? За картофите господин докторът вече говори. Може би бихме могли да чуем и за другите хранителни продукти. Някои вегетарианци не ядат виещи се растения, боб и грах. При вида на житно поле например се появяват различни мисли за хляб, разни вариации на който имат, по всяка вероятност, всички народи по Земята.

Доктор Щайнер: Следователно вие искате да поговорим за отношението на хранителните продукти към човека. Разбира се, преди всичко е необходимо да изясним това, което засяга храненето. За основа на храненето се смята това, че човек приема хранителни продукти; през устата те попадат в стомаха, а след това се отлагат в тялото, човек частично ги от-

деля и трябва да яде отново и т. н. Обаче това не е така просто, работата е много по-сложна. И ако искаме да си представим в какво отношение се намира човек към хранителните продукти, трябва първо да изясним кои от хранителните продукти са безусловно необходими на човека.

Виждате ли, първото, което е необходимо на човека, което той безусловно трябва да приема, това е белтъкът. Хайде да го запишем, за да е по-прегледно. И така, белтъкът, както той например се съдържа в кокошето яйце; впрочем, белтък се намира не само в кокошето яйце, но и във всички хранителни продукти. На човека безусловно е нужен белтък. Второто, което е необходимо на човека, това са мазнините. И пак мазнините се съдържат във всички хранителни продукти. Мазнини има даже в растенията. Третото название срещате не толкова често, но въпреки това трябва да го знаете: това са въглехидратите. Въглехидратите се явяват такива вещества, които преобладават например в картофите, но и в другите растения има много въглехидрати. Въглехидратите са ценни с това, че когато ги приемем с храната, благодарение на навлажняването им със слюнка в устата и след това със стомашен сок, те бавно се превръщат в скорбяла. А скорбялата също е необходима на

човека; но човек не употребява скорбяла в храната, затова той яде такива хранителни продукти, които съдържат въглехидрати; в него самия те се превръщат в скорбяла. И след това претърпяват още едно превръщане в процеса на храносмилане: превръщат се в захар. Следователно въглехидратите поддържат в човека съдържанието на захар.

Но има още нещо необходимо на човека: това са солите, които той приема. Той ги приема частично като добавка към храната, частично като вещества, вече съдържащи се в състава на всяка храна.

Ако разгледаме белтъка, ще трябва да обърнем сериозно внимание на голямото различие, съществуващо, от една страна, между животното и човека, а от друга – между животното и растението. Растенията също съдържат белтък, но те не ядат белтък. Ако въпреки това растението все пак съдържа в себе си белтък, откъде го взима? То го получава от почвата, от въздуха, от безжизненото, от минералното; способно е да създава свой белтък от безжизненото, от минералното. Нито животното, нито човекът могат това. Човекът не може да си изработи белтък от безжизненото – за това той би трябвало да стане растение, – а трябва да приема в себе си белтък, който вече е изработило животното, и в по-малка степен, растението.

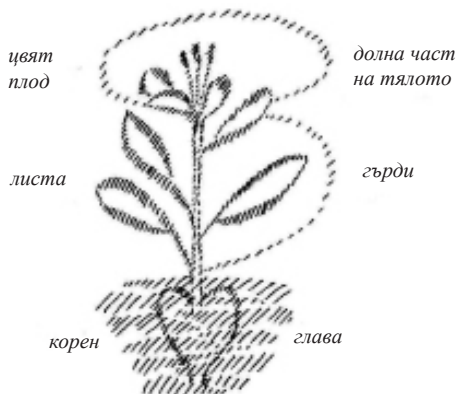
За своя живот на Земята човекът се нуждае от растенията. И растенията – което е интересно – също не биха могли да растат успешно, ако го нямаше човека! Това е интересно, господа – и вие следва да му обърнете най-сериозно внимание, – че съществуват две най-важни неща, способстващи живота: зеленият сок на растенията в зелените листа, а от друга страна – кръвта. Това зелено нещо в растителния сок се нарича хлорофил. И така, в зеления лист се съдържа хлорофил. А освен това, важна е кръвта. Това е нещо във висша степен своеобразно. Разглеждайки човека, виждате, че преди всичко той диша. Дишането – това също е своего рода хранене: човекът усвоява от въздуха кислорода, той вдишва кислород. Но в цялото му тяло навсякъде е отложен въглерод. Ако задълба-

ете в Земята там, където има залежи от въглища, ще намерите черни въглища; ако наострите молив, ще откриете графит. Въглища и графит – това е въглерод. Всички вие, цялото ви тяло се състои от въглерод, без да броим, разбира се, другите вещества; той се образува в човешкото тяло.

Бихте могли да кажете: да, но заради този въглерод ние бихме почернели! На това може да се възрази следното: най-скъпоценното вещество в света, диамантът, също е въглерод, само че в друга форма! Ако така повече ви харесва, бихте могли да кажете, имайки предвид въглерода: вие се състоите от чисти диаманти. Тъмният въглерод, графитът в молива и диамантът са едно и също вещество. Ако въглищата, които извличаме от Земята, с помощта на някакво изкуство бихме могли да направим прозрачни, те биха били диаманти. Следователно вътре в нас имаме отлагания на диаманти. Ние сме истински въглищен склад. Но когато чрез кръвта кислородът встъпва в съединение с въглерода, се образува двуокис на въглерода, въглероден двуокис. Въглеродният двуокис също ви е много добре известен: вие употребявате газизирана вода, там вътре има перлички, мехурчета – и това е въглероден двуокис, двуокис на въглерода в газообразно състояние. Така че вие можете да си представите: въздухът дава възможност на човека да вдишва кислород; чрез кръвта кислородът се разпространява, в кръвта той се съединява с въглерода и човек издишва въглероден двуокис. Вие вдишвате кислород и издишвате въглероден двуокис.

Господа, поради описания от мен процес в хода на еволюцията на Земята всичко отдавна би трябвало да бъде отровено от този въглероден двуокис, който издишват хората и животните. Защото еволюцията на Земята протича в течение на много дълго време. И както виждате, на Земята отдавна не би трябвало да има останали живи нито животни, нито хора, ако растенията не притежаваха противоположното свойство: растенията поглъщат не кислород, а именно въглена киселина, този въглероден двуокис, който издишват човекът и живот-

ното. Растенията проявяват същата жадност към въглеродния двуокис, както човекът към кислорода.

Ако тук имате растение (вж. рис.): корен, стъбло, листа, цветовете, това растение навсякъде поглъща въглероден двуокис – той влиза вътре в растението.

След това въглеродът, намиращ се в състава на въглеродния двуокис, се отлага в растенията, а кислородът отново се издишва от тях. Така човекът и животното го получават отново. Човекът отдава въглеродния двуокис навън и убива всичко; растението задържа въглерода, освобождава кислорода и така оживява всичко. Но растението не би могло нищо да направи с въглеродния двуокис, ако го нямаше зеления растителен сок, ако го нямаше хлорофила. Този зелен растителен сок, господа, е вълшебникът, който удържа въглерода в растението и освобождава кислород; зеленият сок на растенията отнема въглерода от въглеродния двуокис и освобождава кислорода.

Помислете, колко фини неща стават в природата; защото растението, човекът и животното по такъв начин взаимно се допълват взаимно! Те изцяло и напълно се допълват взаимно.

Но е необходимо да кажем следното: виждате ли, на човек му е нужно от растението не само това, че то му дава кислород, на него му е нужно растението като цяло; с изключение на отровните растения и такива растения, които съдържат

твърде малко вещества, на човека са му нужни всички растения, при това той ги получава не в процеса на дишане, а при храненето. И тук пак има забележителна връзка. Както виждате, растението се състои от корен, ако това е едногодишно растение – дърветата засега няма да ги разглеждаме, – от корен, от стъбло и от цвят с плод. Да разгледаме корена. Коренът се намира в Земята, той съдържа в себе си особено много соли, доколкото солите се намират в Земята. И коренът със своите тънки израстъци и коренчета зависи от тази земя; тук той постоянно извлича от земята соли. Така че коренът представлява нещо, което особено е свързано с минералното начало на Земята, със солите.

Виждате ли, господо, човешката глава проявява родство със Земята като цяло. Не краката, а именно главата е родствена на Земята. Когато човек, бидейки в майчиното тяло, започва да става човек, той първо е почти само една глава. Той започва да се развива от главата. Главата се образува в съответствие с целия космос, но също така и в съответствие със Земята. И главата се нуждае главно от соли. Защото от главата изхождат силите, които например даряват човешкото тяло с кости. Всичко, което прави човека твърд, води началото си в образуването на главата. Докато самата глава е още мека, както в майчиното тяло, тя още не може да съдейства за нормалното образуване на кости. Едва когато самата глава става все по-твърда, тя отдава сили на тялото и ги отдава, за да могат човекът и животното да формират нещо твърдо, главно кости. Оттук вече виждате, че на човека му е нужен корен, имащ родство със Земята и съдържащ соли – защото за образуването на кости са необходими соли, костите се състоят от калциев карбонат и фосфати; те се състоят от соли, – оттук виждате, че коренът е нужен за обезпечаване на човешката глава.

Следователно, господо, ако например се забележи, че детето има слаба глава, по какви признаци може да се открие това? Понякога това може да се открие по съответстващите признаци: ако детето има слабост в главата, то лесно хваща

глисти в червата. В червата има глисти, ако силите на главата са твърде отслабени, доколкото в този случай главата недостатъчно силно въздейства в посока надолу върху цялото останало тяло и глистите не биха имали човека в качеството на свое местообитание, ако силите от главата действаха силно по направление на червата, по направление надолу. Оттук най-добре може да се види колко великолепно е устроено човешкото тяло, в него всичко е взаимосвързано. И ако детето има глисти, трябва да си кажем: на него му е отслабена главата. Трябва също така да си кажем – особено тези, които искат да бъдат педагози, е много важно да знаят такива неща, – ако в живота срещаш хора, на които им е слаба главата, в детството си те са имали глисти. Какво трябва да се прави, ако наблюдаваме такова явление? Най-просто е, господа, да се вземе ряпа или моркови и в течение на известно време да се храни детето наред с другата храна; разбира се, не трябва постоянно да го храним само с ряпа, а само известно време. Ряпата представлява главно растителен корен, намиращ се в Земята. Той съдържа много соли и доколкото притежава силите на Земята, при попадане в стомаха, е способен да оказва въздействие чрез кръвта чак до главата. Само богати на соли компоненти са способни да проникват в главата. Вещества, богати на соли, веществата на корените, укрепват човека, действайки чрез главата. Това, както виждате, е извънредно важно. Именно в случая с ряпата и морковите работата стои така, че се укрепват най-високо разположените части на главата, следователно става това, което е пряко необходимо за човека, за да стане по-здрав и твърд, за това, той да не бъде размекнат.

Виждате ли, ако разглеждате ряпата като цялостно растение, ще кажете: виждам, че това растение като цяло е предразположено преди всичко към разрастване на корена. В ряпата този корен съставлява почти всичко. В това растение именно коренът представлява нещо интересно. Всичко друго, шумата отгоре, не играе голяма роля. Така ряпата преди всичко подхожда, в качеството си на хранителен продукт, да обслужва

именно човешката глава. И ако чувствате слабост в главата, празнота в мозъка, не можете добре да мислите, за вас ще се окаже полезно за известно време да включите в диетата си ряпа. Но най-вече, разбира се, това помага на децата.

Ако сега сравните ряпата с картофа, той изглежда съвсем различно от нея. Известно ви е, че картофът има листа и нещо, което става за храна – клубените; те се намират в Земята. Гледайки на нещата повърхностно, бихме могли да кажем: тези клубени са корените на картофа. Но това е неправилно; тези образувания не са корени. Ако разгледате това по-точно, ще видите: тук корените се прикрепват към клубените, намиращи се в Земята. Истинските корени са малките коренчета, които са прикрепени към клубените; те лесно падат. Когато се прибират картофите, те падат. Но ако картофите се прибират много пресни, те могат да се видят навсякъде. Ако вземем клубени и ги ядем, ние имаме в тях нещо подобно на листата или стъблото, така че само ни се струва, че те се образуват в качеството на корени. В действителност това са стъбла или листа, които са трансформирани. Това е нещо, намиращо се на стадий между корен и листо. Ето защо картофът не съдържа в себе си толкова соли, като например ряпата, не проявява земното начало. Макар и да расте в Земята, родство със земното начало той няма. Картофът съдържа най-вече въглехидрати; той не съдържа толкова много соли, а основно въглехидрати.

Сега трябва да кажем следното: когато ям ряпа, моето тяло може всъщност да остава истински лентяй; защото в случая с ряпата, на тялото се налага само да размекне тази ряпа със слюнка, образувана в устата и след това да приложи своя стомашен сок, пепсинът и т. н. Тогава най-важните вещества, съдържащи се в ряпата, се насочват към главата. На човека са необходими соли. Тези соли му се доставят благодарение на това, което се намира в корена на растенията, и особено в корена на такова растение като ряпата.

Ако човек яде картофи, той също първо ги държи в уста-

та, след това в стомаха. Там от картофа се образува скорбяла, но това става само благодарение на усилията на тялото. След това скорбялата отива по-нататък в червата. За да премине при по-нататъшното храносмилане всичко това в кръвта и да може да достигне главата, тялото отново трябва да приложи усилия, за да превърне скорбялата в захар. Защото едва тогава тя може да достигне до главата. Следователно тук трябва да бъдат приложени големи сили. Виждате ли, господа, ако трябва да прилагам сила по отношение на нещо външно, аз отслабвам. Това е тайната на човека: ако сека дърва, следователно изразходвам сили по външен начин, тогава ставам по-слаб. Но когато по вътрешен начин създавам в себе си сила, за да превърна въглехидратите в скорбяла, а скорбялата – в захар, тогава аз ставам по-силен. Именно така се осъществява процесът, посредством който се снабдявам със захар; приемайки в храната картофи, аз ставам по-силен. Следователно работата не е в това, да се натъпча с хранителни продукти, а в това, тези продукти да развият в тялото сили.

Така че можем да кажем: храненето с корени – защото всички корени са такива, че въздействат на главата, макар и не в такава степен, като цвеклото, – храненето с корени дава на тялото това, което му е нужно. Продукти, които до някаква степен можем да отнесем към листата, съдържат въглехидрати, които дават на тялото сили, необходими му за работа, необходими за движение.

За картофа вече говорих; той в същото време все пак отслабва човека, доколкото му се налага да губи за него твърде много сили. Картофът главно действа върху човека така, че той не получава сили за продължително време. Обаче принципът, изложен от мен, се отнася именно за картофа.

Колкото лош е като хранително средство картофът, толкова са добри всички зърнени култури: пшеница, ръж и т. н. В тях също се съдържат въглехидрати, при това в такъв вид, че човек по най-благоприятен начин ги превръща в скорбяла, в захар и следователно, благодарение на въглехидратите, съдър-

жащи се в зърнените култури, можем да станем толкова силни, колкото това въобще е възможно. Помислете само колко силни могат да станат хората на село благодарение на факта, че те просто ядат много хляб, който се произвежда от зърно! Тялото им само по себе си трябва да бъде здраво, особено ако те употребяват груб хляб, който всъщност е най-здравословната храна. Те трябва да имат здраво тяло; в процеса на изработка на скорбяла и захар, тялото им става особено силно.

Тук възниква въпросът: виждате ли, човек, може да се каже, сам по себе си е стигнал в своето развитие дотам, да употребява зърнените култури не така, както това правят животните. Конят яде овеса си почти в същия вид, както израства. Животните поглъщат зърното така, както е пораснало. Птиците даже по-лошо биха яли зърното, ако то беше варено! Човекът сам е стигнал дотам, да си вари зърнените култури. Какво става, господа, когато си варя зърнените култури? Виждате ли, благодарение на това, че си варя зърнените култури, аз ги употребявам не в студен, а в горещ вид. Защото трябва да губим топлина, ако искаме да преработим храната само по вътрешен начин. Без топлина не можем да минем, господа, ако трябва да превърнем въглехидрати в скорбяла, а скорбялата – в захар; за това е необходима вътрешна топлина. Ако по външен начин загрее хранителния продукт, направя го горещ, по този начин помагам на тялото: тогава то не трябва да отдава своята топлина. Следователно при варенето хранителният продукт, на първо място, се въвлича в огнен, топлинен процес. Това първо. Второто обаче се състои в следното: хранителният продукт съвсем се изменя! Помислете само какво става с брашното при печенето на хляб. Всичко става съвсем различно! Но посредством какво то става различно? Преди всичко зърното трябва да се смели. Какво означава мелене? Да се направи нещо съвсем малко. Виждате ли, това, което правя със зърното – раздробяване и смилане, – аз би трябвало да направя в собственото си тяло! Благодарение на меленето аз освобождавам тялото от част от работата. Същото правя и

при варенето. Всичко, което правя при варенето, сваля натоварването от тялото и аз привеждам хранителния продукт в такова състояние, в което тялото по-лесно да го преработи.

Представете си разликата между употребяването на суров и варен картоф. Ако човек би почнал да яде суров картоф, на стомаха му би се наложило да похарчи извънредно много топлина за да превърне суровия картоф в скорбяла, макар картофът почти да представлява скорбяла. Но такова изменение въпреки това би било недостатъчно. След това картофът се отправя към червата. И те трябва отново да изразходват много сили. Вследствие на това обаче картофът въобще остава в червата; силите, действащи по-късно, не са способни повече да направляват този картоф по-нататък в останалото тяло. Следователно, ако се ядат картофи в суров вид, просто или ще се напълни стомахът – и червата тогава даже няма да са в състояние да започнат своята работа, – или ще се напълнят червата; но по-нататък процесът няма да продължи. Но ако картофите са сготвени – сварени или по друг начин, – на стомаха не му се налага да има твърде много работа с тях, както и на червата. Картофите преминават в кръвта и след това постъпват даже в главата.

И така, виждате, че при варенето на храна, която се смята за въглехидратна, се създава възможност да се помогне на хранителния процес.

Знаете, че в по-ново време се появиха всевъзможни глупости, особено по отношение на храненето. Тези глупости днес са на мода. Съществува така нареченото суровоядство. При него не искат въобще нищо да готвят, а ядат всичко в суров вид. Защо възникват такива неща? Защото материалистичната наука не е в състояние да помогне на хората да се узнаят такива неща, да се узнае как стои тук работата; а да се запознаят с духовната наука те просто не желаят. Затова и измислят такива неща. Цялото суровоядство не е нищо друго освен фантазия. В течение на известно време може да се подложи тялото на това, бих казал, изтезание – доколкото на

тялото ще му се наложи да изгуби твърде много сили, – употребявайки само сурова храна; но в толкова по-голяма степен то ще се окаже обезсилено след това.

Сега, господа, ще преминем към мазнините въобще. Растенията, почти всички растения, съдържат мазнини, растителни масла, които те изработват от минерални вещества. Виждате ли, мазнините не се усвояват от човешкия организъм така лесно, както въглехидратите и солите. Солите въобще не се изменят. Ако солите супата си, солта, която слагате тук, в почти неизменен вид се издига в главата ви. Вие я въвеждате в главата. Ако ядете картофи, във вашата глава постъпва не картоф, а захар; изменението става по гореописания от мен начин. Обаче в случая с мазнините, независимо дали ядете растителни или животински мазнини, работата не стои така просто. В случая с мазнините нещата са така. Ако ядете мазнини, те почти напълно се поглъщат благодарение на слюнката в устата, стомашния сок, чревните сокове, и в кръвта постъпва нещо съвсем друго; животното и човекът трябва, при посредничеството на силите, които се създават от мазнините, да образуват в червата и кръвта свои собствени мазнини. Виждате ли, в това се състои разликата между мазнините и солта или захарта. Сол и захар човек приема още и от природата; само захарта от картофите или от ръжта и т. н. той изработва сам. Тук той приема в себе си нещо природно. Но мазнините, които има в себе си човекът или животното, вече не са от природата; човекът и животното ги изработват самостоятелно. Човек не би имал сили за това, ако не се хранеше; неговите черва, неговата кръв се нуждаят от мазнини. Така че можем да кажем: човек сам не може да образува соли. Ако не ги приемаше, никога човешкото тяло не би могло да образува тези соли самостоятелно. Ако човек не приемаше въглехидрати, ако не ядеше хляб или нещо подобно, съдържащо приеманите от него въглехидрати, той не би могъл да образува захар. Но ако не би могъл да образува захар, той вечно би бил слабосилен. Това дължим на захарта, господа. Вие имате сила, доколкото

изцяло сте пълни със сладко. В момента, когато престанете да бъдете пълни със сладко, няма да имате много сила и бихте почнали да отслабвате.

Виждате ли, това действа даже на ниво народи. Да допуснем, че имаме народ, който употребява малко захар и малко вещества, от които се изработва захар. Този народ ще бъде – в смисъл на неговите физически сили – слаб. Ако вземем народ, употребяващ много захар, това е силен народ.

Обаче с мазнините работата не стои така просто. Ако човек има в себе си мазнини – животното също, – това е негова собствена заслуга, заслуга на неговия организъм. Мазнините са в пълна мяра собствен продукт. Следователно това, което човек приема в себе си отвън в растителните и животински мазнини, се унищожава, разлага се, и в това преодоляване на мазнините той развива сила. В случая с картофите, ръжта и пшеницата човек развива сила, преобразувайки веществата; в случая с мазнините, които яде, той развива сила и унищожава вещества. Ако аз унищожавам нещо по външен начин, ставам уморен и вял. Но ако вътрешно унищожавам много мазен бифтек, аз също ставам от това по-слаб, но това унищожаване на твърде мазния бифтек или унищожаването на растителната мазнина отново ми дава сила, за да мога да изработя своя собствена мазнина, ако тялото ми е предразположено към това. И така, виждате, че храненето с мазнини произвежда в тялото на човека съвсем различно действие, отколкото храненето с въглехидрати.

Да, господа, човешкото тяло се явява наистина сложно. Трябва да кажа, че всичко описано от мен, представлява грандиозно нещо. В човешкото тяло трябва да станат много работи, за да може то да унищожи растителните мазнини. Да допуснем сега, че човек употребява за храна листа и стъбла, това, което в растението носи характер на листа и стъбла. Тук нещата са така: при употребяването на всичко, което е подобно на листа и стъбла, човек получава мазнини от растенията. Откъде се взема при стъблото неговата твърдост? То образу-

ва листа, те стават въглехидрати. Ако листата остават зелени, колкото по-зелени са, толкова повече мазнинна субстанция дават те. И така, когато човек яде, да кажем, хляб, получава от този хляб съвсем малко мазнини. Така например от кресона (*Nasturtium R. Br.*) – това е малко растение с много малки листа – той получава много повече мазнини, отколкото от хляба. Затова не просто така възниква потребност да се яде хляб с масло, с някаква мазнина или, както това правят жителите на селата, със сланина, което пак е мазнина; при това се обезпечават две неща.

Ако ям хляб, този хляб върви нагоре и постъпва в главата благодарение на факта, че в растението кореновото начало се издига в стъбло – тогава в стъблото действат силите на корена, без оглед на това, че стъблото расте горе във въздуха. Тук работата не е в това, намира ли се нещо във въздуха, горе, а в това, има ли в него кореново начало. Но листът, зеленият лист не притежава кореново начало. Зеленият лист никога не възниква под земята. В края на лятото и есента, когато слънчевите лъчи действат не така силно, стъблото може да узрее. Но най-силните производителни сили на Слънцето са нужни на листа, който трябва да узрее; него го отхранва Слънцето. Така че можем да кажем: зелените листа действат преимуществено върху белите дробове и сърцето, докато коренът укрепва главата; картофът също така е в състояние да работи в главата. Ако ядем листа, които главно могат да ни дадат растителни мазнини, ние укрепваме нашите бели дробове и сърце, укрепваме средния човек, човека-гърди. Такава е тайната на човешкото хранене. Ако искам да въздействам върху главата си, аз си готвя за ядене кореноплоди, или стъбла, или нещо подобно. Ако искам да въздействам върху сърцето и белите дробове, аз си готвя зелени салати и т. н. Но доколкото тези салати ще бъдат унищожени още в червата и в действие ще бъдат приведени само сили, не следва салатите да се варят много. За салати се използват листа. Но от всичко това, което трябва да действа в главата, не трябва да се правят салати, то трябва да се вари.

Варената храна действа чак до главата включително. Салатите и друга подобна храна, благодарение на съдържащите се в тях мазнини, действат в качеството си на строящи и хранителни продукти основно върху белите дробове, сърцето и т. н.

Но работата стои така, господа, че въздействие трябва да се оказва не само върху главата и средната, гръдна част на човека. Човек трябва да изгради самите храносмилателни органи. На него са му необходими стомах, черва, необходими са му бъбреци, черен дроб, и той следователно трябва да изгради тези храносмилателни органи. Интересно е това, че за изграждането на храносмилателните органи на човек като храна му е необходим белтък, белтък, съдържащ се в растенията, на него му е необходим преимуществено растителен белтък, съдържащ се в цветовете и плодовете. Така че ние можем да кажем: коренът храни главно главата (вж. рис.); средната част на растенията, листата и стъблата хранят главно гърдите, а това, което се намира в плодовете – долната част на тялото.

Гледайки нашите поля, засети с есенници и пролетници, можем да кажем: колко добре е, че ги има. Защото от тях ще получим храна за нашата глава. Гледайки салатите, които отглеждаме, всичко това, което употребяваме като листа, това, което не трябва да варим, тъй като то и така може да бъде усвоено в червата, защото тук всичко е въпрос на сили – гледайки го, ние имаме на разположение всичко, което подхранва органите ни в областта на гърдите. Ако разглеждаме сливи, ябълки и други растящи на дърветата плодове – както виждате, тях също не е задължително да ги варите, тъй като през лятото всички те се варят на слънце, следователно тук има място вътрешното съзряване. Тук нещата са по-различни от случая с корените и всичко това, което, намирайки се на слънце, не зрее, а се втвърдява – това са стъблата и прочие. Плодовете не следва да се варят твърде много, те се варят само в случай, че нашият организъм е отслабен и не може в червата да унищожи тези плодове. Тогава трябва да ги варим, да правим компоти и други подобни. Следователно при заболявания на червата

трябва да се грижим за това, човек да получава плодове под формата на компоти, каша, мус и т. н. Ако областта на червата е напълно здрава, тогава плодовете, благодарение на съдържащия се в тях белтък, служат за изграждане на долната част на тялото. Белтъкът в плодовете на растенията осъществява за вас изграждането на вашия стомах, този белтък изгражда всичко това, което човек има в своята долна част на тялото като храносмилателни органи.

Виждате ли, по отношение на тези неща винаги се е проявявал инстинктът! Това, което ви изложих сега, хората, разбира се, не са осъзнавали на ниво понятия, но те са го осъзнавали инстинктивно. Затова винаги са си приготвяли смесена храна, използвайки корени, листа и плодове. Те са ядели всички тези неща, при това в пропорции, които са били необходими в един или друг случай и са действали при това по инстинкт.

Но, както знаете, човек яде не само растения, а и животни, яде месо от животни, мазнини от животни и т. н.

Виждате ли, антропософията не е предназначена за фанатични или сектантски прояви, а само за това, да казва как стои работата. Не би следвало да се казва, че човек трябва да яде само растения или трябва да яде животинска храна и т. н. Трябва да кажем следното: има хора, които даже с помощта на всички получени от тях по наследство сили не са в състояние да развият достатъчно усилия за изпълнение на работата, необходима, за да се унищожат растителните мазнини и чрез това да способстват за новото възникване в тялото на тези сили, посредством които се произвежда собствена мазнина. Виждате ли, този, който употребява за храна само растителни мазнини, той, господа, е такъв човек, който или се опасява да не стане твърде дебел – защото растителната мазнина се унищожават и в процеса на унищожението и възникват сили, – или трябва да има изключително здраво храносмилане, позволяващо му лесно да унищожават растителната мазнина. Чрез това той получава сили за отлагане на собствена мазнина. Но мнозинството от хората са такива, че ако те унищожават само

растителни мазнини, няма да могат в достатъчна степен да произведат своя собствена мазнина. Ако човек яде животинска мазнина или месо, тази мазнина не се унищожава напълно. Растителната мазнина не излиза вън от червата, тя се унищожава в тях. Но мазнината, съдържаща се в месото, преминава в човека. Човек може да стане по-слаб – по-слаб, отколкото ако би употребявал в храната си само растителни мазнини. Затова ние правим разлика между телата. Някои употребяват мазнини неохотно, неохотно ядат сланина, неохотно приемат мазна храна. Това са такива тела, които относително леко унищожават мазнините и благодарение на това се стремят към самостоятелно образуване на мазнини в самите себе си. Такова тяло казва: аз искам самостоятелно да правя това, което внасям в себе си отвън, ако ям сланина; искам да имам своя собствена мазнина. Ако някой отрупва цялата си маса с мазна храна, той няма да каже: аз сам искам да произведа своята мазнина, а ще каже: нека моята мазнина да ми я предостави външният свят, защото животинската мазнина преминава в тялото. Това, разбира се, е по-облекчен процес на хранене.

Ако дете тайно се гощава със захар, то прави това не за да се нахрани. Когато дете тайно се гощава със захар, вътре в него вече има някаква храна. То прави това не за да се насити, а заради сладостта. При ядене на захар се преживява чувство за сладост. Ако човек употребява мазнина от прасе, вол или друго, съдържащо мазнина, тя – обърнете внимание, господа – преминава в неговото тяло. Това удовлетворява неговата страст точно както лакомото поглъщане на захар удовлетворява страстта на детето. Разликата е само в това, че възрастният човек чувства наличието на своята страст. На човек, за вътрешното му битие, е необходима, разбира се, такава вътрешна страст. Затова той и обича месо. Особено се обича месото, когато тялото обича месо.

Но в това отношение не бива да изпадаме във фанатизъм. Има хора, които просто не могат да съществуват без да ядат месо. Затова е необходимо винаги щателно да се провери,

може ли човек действително да живее без месо. Но ако някой може да мине без месо, тогава, преминавайки от месоядство към вегетарианство, той ще почувства, че е станал по-силен от преди. Виждате ли, трудността тук е следната: някой не може да понесе живот без месо. Но ако той е способен на това, ставайки вегетарианец, ще се почувства по-силен, доколкото няма да му се налага да отлага в себе си чужда мазнина, а ще получава само своя, собствена. В себе си той тогава ще се чувства по-силен.

Мога също така да кажа: от собствен опит знам, че в противен случай не бих могъл да положа усилията, които трябваше да полагам в продължение на дълго време, в продължение на последните двадесет и четири години. Тогава не бих успял, по цели нощи пътувайки, на следващия ден да изнасям лекции и т. н. Защото това, което човек, бидейки вегетарианец, трябва сам да изработва за себе си, се отнема от този, който прехвърля тази работа на животното. Ето как стоят нещата. Но не би трябвало да си мислите, че аз по някакъв начин агитирам за вегетарианството, доколкото винаги е необходимо отначало да се пробва, може ли въобще даденият човек да стане вегетарианец или не. Това е обусловено от неговата предразположеност.

Виждате ли, господа, това е особено важно по отношение на белтъка. Белтъкът също може да се преобразува, ако човек е в състояние да унищожава в червата си това, което той приема в качеството му на растителен белтък: тогава човек получава сили. Но ако червата отслабнат, човек трябва да приготвя този белтък по външен начин, следователно трябва да приема истински белтък, например белтък от животински произход. Кокошките, снасящи яйца, също са животни. Сам по себе си този белтък представлява нещо, за което се мисли съвсем невярно, ако съждението за него се изнася не от гледна точка на духовната наука.

Ако ям корени, техните соли проникват чак до моята глава. Ако ям салатата, силите – не самите мазнините, а силите,

намиращи се в растението, благодарение на мазнините – проникват в моите гърди, бели дробове и сърце. Ако ям плодове, белтъкът от тези плодове не стига до гърдите, а остава в червата. А белтъкът, който е от животински произход, преминава от червата в тялото, обезпечавайки го, тъй като животинският белтък има способност да се разпространява. Можем да кажем: когато човек яде особено много белтък, той трябва да стане достатъчно охранен. Това доведе дотам, че в материалистичната епоха хора, изучаващи медицина, препоръчваха завишаване на дневните норми за потребление на белтъчини; твърдяха, че е необходимо от сто и двадесет до сто и петдесет грама белтък. Това е безсмислица! Днес е известно, че на човек е необходима само четвърт от това. Фактически ако човек яде така страшно много белтъчини, което не е необходимо, тогава става това, което е станало с един професор и неговия асистент. Те са искали да нахранят както следва с белтък един изтощен човек. Предполагало се, че този белтък, ако е особено много, ще бъде преработен в организма на човека и че при това в урината ще се открие, че той е ял белтък. При този човека се открило обаче ето какво: урината не показвала, че белтъкът се е преработил вътре в тялото. Те не се досещали, че белтъкът може просто да се отдели през правото черво. Професорът бил съвсем разярен по този повод. И тогава асистентът с треперещи от страх крака казал: «Господин професор, а може би през червото?» Какво се случило? Те прехранили човека с белтъчини, но не му донесли полза, тъй като белтъкът от стомаха преминал в червата, а след това се отделил навън. Той не се разпространил по тялото. Ако човек получава твърде много белтъчини, те не се разпространяват по тялото, а излизат заедно с фекалиите. Но нещо все пак остава от него, защото преди да излезе навън, той се задържа в червата и се превръща в отрова, предизвикваща интоксикация в цялото тяло, отравяща тялото! Ето какво получава човек от прекомерно количество белтък. И от такова отравяне много често възниква втвърдяване на артериите и мнозина получа-

ват доста ранна атеросклероза. Те я получават просто защото употребяват твърде много белтъчини.

Следователно е важно да се запознаем с въпросите на храненето, както ги изложих. Защото повечето хора често смятат, че човек се храни толкова по-добре, колкото повече яде. Това е неправилно, тъй като понякога може да се нахраниш по-добре, ако ядеш по-малко, без при това да се отравяш.

И още нещо: трябва да се знае как действат отделните вещества. Трябва да се знае, че солите действат главно върху главата, въглехидратите, съдържащи се в нашите основни продоволствени продукти, в хляба и картофите, действат на дихателната система и шията – белите дробове, гърлото, небцето и т. н. Трябва да се знае, че мазнините въздействат преимуществено върху сърцето и кръвоносните съдове – артерии и вени, а белтъкът действа преимуществено върху органите от долната част на тялото. Главата въобще не получава нищо особено от белтъчините. Белтъкът, който присъства в главата – естествено главата трябва да бъде построена от белтък, защото той представлява жива субстанция, – този белтък човек също трябва сам да изгради за себе си. И ако човек употребява прекомерно много белтъчини, не следва да вярва, че с това особено оздравява своя мозък, напротив, неговият главен мозък ще бъде отровен.

Белтък: органи в долната част на тялото

Мазнини: сърце и кръвоносни съдове

Въглехидрати: бели дробове, шия, небце

Възможно е на следващото занятие да трябва да говоря още за храненето. Но това е прекрасно, доколкото такива въпроси са доста плодотворни. И така, следващата събота в девет часа.

СЕДМА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 2 август 1924 г.

Днес бих искал да допълня още малко към това, което беше казано последния четвъртък в отговор на въпроса на господин Бурле. Разказвах ви за това как за храненето на всеки човек са необходими четири неща: соли, след това нещо, което се нарича въглехидрати – преимуществено се съдържа в картофите, но особено в зърнените култури, в житните растения от нашите поля, а също и в бобовите. После казах, че човек се нуждае и от мазнини. Необходим му е също така и белтък. Също така ви показах разликата между формите на хранене при човека, например в случай на употреба на белтък и соли. Солта човек всмуква в своето тяло чак до главата включително, при това така, че тази сол си остава сол и нейното изменение се състои само в това, че тя се разтваря. Но тя запазва силите си на сол като такива, прониквайки чак до човешката глава включително. И напротив, белтъкът, тоест това, което имаме в обикновеното кокоше яйце, а също така имаме и в растенията, този белтък се разпада, унищожаване се в човешкото тяло веднага, още в стомаха и в червата, той не остава белтък. В този случай човек губи сила, за да унищожи този белтък и следствие от това е, че той, унищожавайки белтъка, отново получава сила, позволяваща му да произведе белтък отново. По такъв начин той прави за себе си свой собствен белтък. Той не би го направил за себе си, ако не унищожи отначало чуждия белтък.

Представете си, господа, как стои работата с белтъка. Представете си, че сте човек във висша степен начетен, вие сте толкова умел човек, че доверявайки се на майсторлъка си, решавате да направите часовник. Но вие никога не сте виждали нищо повече от това, как изглежда часовникът отвън. В този случай няма да ви се отдаде веднага да направите часовник. Но ако рискувате напълно да разглобите този часовник, да го разложите на съставните му части и да отбелязвате при

това, как цялото това нещо е устроено, така, разглобявайки часовника, ще се научите как следва да го сглобите отново. Същото прави човешкият организъм, нашето тяло, с белтъка. То трябва да получи белтъка, да го погълне в себе си и съвсем да го разложи. Белтъкът се състои от въглерод, азот, кислород, водород и сяра, това са най-важните съставни части на белтъка. Белтъкът се оказва напълно разпаднал, така че човек има в себе си вече не белтък, а – ако процесът става в червата – въглерод, азот, кислород, водород и сяра. Виждате ли, сега човекът е разложил белтъка, подобно на човек, разглобил часовник. Вие ще кажете: но ако човек е разглобил часовник един път, при това придобива достатъчен опит, за да прави часовници и по-нататък; подобно на това на човек би му било достатъчно един път да се нахрани с белтък, за да може след това да създава белтък отново и отново. Но това все пак не е така; защото човек има памет именно като цялостен човек, а тялото като такова не притежава такава памет, която би позволила да се придобие такъв вид опит; тялото похарчва тези възможности в процеса на построяване. Следователно ние трябва отново и отново да ядем нов белтък, за да можем да произведем белтък.

Работата стои така, че човек изпълнява нещо крайно сложно, когато той сам произвежда за себе си свой белтък. А именно: отначало разлага белтъка, който е изял; благодарение на това в цялото си тяло получава въглерод. Вие знаете, че кислород също така поемаме в себе си от въздуха. Той се съединява с въглерода, който имаме в себе си. Този въглерод ние имаме благодарение на белтъка и другите хранителни продукти. Въглеродът преди всичко издишваме под формата на въглена киселина, въглероден двуокис. Но част от него задържае. Сега имаме в нашето тяло въглерод заедно с кислород; по такъв начин ние не задържае кислорода, който сме приели заедно с храната в състава на белтъка, а съединяваме с въглерода този кислород, който сме вдишали. Следователно ние строим вътре в организма си нашия белтък не така, както

това си представят материалистите, че ако често ядем кокоши яйца, това съдържание се разпределя после в цялото ни тяло и след като сме изяли кокоше яйце, то се е разпространило по цялото тяло. Това е неправилно. Самата организация на нашето тяло ни предпазва от това, на всякакви случаи с кокоши яйца, да станем глупави кокошки. Ние не се превръщаме във все по-глупави кокошки, доколкото още в червата унищожаваме този белтък, нали така? Вместо кислорода, съдържащ се в него, ние вземаме кислорода от въздуха. Засега него там още го има. Виждате ли, с кислорода ние вдишваме и азот, доколкото във въздуха винаги има азот. И също така не използваме азота, който се съдържа в изяденото от нас кокоше яйце, а пак само този азот, който сме вдишали от въздуха. И водорода, който сме изяли заедно с кокошето яйце, също съвсем не използваме. Ние правим нашия собствен белтък само от този водород, който прониква в нас през носа и даже през ушите, през сетивните органи. А сярата постоянно получаваме от въздуха. И така, и водорода, и сярата ние също получаваме от въздуха. Въобще от този белтък, който ядем, задържаме само въглерода. Всичко останало, необходимо за използване, вземаме от това, което получаваме от въздуха.

Виждате как стои работата с белтъчините. И по доста подобен начин това става и с мазнините. Собственият си белтък ние сами изработваме; от чуждия белтък използваме само въглерода. Собствена мазнина ние също изработваме самостоятелно. Обаче за тази мазнина използваме – макар и съвсем малко – част от този азот, който приемаме при храненето. Следователно работата стои така, че и белтъка, и мазнината произвеждаме самостоятелно. Само това, което получаваме от картофите, бобовите и зърнените култури, се разпространява по тялото, но полученото от картофите и зърнените култури преминава не в цялото тяло, а можем да кажем, че достига едва до долната част на главата. Това, което получаваме със солите, постъпва в цялата глава и от него ние след това образуваме необходимото за нашите кости.

Виждате ли, господа, доколкото това е така, наша грижа трябва да е да вкарваме в нашето тяло именно здрав растителен белтък! Здравият растителен белтък – това е нещото, от което нашето тяло получава изключително много. Ако ние вкарваме в него кокоши белтък, тялото ни може да стане доста лениво, вяло, нездравно; тогава то лесно се поддава на разрушение, доколкото този белтък е лесно да се разруши. Растителният белтък, тоест белтъкът, който получаваме заедно с плодовете – при растенията той се намира преимуществено в тях, както ви казах завчера, – този растителен белтък представлява за нас особена ценност. Затова за човек, който иска да поддържа здравето си, е действително необходимо в менюто му да присъстват плодове, както във варен, така и в суров вид. Той трябва да получава плодове. Ако някой човек се откаже да яде плодове, това означава, че той ще осъди тялото си на крайно вяло храносмилане.

Виждате ли, става въпрос също така и за това, че трябва по правилен начин да подхранваме самото растение! Ако искаме правилно да подхранваме растението, е необходимо да се замисляме над това, че растението е нещо живо. Растението не е минерално образувание, то е нещо живо. Ако получаваме растение, ние го получаваме от семе, поставено в почвата. Растението не може успешно да се развива, ако то получава почва, която, макар и малко, не е оживена. Но как да я оживим? Можем да направим почвата жива, ако по правилен, нормален начин я торим. Следователно нормално торене е това, което ни доставя действително нормален растителен белтък.

При това все пак трябва да се замислите над следното. Виждате ли, за много дълъг период хората са осъзнали: нормален тор е това, което ние получаваме от кошарите, от оборите на кравите и т. н.; нормален тор е този, който се изработва в рамките на самото стопанство. Но в ново време, когато всичко стана материалистично, хората казаха: тези неща може да се направят така; да се види какви вещества се съдържат в

тора, а след това да се вземат тези вещества от минералното царство и да се получи минерален тор. Виждате ли, господра, използването на минерални торове означава, че внасяме в почвата само соли. По такъв начин само корените стават по-силни. Ние получаваме от растенията само това, което отива в костите на човека. При това не извличаме от растенията истински белтък. Поради това растенията, всички наши зърнени култури от някое време страдат от недостиг на белтък! И този недостиг ще се задълбочава, ако хората не преминат отново към нормално торене.

Виждате ли, вече се състоя събрание на земеделците. И там казаха – макар и, разбира се, да не знаеха по каква причина става това, – те казаха: да, плодовете стават все по-лоши и по-лоши! И това е истина. По-възрастните знаят, че когато са били млади, всичко, което растеше по полята, беше по-добро. В никакъв случай не трябва да мислим, че тор може просто да се състави от вещества, от които се състои кравешкият тор, а трябва да си изясним следното: кравешкият тор произхожда не от лабораторията на химика, не, той произхожда от много, много по-научна лаборатория, която се намира вътре в кравата – наистина това е много по-научна лаборатория, – и именно благодарение на произхода си кравешкият тор представлява това, което усилва не само корените в растенията, но силно действа и по направление нагоре, чак до плодовете включително, и с това съдейства за образуването в растението на нормален, обикновен белтък, благодарение на който човек става много силен.

Ако бихме почнали да торим, използвайки само минерални торове, както им хареса да правят в ново време, или да торим с азот, произведен от въздуха, вашите деца, господа, а в още по-голяма степен децата на вашите деца биха имали съвсем бледни лица. Вие не бихте различили цвета на лицата им от цвета на белите ръце. Живата руменина, здравият цвят на лицето зависи от това, доколко правилно се торят нивите.

И така, вие виждате: говорейки за хранене, трябва да

се обръща внимание на това, по какъв начин се добиват хранителните продукти. Това е извънредно важно. Видяхте вече от различните примери, че човешкото тяло има свойството страстно да желае това, което му е необходимо. Да вземем например следното обстоятелство: затворниците с дълги присъди – а те обикновено получават храна с недостатъчно съдържание на мазнини – получават толкова неукротима жажда към мазнини, че ако някъде останат капки по пода от лампа, внесена от пазачите в килията, те тутакси се навеждат и излизват тази мазнина по причина, че тялото изключително силно усеща съществения недостиг на който да е недостигащ му хранителен продукт. Това свойство не се проявява, ако човек постоянно, ден след ден може нормално да се храни. Но ако в продължение на седмици нещо в менюто липсва, тогава тялото проявява към него необичайна жадност. Именно него трябва да добавим към менюто.

Вече съм ви говорил, че с торенето са свързани още много неща. Виждате ли, нашите предци в Европа от XII–XIII век или още по-рано в някои неща са се различавали от нас. Обикновено на това не се обръща внимание! Сред всичко, с което са се различавали от нас, е било и това, че те въобще не са ядели картофи. Картофът е бил внедрен едва по-късно. Но храненето с картофи е оказало силно влияние върху хората. Виждате ли, ако човек яде зърнени култури, белите му дробове и сърцето стават особено силни. Те усилват белите дробове и сърцето. В този случай човек има здрав гръден кош, това му е от полза. Той не е толкова съсредоточен върху мисленето; по-голямо значение има например дишането. Също така той проявява издръжливост при дишане. Но бих искал веднага да кажа: не трябва да си представяте, че дишането е силно при този, който винаги разтваря прозорците и крещи: «Ах! Какъв свеж въздух!» – и така нататък. Не, сила в дишането проявява този, който е толкова здраво устроен, че може да понесе всякакъв въздух. Очевидно е, че закален е не този, който не може нищо да понесе, а този, който може да понесе всичко.

В наше време има много разговори за закаляването. Само помислете как закаляват децата. Сега – особено богатите родители, но и другите също им подражават – децата даже ги обличат подобно. Докато ние в нашата младост, в детството си обувахме нормални чорапи и бяхме напълно покрити, в краен случай ходехме боси, днес нещата са такива, че дрехите в най-добрия случай стигат до коленете или малко по-надолу. Ако хората знаеха, че при това възниква голяма опасност за по-късно възпаление на сляпото черво, тоест апандисита, те биха се замислили! Но модата действа толкова тиранично, че за това даже не се мисли. Децата ги обличат така, че дрешките им едва стигат до коленете или малко по-надолу, но ще дойде време и те ще стига само до корема; ще има и такава мода. И така, модата въздейства върху хората извънредно силно.

Но причините за всичко това остават незабелязани сред хората. Тук работата е, че човек с цялото си устройство е ориентиран да бъде в състояние вътрешно активно да преработва всичко, което той приема в себе си като хранителни продукти. Предполагам, че особено важно е да се знае следното: човек става по-силен в този случай, ако той по нормален начин преработва нещата, които приема в себе си. Той няма да стане по-закален от това, че в детството му с него са правели неща, за които ви казах. Такава закалка на децата води до това, че ако – просто го вижте – им се наложи да вървят в жегата, те плуват в пот и не могат да продължат. Закален не е този, който нищо не може да понесе; закален е този, който може да понесе каквото и да е. Така че хората преди по-малко се закаляваха, но имаха здрави дробове, здраво сърце и т. н.

Сега за употребата на картофите за храна. Картофът по-малко обезпечава сърцето и дробовете, картофът се издига в главата – във всеки случай, както ви казах, само в долната част на главата, не и в горната ѝ част, – той влиза в долната част на главата, в резултат на което човек започва да мисли твърде критично. Вижте, защо в по-отдалеченото време е имало по-малко вестникари? И книгопечатане тогава още не е имало.

Помислете колко мисъл се изразходва в света, само за да се издаде един вестник! Да, за това многомислие – макар то и съвсем да не е необходимо, защото е прекомерно много, – за това многомислие ние сме задължени на картофите! Защото човек, който яде картофи, постоянно изпитва подбуждане на мисли. Той не е способен за нищо друго освен за размишления. Поради това неговите дробове и сърце стават слаби; туберкулозата, туберкулозата на дробовете стана особено широко разпространена едва тогава, когато започна храненето с картофи! И хората са най-отслабени в местностите, където почти нищо друго не се отглежда, освен картофи, където хората живеят с едните картофи.

Именно духовната наука – и аз често съм ви говорил за това – е предназначена да изучава тези материални неща. Материалистичната наука не знае нищо за храненето, тя не знае кое е здравословно за човека. Това е отличителното свойство на материализма, той винаги само мисли, мисли, мисли, но нищо не знае! Работата е там, че ако искаме правилно да се поставим в живота, е необходимо знание. Това е, което искаха да ви кажа във връзка с въпроса за храненето.

Сега, ако някой от вас има такова желание, би могъл да зададе въпрос за нещо по-конкретно.

Въпрос: Господин докторе, предния път Вие говорихте за отлаганията по артериите, за атеросклерозата. За това втвърдяване на артериите би трябвало да способства, както е прието да се казва, прекомерната употреба на месо и яйца. Познавам един човек, който на петдесет години получи атеросклероза и до седемдесет беше слабоподвижен; сега този човек е на около осемдесет и пет-шест години и той е доста по-подвижен, отколкото на петдесет-шестдесет години. Дали атеросклерозата е отстъпила? Възможно ли е това и каква е била причината? Наред с това трябва да отбележа, че този човек никога не е пушил тютюн, пиеше малко и живееше достатъчно добре. Само в младежките си години той употребяваше доста много месо, на седемдесет още можеше да работи, но по малко. Но сега, на осемдесет и пет-шест години той още има активен начин на

живот, още живее.

Доктор Щайнер: Значи казвате, че този човек, имащ на петдесет години атеросклероза, бил слабоподвижен, с ниска трудоспособност – не знам имал ли е проблеми с паметта, това не отбелязахте, – в това състояние е останал до седемдесет години; след това този човек отново е станал бодър и живее до ден-днешен. Но сега напомня ли нещо при него за атеросклерозата? Или всичко е наред и той е бодър и подвижен?

Авторът на въпроса: Сега той е по-бодър и подвижен, отколкото в периода от петдесет до седемдесет години: това е баща ми.

Доктор Щайнер: Отначало трябва точно да се установи как е протичала атеросклерозата. Защото, виждате ли, нещата са такива: при настъпването на атеросклероза при човека най-вече става отлагане на варовик във всички негови артерии. Ако при човек се е получило такова задръстване на всички негови артерии, той губи способност да управлява тялото си, изхождайки от душата и от духа; тялото става слабоподвижно. Работата стои така: да допуснем, че при някого атеросклерозата се е проявила не в цялото тяло, например атеросклерозата е пощадила главния мозък, тогава имаме следната ситуация. Виждате ли, аз знам едно-друго за състоянието на вашето здраве. Може би е допустимо, според състоянието на вашето здраве – аз не познавам баща ви – да съдим и за вашия баща. Вие например страдате или сте страдали малко от сenna хрема – надявам се това да мине. Това свидетелства, че носите в себе си нещо, възникващо в тялото само в случай, че то е предразположено към такава склероза, към такава атеросклероза, която не се разпространява върху главата; тя поразява това, което се намира извън главата. Нито един човек, от самото начало предразположен към атеросклероза, поразяваща цялото тяло, не заболява от сenna хрема. Защото сennата хрема е нещо напълно противоположно на атеросклерозата. Вие страдате от сenna хрема. Това свидетелства, че сennата ви хрема – разбира се, не е добре да имаш сenna хрема, но ако я

лекуваш, състоянието ще се подобри, а в дадения случай става дума за предразположеност, – вашата сенна хрема е всъщност предпазен клапан срещу склерозата, срещу атеросклерозата.

Почти всеки човек има незначителни симптоми на атеросклероза. Не можеш да остарееш без да получиш атеросклероза. Ако атеросклерозата се разпространява по цялото тяло, тогава самият човек не може да си помогне; в този случай цялото тяло става слабоподвижно. Но ако атеросклерозата не засяга цялото останало тяло и се съсредоточава в главата, тогава настъпва това, което става, когато човек правилно остарява. Тогава етерното тяло, за което вчера ви говорих, става все по-силно и по-силно. Тогава етерното тяло вече не се нуждае от главния мозък така много. Последният може да стане изнемощял и закостенял, слабоподвижен. Обаче това етерно тяло може все пак да започне да преодолява тази локална атеросклероза, която по-рано е правела човека стар и слабоподвижен, така че той да може да преодолее атеросклерозата. Тогава тя не се проявява така силно. Вашият баща например би могъл и да няма сенна хрема, това не е съвсем необходимо, но той е можел да има предразположеност към нея. И тази предразположеност, както виждате, би могла да му бъде от полза. Можем даже да кажем – макар и е възможно това да не се хареса съвсем на някого, – можем да кажем: човек, имащ предразположеност към алергична сенна хрема, би могъл да се изкаже така: слава Богу, че имам такова предразположение. Алергичната хрема така и не се прояви, но чрез това винаги съм имал предразположение към размекване на кръвоносните ми съдове. Без да е проявена външно, тя, въпреки това, го е защитила от атеросклероза, от облагане с варовик. И ако даденият човек има син, той би могъл да има именно такава предразположеност, която при баща му е оставала в скрит вид, вътрешна; при сина това би могло да се прояви външно, предизвиквайки външното заболяване.

Това въобще се явява тайната на наследствеността: че при потомците болно се оказва това, което при предците е било

здрaво. Болестите се подразделят. Говори се за атеросклероза, туберкулоза на дробовете, цироза на черния дроб, разстройство на стомаха и т. н. Всичко това е лесно да се изброи в книга, може да се напише какво представлява болестта. Но от това няма голяма полза, по причина, че при всеки човек атеросклерозата протича с известни разлики. Даже няма да откриеш двама души, при които има една и съща атеросклероза. Всеки човек има атеросклероза, отличаваща се от останалите. Виждате, господa, че тук няма никакво чудо.

Имаше някога двама професори¹⁰, преподаватели, и двамата работеха в Берлинския университет. Единият беше на седемдесет години, другият – на деветдесет и две; този, който беше на седемдесет, беше много знаменит човек. Той беше написал много книги, обаче беше човек, който с цялата си философия беше съвсем предан на материализма, имаше само такива мисли, които бяха строго материалистични. А такива мисли съдействат за развитието на атеросклерозата. Той и получи атеросклероза. Когато стана на седемдесет, нищо друго не му остана, освен да се пенсионира. А този, който беше на деветдесет години, колегата му, не беше материалист, той почти през целия си живот си остана дете и още преподаваше с много голяма жизнена енергия. Той казваше: не разбирам моя колега, та той е още толкова младо момче! Самият аз още не смятам да се пенсионирам, чувствам се много млад. Другият беше пратен в оставка; това «момче» вече не можеше да преподава. Естествено този, който беше на деветдесет и две години, също имаше склероза; той имаше облагания, склерозирали артерии, но можеше още да предприема разни неща, даже и с такива артерии, благодарение на подвижността на своята душа. Другият нямаше такава възможност.

Сега още нещо към въпроса на господин Бурле за ръпата. Господин Бурле каза: Човешкото тяло, благодарение на собствения си инстинкт, търси това, което му е нужно. Децата често държат ръпа в ръцете си. Децата и възрастните могат да бъдат заставени да ядат храна, която не им подхожда. Смятам, че

това не трябва да се прави, ако у някого някоя храна предизвиква отвращение. Аз познавах едно момче, което не можеше да яде картофи.

Господа, помислете ето за какво. Ако животните нямаха инстинкт по отношение на това, кое е добро и кое лошо за тях, те всички биха отдавна загинали; защото животните на пасищата срещат и отровни растения. Ако не знаеха точно, че не трябва да ядат отровните растения, те биха ги яли. Но те винаги минават покрай отровните растения. Тук роля играе и нещо друго. Животното грижливо избира за себе си това, което му подхожда. Налагало ли ви се е някога да гушите гъска? Предполагате, че гъската сама е станала такава ли? Само хората могат да заставят гъската да яде толкова много. Разбира се, с прасетата работата стои по-различно; но как мислите, що за мършави прасета бихме имали, ако не ги заставяхме да ядат толкова много! И все пак с прасетата работата е по-различна. Те получават по наследство нещо, доколкото още предшествениците на дивите прасета са били приучени към всичко, от което стават тлъсти; защото и в предишните времена са ги отглеждали. Но най-древните прасета – тях действително би трябвало да ги принуждават към преяждане! Нито едно животно никога само няма да вземе това, което не му подхожда. А какво прави материализмът, господа? Той повече не вярва в този инстинкт.

Виждате ли, имах приятел, приятел от младостта, и когато бяхме заедно, ние се отнасяхме към храненето много благоразумно; когато бяхме млади, много често се хранехме заедно и се въздържахме от храна, за да се поразтоварим. Животът се стече така, че се разделихме и вече след години пристигнах в град, където беше и той и бях поканен на обед. И какво да вида: до неговите чинии стои везна. Попитах го: за какво ти е тази везна, какво правиш с нея? Разбира се, аз знаех, но исках да чуя какво ще каже той. Той отговори така: току-що ми поднесоха месо и аз ще си отмеря толкова, колкото ми се полага по норма, след това ще се заема със салатата. Той пре-

тегляше на везната всичко, което беше в чиниите, действайки при това в съответствие с научните препоръки. А какво всъщност правеше той с това? Той се беше отучил от какъвто и да било инстинкт и в края на краищата въобще не знаеше какво трябва да яде! Както вече казах, някога в една книга беше написано, че на човек са необходими сто и двадесет или сто и петдесет грама белтъчини – днес става дума само за петдесет грама. Всичко това той съвестно си отмерваше. Но то беше неправилно!

Естествено, господа, ако човек има захарна болест, диабет, тогава работата е друга – това се разбира от само себе си, защото захарната болест, диабетът, е показател за това, че човек всъщност е изгубил хранителния си инстинкт.

Към това също така има отношение и следното. Ако дете има предразположеност към глистна инвазия, то се старее да предприеме всичко възможно. Бихте били удивени от факта, как такова дете открива насаждение с ряпа и след това – бихте могли да видите това – то изяжда тази ряпа. И даже ако полето е далеч, детето бяга до там и търси ряпата, доколкото то иска да яде ряпа. Най-полезното, което може да се предприеме тук, господа, е да се обърне внимание върху това, какво детето започва охотно да яде или да яде без охота в периода, когато е отделено от гърдите, когато повече не се храни с майчино мляко. Когато детето преминава към външно хранене, наблюдавайки го, можем да научим какво трябва да се дава на човека. Ако детето отначало е принудено да яде това, което, както се предполага, трябва да яде, инстинктът му ще бъде разрушен. Следователно трябва да се ориентираме към какво е насочен инстинктът на детето. Естествено трябва да се ограничава това, което може да се превърне във вреден навик, именно да се ограничава, но и да се наблюдава какво се налага да се ограничава.

Да вземем например дете, при което забелязвате, че макар и – по ваше мнение – прекрасно да го храните, то, въпреки това, за първи път, приближавайки се към масата, прави не

нещо друго, а докато седне на масата, се протяга и взема бучка захар! Виждате ли, именно такива неща трябва да се разбират по правилен начин, доколкото детето, което се промъква на масата, за да отмъкне бучка захар, показва, че нещо не е наред с черния дроб. Самият факт, че детето краде захар, показва, че при него не всичко е наред с черния му дроб. Само дете, на което черния дроб не е в ред – което в случая даже може да бъде излекувано с помощта на захарта, – само такова дете отмъква захар; другите не се интересуват от захарта, те не ѝ обръщат внимание. Естествено не трябва да се оставя работата да се превърне в лош навик, но трябва да се отнесем към това с разбиране. При това в този случай можем да разберем две неща.

Виждате ли, ако детето постоянно и упорито мисли, че когато мама и тате не го виждат, може да вземе захар, по-късно детето ще отмъква и други неща. Ако детето е доволно, ако му дават това, което му е нужно, то никога няма да стане крадец. Така че това има голямо значение също и в морален смисъл: обръща ли се внимание на такива неща или не. Това е много важно, господа. И на поставения от вас въпрос трябва да се отговори така: трябва да се обръща особено внимание на това, какво иска детето и от какво се отвращава и не следва да бъде принуждавано към това, което не иска. Ако стане например така, че – както това става при много деца – то не иска да яде месо, работата е там, че от месото това дете получава чревно отравяне и то иска да го избегне. Тук работата е в инстинкта. Дете, което седи на маса, където всички други ядат месо, а то се отказва от месото, има предразположеност към чревно отравяне от месото. Всичко това трябва да приемете за сведение.

Оттук вие виждате, че науката въобще трябва да стане много по-фина. Науката трябва да стане много по-фина; днес тя е твърде груба! Би следвало науката да се движи не само с помощта на везни и прочее лабораторно оборудване.

Храненето, от което вие в дадения момент главно се интересувате – това е нещо такова, по отношение на което е не-

обходимо истински да се разбере как то е свързано с духа. Когато хората питат за това и искат нещо да разберат, често привеждам следните два примера. Представете си, господа, журналист, на когото се налага така много да мисли – в по-голямата си част без особена необходимост, – но все пак се налага толкова много да мисли, че човек просто не е в състояние да има толкова много мисли, пък и да са логични. Затова ще откриете, че журналистът или въобще човек, професионално пишещ, обича кафето, при това съвсем инстинктивно. Той седи в кафенето, пие кафета едно след друго и гризе писалката си, за да му дойде нещо достойно за написване. Гризането на писалката не му помага, но кафето му помага мислите да идват една след друга, защото той трябва да мисли последователно, да навързва една мисъл с друга.

Но виждате ли, ако нещо е свързано с друго, ако едно нещо произтича от друго, това е направо вредно за дипломатите. Защото ако един дипломат е логичен, него го намират за скучен; а те са задължени да бъдат истински събеседници. В обществото не обичат: първо, второ, трето – защото ако първо и второ не са станали, трето и четвърто хич не ги чакай, – в обществото не обичат, ако някой е логичен! За журналиста е недопустимо в статия по финансови въпроси да обсъжда странични неща. Но дипломатът може да говори за кабаре и веднага след това за състоянието на държавния бюджет на страната Х, а после за буклите на госпожа еди-коя си, после може да прескочи на плодородието в колониите, след това – къде са най-добрите коне и т. н. Тук трябва да се прескача от мисъл на мисъл. И в този случай, ако желаят да проявят общителност от такъв вид, инстинктивно пият много чай! Чаят разбърква мислите; възниква прескачане на мислите. А кафето нанизва мислите една след друга. Ако трябва да се прескача от една мисъл на друга, следва да се пие чай! Виждате ли, на дипломатическите чаени приеми – вече така се и нарича: «дипломатически чай» – се пие именно чай. А журналистът седи в кафенето и пие кафе след кафе. Тук виждате какво влияние върху

мисленето като цяло оказват продуктите, както хранителните, така и служещите за удоволствие! И не само с това работата стои така; най-показателните са чаят и кафето. Но именно от тях е видно, че всички тези неща заслужават заострено внимание. Това е много важно, господа.

Нашата лекция ще се състои в сряда, пак в девет часа.

ОСМА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 6 август 1924 г.

Господа, предложиха ми редица въпроси, които би било много интересно да чуем като тема за днешното обсъждане. Някой от вашия кръг предложи въпроса:

Благодарение на какво възниква културното развитие на човека?

Ще разгледам тази тема във връзка с втория въпрос:

Защо при примитивните хора вярата в духа е толкова голяма?

Виждате, че без съмнение е много интересно да се запитаме: как са живеели хората в предишните времена? По този въпрос, както знаете, даже при крайно повърхностно разглеждане, има два възгледа. Първият възглед изхожда от това, че човек първоначално е бил наистина съвършен, но от своето съвършено състояние е паднал до своето съвременно несъвършенство.

Даже без да провеждаме особени изследвания по темата, можем да установим, че различните народи по различен начин са разказвали за това първоначално съвършено състояние. Едни говорят за рая, други за нещо друго; съвсем до неотдавна е съществувало мнението, че човек първоначално е

бил съвършен и само постепенно се е развивало това несъвършено състояние, в което той се намира в днешно време. Другият възглед представя това, с което вие вероятно сте имали възможност да се запознаете, като с единствено възможното мнение: че човек първоначално е бил несъвършен, бил е един от видовете висши животни и само постепенно е еволюирал към все по-съвършено състояние. Знаете, разбира се, че при това се опитват да използват първобитните състояния, в които се намират и днес още дивите народи – така наречените диви народи, – за да си съставим представа за това, какви са могли да бъдат хората първоначално, когато те още са били подобни на животните. Казват: ние в Европа, а също така в Америка, сме високо цивилизовани хора; но в Африка, в Австралия и т. н. живеят още нецивилизовани народи, които се намират на първобитна степен на развитие, или най-малкото стоят на степен, много близка до първоначалната; по тях може да се изучава какво е представлявало първоначалното състояние.

Виждате ли, господа, хората извънредно опростяват представата за еволюцията на човека. Първо, не е вярно, че например всички цивилизовани народи си представят, че човек е бил съвършен именно като физическо същество. Индусите не се придържат към този възглед, който е свойствен за днешните материалисти, и въпреки това те смятат, че хората, физически обитаващи Земята в древните епохи, повече са приличали на животни. И ако сред индусите, сред индуските мъдреци става дума за първоначалния човек на Земята, те говорят за човека Хануман, изглеждащ като маймуните. Виждате ли, не е истина също така и това, че хората, имащи духовен светоглед, си представят първоначалния човек такъв, какъвто си го представят днес само някои хора – че човек е бил в рая; това също не е така. Необходимо е да си изясним, че човекът – това е такова същество, което носи в себе си тяло, душа и дух, при това и тялото, и душата, и духът са еволюирали по различен начин. Естествено, ако въобще не говорят за духа, няма смисъл да говорят и за еволюцията на този дух. Но кол-

кото по-скоро дойдат до това, че човек се състои именно от тяло, душа и дух, толкова по-скоро ще стане възможно да се обсъждат въпросите: «Как се развива тялото? Как се развива душата? Как се развива духът?» Ако трябва да се говори за тялото на човека, се стига до следния извод: тялото на човека постепенно се е усъвършенствало от по-нисши степени. Тук можем също така да кажем: да удостоверим това ще позволят веществените доказателства, с които разполагаме. Както вече съм казвал, в земните пластове намират останки от първобитния човек; тялото му е сходно с животните – не с някое от днешните животни, но то е подобно на животинското. И би трябвало да се усъвършенства, за да получи съвременния си облик. Така че не може и дума да става за това, че развиваната в Гьотеанума духовна наука встъпва в противоречие с естествената наука, доколкото тя просто приема естественонаучните истини.

От друга страна, господа, необходимо е да констатираме, че във времето, което отстои от нас, може да се каже, на три-четири хиляди години, са възникнали възгледи, от които днес можем не само много да научим, но на които трябва да се възхищаваме. Ако с днешните, конкретни познания започнем истински да изучаваме и разбираме писмените източници, които са възникнали в Индия, Азия, Египет и даже в Гърция, ще открием, че хората тогава далеч са ни изпреварвали. Само че своите знания те са овладявали по съвсем различен начин, отколкото това се прави в днешно време.

Виждате ли, днес за много неща се знае съвсем малко. Вие например видяхте от това, което ви съобщих за храненето, как духовната наука трябва да помогне отново да се овладеят тези най-простички неща, касаещи храненето. Само физическата наука няма да успее да го направи. Но ако препрочетем древните медици и правилно разберем думите им, ще стигнем до извода, че хората, живели например в Гърция още до Хипократ¹¹, са знаели всъщност много повече, отколкото знаят съвременните медици-материалисти. И можем да почувстваме

дълбоко уважение към това, което е съществувало някога в качеството му на знание. Само че, виждате ли, господа, работата е стояла така, че тогава са обличали знанието в по-различна форма, отколкото днес. Днес знанието е облечено под формата на понятия, изразява се в понятия. Древните народи не са изразявали знанията в понятийна форма, а са го обличали във формата на поетически представи, така че запазилото се от това знание днес почти винаги се приема за поезия. Но за древните това не е било поезия, това е било нещо, чрез което те са изразявали своите знания, своето познание. Така стигаме до там, че ако съумеем да проверим и щателно да изучим тези запазени писмени източници, тогава и дума не може да става, че първоначално хората са били напълно несъвършени същества, що се отнася до духа. Хората, които някога са обитавали в животински тела, по отношение на духа са били много, много по-мъдри, отколкото сме ние днес.

Необходимо е все пак да уточним следното: виждате ли, когато е обитавал този първобитен човек, духът му е бил образуван много мъдро. Обаче лицето му е било повече или по-малко, бихме могли да кажем, звероподобно. Е, добре. Но съвременният човек вече носи отпечатък на духа на своето лице. Духът вече е отпечатан в материята на това лице. Това господа, е необходимо, за да стане човек свободен, да може да бъде свободно същество. Тези доста разумни хора от миналото, тези много умни хора от древността са били даже мъдри, но те са притежавали тази мъдрост по начин, по който животните днес притежават инстинкта. Пишели са, но при това не те самите са движели ръката. Говорели са, вярвайки, че не те самите говорят, а че духът говори в тях. Така че в древността и дума не може да става за свободен човек.

И действителен скок в историята на културата на човешкия род имаме, когато човек получава съзнанието, че той се явява свободно същество. Благодарение на това той усеща духа не като нещо движещо го подобно на животинския инстинкт, а усеща духа в себе си. Това е, което отличава съвре-

менния човек от човека по-рано.

Виждате ли, ако от тази гледна точка разгледаме съвременните диваци, у нас ще възникне представа, че хората от древността – които тук само условно можем да наречем примитивни хора – не са били като съвременните диваци. Ще получите представа за това, как съвременните диваци са произлезли от древните хора, ако ви разкажа следното: в някои места хората живеят с идеята, че могат с помощта на магьосничество да излекуват болен; за целта те трябва да закопаят в земята парче от дреха на някой болен, при това да направят така, че това парцалче от риза например да се окаже закопано на гробище. Познавах такива хора. Даже познавах един, който ходатайства, когато беше болен император Фридрих¹², по това време още само наследник на престола. Това ходатайство, отправено към бъдещата императрица, е съдържало молба: да му изпратят парченце от ризата на императора Фридрих; молителят ще зарови това късче от риза на гробището и император Фридрих ще се оправи. Бихте могли да си представите, би ли могло такова ходатайство да разчита на положителен отговор! Но човекът направил това, защото вярвал, че той може по такъв начин да излекува император Фридрих. Този човек сам ми разказа за това. Той ми заяви също така, че би било много по-разумно, ако бяха му изпратили късче от ризата, вместо да правят тази глупост: да извикат при императора английския лекар Макензи и т. н. Всичко това е просто глупост, би трябвало просто да му изпратят късче риза.

Виждате ли, този, който изследва такива неща, притежавайки материалистически начин на мислене, ще каже: това е суеверие, което някога някъде е възникнало. На някой човек му е хрумнало, че ако се зарови на гробището крайчец от риза и при това се каже определена молитва, този, за който са се молили, ще оздравее.

Но, господа, суеверията не възникват по такъв начин. Суеверието никога не възниква по такъв начин – някой да го измисли, – то възниква по съвсем друг път. Някога хората са

оказвали голямо почитание на своите мъртви, те казвали: докато човек пребивава на Земята, е грешен човек, той освен добро, извършва и зло. Те са имали следната представа за това: умрелият продължава да живее в душата и духа. Смъртта изравнява всички. И ако мислели за умрелия, мислели само добро. По такъв начин искали да направят добро за самите себе си, благодарение на това, което те мислели за умрелите.

Но при хората става така, че те лесно забравят подобни неща. Помислете само как бързо забравят за умрелите, за отишлите си, и ето, появяват се вече други хора, които искат да вкарат в употреба своего рода паметни знаци, за да мислят хората за умрелите и с това и самите те да станат по-добри.

Да го кажем така: в селото има болен и някой иска хората да не забравят за този болен. Защото по-рано в селата е било така, че пари за болнични не са получавали; болничното осигуряване, каси и други подобни, както ви е известно, са нововъведения; тогава в селото са си помагали един на друг на добра воля. Трябвало е да се мисли за болния. И ето, управителят на селото казва: хората са егоистични и не мислят за болния, ако не ги прищпориш, не ги изкараш от егоистичното състояние, не ги заставиш да мислят например за умрелите. И той им казва, че те трябва да вземат парче от ризата на болния, чрез което те самите да помнят, че тук има болен, и да го заровят. Благодарение на това те ще си спомнят, че човек трябва да се грижи за всеки, при което мислите им да бъдат насочени към умрелите. Това действие е носило чисто външен характер, то е било установено само за това, с негова помощ да се пробужда паметта на хората. По-късно забравили за това и започнали да приписват на подобни ритуали магьоснически оттенък, създавайки суеверие. Така стои работата с изключително много неща, които още съществуват като суеверия; в основата им стоят съвсем разумни неща. Нещо разумно никога не произхожда от нещо неразумно. За този, който прониква в тези неща, твърдението, че нещо разумно може да произхожда от неразумното, е равносилно, все едно да кажат: ти трябва

да направиш маса. Но първо я направи колкото се може по-папантива, че след това тя да може да се усъвършенства самостоятелно. Така не става! От счупена маса никога няма да излезе здрава. Първо масата трябва да бъде нормална, а чак после тя някога ще се строши. Същото става в природата и света. Отначало нещото трябва да бъде съвършено и след това от него може да възникне нещо несъвършено. Така е и с човека; отначало той е имал своя дух в до някаква степен съвършено състояние, макар и несвободно – тялото е било несъвършено. Но в същото време някакво съвършенство се е проявявало и в тялото; то се е заключавало в това, че е било меко, че е позволявало да се формира посредством духа, за да може чрез това да възвиси и културата като цяло.

Следователно виждате, господо, че нямаме право да смятаме, че първоначално хората са били като съвременните диваци. Съвременните диваци от първоначалното съвършено състояние са стигнали до днешното състояние, станали са суеверни, поддаващи се на магьосничество, нечисти в своята външна обхода; преимуществото ни пред тези диваци е в това, че ние и те, макар и произхождащи от едно и също състояние, не сме пропаднали, а те са пропаднали. И така, искам да кажа: развитието на човечеството е протичало в две направления. Не е истина, че съвременните диваци отразяват състоянието, в което човек се е намирал първоначално. Онези хора, макар и да са имали първоначално по-животински вид, са били в същото време доста цивилизовани. Ако си зададете въпроса: всички тези първобитни звероподобни хора от маймуни ли произхождат или от други животни? – по естествен начин ще стигнете до следния извод. Вие разглеждате съвременните маймуни и си казвате: да, хората са произлезли от маймуните. Но нали когато човек е бил в тази животинска форма, никакви съвременни маймуни още не е имало! Следователно човек не е могъл да произлезе от съвременните маймуни. Напротив! Подобно на това, както съвременните диваци се явяват пропаднали хора от древността, така и съвременните маймуни

също се явяват още по-пропаднали същества. Ако надникнем в земната еволюция още по-дълбоко, ще открием човешки същества, които са били формирани така, както ви описах тук на предните занятия: били са образувани от мек елемент, те не са произлезли от съвременното животно. От съвременните маймуни никога няма да възникне човек. Напротив, при състоянието, което основно господства днес на Земята, където всичко се основава на насилието, на принципа на властта, където мъдростта не се цени, може много лесно да стане така, че хора, желаещи днес да поставят всичко на основата на силата, постепенно отново да придобият животинска телесност и ще възникнат две големи раси: едната, състояща се от тези, които са се появили заради мира, духа и мъдростта, и другата, която отново ще добие животински облик.

И вече можем да кажем: хората, които днес нищо не допринасят за действителния прогрес на човечеството, за духовността, могат да бъдат изложени на опасността да изпаднат в маймуноподобно състояние.

Виждате ли, понякога днес ни се налага да преживяваме всевъзможни странни неща. Разбира се, това, което пише по вестниците, в по-голямата си част е неистина, но понякога такива съобщения са особено характерни за начина на мислене на съвременните хора. Неотдавна при пътуване в Холандия си купихме илюстриран вестник. В този вестник на последната страница имаше доволно странна картинка: това беше дете, малко дете, бебе, а в качеството и на бавачка, и на възпитателка беше една маймуна, орангутан, която люлее детето на ръце и е прикрепена към него като детски възпитател; при това се съобщаваше, че това става някъде в Америка.

Е, в действителност това може и да не е станало, но въпреки това то показва накъде е насочен страстният стремеж на някои хора: те биха искали да развъждат съвременни маймуни в качеството им на детски бавачки. Да, господа, човечеството би стигнало далеч, ако маймуни станат възпитатели на децата! Но вие знаете, че страстният стремеж на някои хора отива още

по-далеч. Стига само веднъж да се открие, че маймуните могат да се използват като бавачки и тогава тези маймуни могат да се дресират и за друго: естествено децата ще си платят за това, но маймуната може да се обучи и за друго. Чисто външно при известни обстоятелства маймуната може да се дресира за ролята на гледач на деца. Тогава у хората би се появил забележителен стремеж. Тогава целият социален въпрос би бил поставен на нова степен; тутакси биха се появили предложения да се развъждат маймуни в голямо количество за работа във фабриките! При което хората биха открили, че маймуните излизат по-евтино от човека, така че това би могло да стане решение на социалния въпрос. Ако действително маймуните стават за детски бавачки, могат да се появят и брошури за решение на социалния въпрос с помощта на масово развъждане на маймуни!

Да, може да се мисли, че даже това би могло да стане. Помислете само, освен маймуните, и другите животни могат да се обучат на много неща; даже куче може нещо да научи. Но да се попитаме: накъде ще тръгне тогава цивилизацията, напред или назад? Без съмнение назад! Тя ще пропадне. Децата, възпитани от възпитател или възпитателка – маймуни, – навярно ще бъдат маймуноподобни! Тогава съвършеното ще се превърне в несъвършено. Трябва да имаме пълна яснота по въпроса: макар в бъдеще да е възможно някои хора да станат маймуноподобни, в миналото нещата с човешкия род никога не са стояли така, че от маймуноподобните да възникне човечеството. Защото когато хората още са имали животински облик, те са изглеждали съвсем различно от съвременните маймуни, а съвременните маймуни тогава въобще не ги е имало. Последните са изостанали, паднали същества, те са се спуснали от по-висока степен.

Преминавайки към тези примитивни народи, които, ако може така да се изразим, са били големи, що се отнася до духа, и звероподобни телесно, може да се открие, че те са нямали още изработен този разсъдък, този интелект, с който толкова

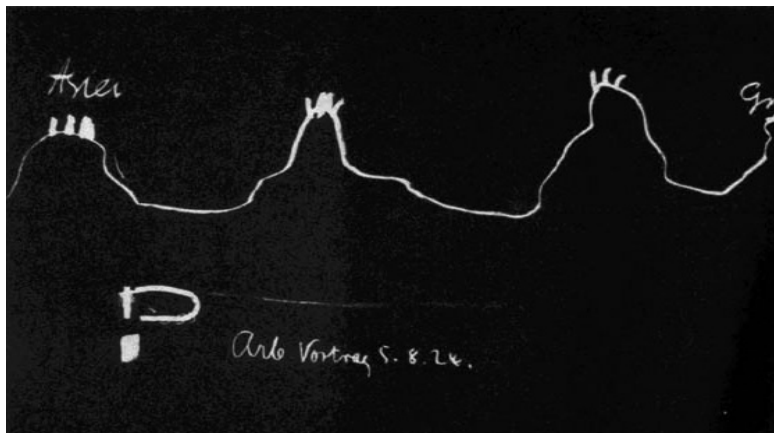
се гордеем ние. Тези древни хора не са умеели да мислят. Но ако днес някой, чувстващ се особено разумен, благодарение на мисленето, се занимава с древни писмени източници, той търси в тях мисловната основа. Но да я намери той не може. Тогава си казва: всичко това е прекрасно, но то е поезия. Да, господа, не би следвало за всичко да съдим по самите себе си! Съвсем неправилно е, ако съдим за всичко само по самите себе си. Хората в по-ранните времена са имали преди всичко изключително силна фантазия, фантазия, която е действала като инстинкт. Ако днес използваме фантазията, понякога даже се упрекваме за това и казваме: фантазията няма отношение към действителността. За нас днес това звучи съвсем правилно; но хората от дълбоката древност, тези примитивни хора е нямало да могат въобще нищо да предприемат, ако са нямали фантазия.

Може да ви се стори необичайно, че хората от древността са имали толкова жива фантазия, която е отговаряла на някаква реалност. Но и за това, както виждате, пак са се формирали съвсем неверни представи. Чели сте в учебниците си по история какво голямо значение в развитието на човечеството е имало откриването на така наречената хартия от ленени отпадъци. Да, господа, тази хартия, на която ние днес записваме всички сведения и която се прави от парцалени отпадъци, съществува всичко на всичко от някакви си две столетия! По-рано е трябвало да пишат на пергамент, който се е произвеждал по съвсем друг начин. Растителните влакна, от които първо се прави нашето облекло, след като дрехите ни се износят, се преработват в хартия; този процес хората са открили едва в края на средновековието. Разсъдъкът се е появил късно при хората. И вече благодарение на този разсъдък хората са изобретили хартията от ленени парцалени отпадъци. Но съвсем същата хартия е била открита дълго преди това, макар и да не е била така бяла, като нашата хартия, предназначена за черните мастила! Същото вещество, като на нашата днешна хартия, е било открито много отдавна, даже не преди две хиляди

години, а преди много, много хиляди години! Но от кого? Не от хората, а от осите! Погледнете гнездото на осите, висящо на дървото. Вземете веществото, от което то се състои. Това, което ще вземете, няма да е бялата хартия, предназначена за писма, доколкото осите още не са се научили да пишат, иначе те биха правили и бяла хартия, на която биха писали. Засега хартията им става само за опаковане. Ние също използваме сивата хартия като амбалажна. Тази сива хартия, господа, е същото, от което осите правят гнездото си! Осите са открили хартията много хиляди години преди хората, благодарение на разсъдък си, да стигнат до това. Разликата се състои в следното: при животните е действал инстинкт, а при първоначалните хора – фантазия. Те не са могли нищо да правят, ако не са го предприемали на основата на фантазията, доколкото разсъдък още не са имали. Следователно можем да кажем така: тези първоначални хора външно са изглеждали по-приличащи на животни, отколкото на съвременните хора, но те са били като обладани от духа; той е действал в тях. Те са били обладани от него, но това още не е ставало чрез тях самите. Те са били обладани от духа и душата им е притежавала голямо въображение. С помощта на това въображение те са изготвяли своите инструменти, с помощта на въображението са правели всичко, което въобще са могли да направят, от което са се нуждаели.

Ние, така да се каже, се гордеем с нашите открития, но ако помислим както трябва, не би следвало особено да се гордеем, тъй като много от това, което съставлява днес величието на културата, е основано всъщност на съвсем прости мисли. Бих искал, господа, да ви кажа ето какво: четем за Троянската война, а знаете ли кога тя се е състояла? Примерно около 1200 години преди основаването на християнството. Ако чуем за тази война, която е станала не в Гърция, а далеч от Гърция, в Азия, че благодарение на телеграфно съобщение хората в Гърция още на следващия ден са могли да узнаят как върви войната в Азия, това, разбира се, не е можело да стане така,

както става днес! Днес този, който получава телеграма, му я пращат по пощата и той я получава. Това, разбира се, в Древна Гърция не е можело да стане, защото гърците са нямали електрически телеграф. Какво са правели те? Ето, вижте (изобразява го на дъската): тук е била войната, тук – море, тук – един остров, тук – планина, тук – отново море, тук – отново остров, отново планина и така нататък чак до самата Гърция. Тук е Азия, тук между тях е морето, а тук – Гърция. Имало е договореност, че в случай на война на тази планина запалвали три огъня. Този, който се намирал на близката планина, подавал първия сигнал: той я изкачвал и запалвал горе три огъня. Този, който бил на следващата планина, също запалвал върху нея три огъня, когато сам видел трите огъня; на следващата отново запалвали три, и така за кратко време това достигало до Гърция. Така са телеграфирали тогава. Така са го правели и това е бил най-простият способ за телеграфно съобщение. Ставало е бързо: докато още не е имало електрически телеграф, е трябвало да се задоволяват с този способ.

И какво правим днес, господа? Виждате ли, днес ние телеграфираме, не само телеграфираме, но и телефонираме, и аз искам да ви обясня най-простия способ, способа, най-малко сложен. Има специални магнити, които се възбуждат

посредством електричество; тук (изобразява го на дъската) има сърцевина с пластина. Ако връзката с тока е прекъсната, сърцевината е прибрана, ако има ток, пластината се движи и се колебае ту тук, ту там. С помощта на парче тел се осъществява връзката с пластината, намираща се в най-близката точка; то също извършва колебателни движения така, че сигналът се възпроизвежда тук с помощта на тази пластина – комутацията при това правят телефонистите, – сигналът се пренася тук точно така, както преди са го предавали трите огъня с помощта на хората. Това е малко по-сложно, но мисълта остава същата, само че сега тази мисъл се реализира с помощта на електричество.

Виждате ли, при подробно запознаване с това, което са изобретили и учредили древните хора с помощта на своето въображение, чувстваш към него уважение. И ако с това чувство на уважение се четат древните писмени източници, ще си кажем: даже в чисто духовната област тези хора са осъществили нещо величествено, но всичко това е произлизало от тяхната фантазия. Вземете нещо, за което съвременните хора предполагат, че им е добре известно. Съвременните хора предполагат, че нещо им е известно за нашите древни германски божества, например за Вотан и Локи, които в книгите се изобразяват в човешки одежди: Вотан с вълниста брада, Локи с рижава коса и приличащ на дявол и т. н. Вярва се, че древните хора, древните германци са имали такива представи за Вотан и Локи. Но това е невярно. Древните хора са имали други представи. Ако духал вятър, в него е имало и нещо духовно – и това е действително така, – във вятъра е веел Вотан. Те не са си го представяли така, че в гората да можеш да срещнеш Вотан като обикновен човек, не, ако е ставало дума за среща с Вотан, това е бил вятърът, духащ в гората. До когото още достига смисълът на думата «Вотан», той и днес може да почувства нещо от самата тази дума. Представата за Локи също не е била такава, че той кокори очи някъде в ъгъла. Той е живеел в огъня.

Но хората са разказвали разни неща за Вотан и Локи. Ето например какво са разказвали за Вотан: когато някой пътешества по пътищата, по планините, той може да срещне Вотан, който може или да му придаде сила, или да го отслаби, в зависимост от това, какво е заслужил. Виждате ли, това са разказвали хората, така и са го разбирали. Съвременните хора ще кажат: е, да, това е само суеверие, суеверна представа. Но тогава това не са го разбирали по такъв начин, а хората са осъзнавали: ако те се отправят към някакво трудно място, там няма да срещнат човек, подобен на другите хора в телесна обвивка, а поради общата конфигурация на планините възникват такива условия, че върху тях може да задуха своеобразен вибриращ вятър, към тях от пропастта може да нахлуе особен въздух, и ако човек издържи всичко това, издържи този път, той може да стане по-здрав, но може и да се разболе. Хората са искали да разкажат как един или друг е заболял или е оздравял. Но те са вървели в съгласие с природата и са интерпретирали това на основата на своето въображение, а не на основата на разсъдък. Съвременният лекар, ръководейки се от разсъдък си, ще каже: ако имаш предразположеност към туберкулоза, трябва всеки ден да се изкачваш нагоре по тази пътека, да поседиш малко и после да слезеш долу; от това ще ти стане по-добре. Така казва човек на основата на разсъдък. А на основата на фантазията той ще каже: там седи Вотан, той обитава там. Той ще ти помогне, ако го посещаваш в определено време в течение на четиринадесет дни.

Така онези хора на основата на въображението са интерпретирали живота. Те са и действали на основата на въображението. Виждате ли, господо, навярно все още ви се налага да ходите в селски местности, където вършеенето на зърно става ръчно, без помощта на машини. Заслушайте се в това, как вършеят, всичко се прави в такт, в един ритъм. Хората знаят, че ако се налага да вършеят в течение на много дни и вършеят неритмично, всеки както му харесва, те биха изпадали от умора! Така не трябва да се вършее. Но ако се вършее в такт,

ритмично, по-малко се уморяват, доколкото това съответства на ритмите, които човек има в себе си, в своята циркулация на кръвта, в своето дишане. Има значения даже дали се удря с бухалката, докато вдишвате или издишвате, или дали удряте с бухалката в промеждутъка, когато вдишването преминава в издишване. Но от какво зависи това? Това зависи не от разсъдъка и вие виждате, че сега това все повече се губи. Всички работи, които хората са изпълнявали в такт, ритмично – всички такива работи са се правели на основата на въображението. Така че всичко, което първоначално е възниквало в културата, е възниквало от ритъма.

Вие, както предполагам, не би трябвало да смятате, че, да кажем, цигулката възниква по някакъв случаен начин от дървото, лъка и струните, които имам! Цигулката възниква при съдействието на духа: в този случай, ако от дървото се създадат определени повърхности, натегнат се струни и т. н. Тук можем да кажем: способите и методите за изготвяне на най-първите устройства хората от онова време не са могли да припишат на никой друг, освен на този дух, от когото са били обсебени, който е действал в тях; защото те още не са умеели да мислят сами. И затова първоначалните хора, които са работили, основавайки се не на разсъдъка, а на въображението, са били естествено склонни да говорят за духа. Ако днес някой, изхождайки от разсъдъка, конструира машина, той не казва: духът ми помага. И правилно прави, че не го казва. Но ако човек, намиращ се на по-ранен стадий от развитието, който не е бил съзнателен, който въобще не е можел да си представи, какво значи да мисли, ако такъв, намиращ се на по-ранен стадий от развитието човек конструирал нещо, той тутакси чувствал: духът ми помогна.

Поради това е вярно, че когато европейците, тези «добри» хора, за първи път попаднали в Америка, а също когато много по-късно през XIX-то столетие попаднали на местата, където все още, както в древността, са живеели индианци, открили за какво те говорят. Индианците говорели за «Великия

Дух», който цари над всичко. Това е, към което се придържали тези примитивни хора. Те говорели за Великия Дух, който владее всичко. Този Велик Дух са почитали още хората, които са живеели в Атлантската епоха там, където между Европа и Америка още е било суша. Индианците са запазили тази традиция. Разсъдък индианците още не са имали. Виждате ли, индианците постепенно се запознавали с «добрите» хора, които дошли при тях, докато тези пришълци не ги изстребили. Индианците се запознали с хартията, върху която стояли малки знаци. Те са ги смятали за малки дяволчета и са се отнасяли към тях с отвращение, доколкото тези знаци са възникнали от разсъдъка. Човек, проявяващ своята активност, изхождайки от въображението, се отнасял с отвращение към това, което идвало, изхождайки от разсъдъка.

Не е ли така, европеецът, принадлежащ към своята европейска цивилизация, знае как се е появил локомотивът. Но древните гърци не са конструирали своите машини по такъв начин, както европеецът е конструирал своя локомотив – тоест изхождайки от разсъдъка. Защото древните гърци още не са притежавали този разсъдък. Древните гърци са могли да конструират нещо само на основата на въображението. И доколкото всичко, което създавала природата, гърците приписвали на действието на добрите духове, а всичко, което не е било природен, а изкуствено създаден продукт, те приписвали на дейността на злите духове, гъркът би казал така: в локомотива живее зъл дух. Да, те строели всичко на основата на въображението и не са могли да си представят нищо друго освен това, че при осъществяването на каквото и да е им помага духът.

Но виждате ли, господо, работата е там, че ние с известно право приписваме на тези първоначални, примитивни хора по-голямо присъствие на духа, защото въображението в духа на човека се явява нещо по-духовно от този абстрактен разсъдък, който така се цени от съвременния човек.

Древното състояние обаче не може да се върне. Ето

защо нещата трябва да вървят така, че постоянно да се движим напред; макар при това да не трябва да мислим, че чисто инстинктивното в съвременните животни би могло да бъде развито до духовното. Ние нямаме право да представяме примитивните хора така, че те са имали изключително само инстинкти. Те знаели, че действащото в тях е дух. Ето защо те и имали вяра в този дух.

Това е само малка част от начина, по който е ставало културното развитие на човечеството. Така че трябва да кажем: да, прави са тези, които днес смятат, че човек е възникнал от животинските форми. Обаче не от животинските форми, които имат място днес, защото те са възникнали по-късно, когато човека вече го е имало. Но тези животински форми постепенно все повече и повече са се превръщали в съвременните в хода на човешката еволюция, и способностите, имащи място в миналото, са се основавали на това, че духовното – макар и не в разсъдъчна форма, а под формата на въображение – е било в началото по-съвършено, отколкото днес. Обаче при това ние винаги трябва да помним: първоначалното съвършенство е било непосредствено свързано с това, че човек е бил като обладан от духа, той не е бил свободен. Само благодарение на разсъдъка човек може да стане свободен. Само благодарение на интелекта той може да стане свободен.

Помислете някак си ето за какво. Който действа на основата на разсъдъка си, може да каже: в определено време аз ще мисля за това. Обаче поетът, който още по цял ден действа на основата на фантазията, не може така. Вижте, Гьоте е бил велик поет. Но ако му се е налагало да пише стихове, защото някой е искал това от него, или защото той сам по своя воля се е опитвал да напише стиховете в срок, тогава са се получавали много лоши стихове. Съвременните хора не знаят за това, защото въобще вече не могат да различат добрите от лошите стихове. Но сред стиховете на Гьоте има доволно много лоши стихове. Това означава, че изхождайки от фантазията, може да се действа само тогава, когато тя идва. Когато тя е дошла,

тогава и трябва да се записва стихотворението. Така е стояла работата с хората на ранния стадий на развитие. Те въобще не са могли нищо да правят от свободна воля. Тази свободна воля още само се е развивала. Не така е било с мъдростта. Мъдростта е била изначално повече, отколкото свободната воля, и тя отново трябва да стане голяма. Това означава, че трябва посредством разсъдъка отново да стигнем до духа.

Виждате ли, това е и задачата на антропософията: тя, за разлика от много съвременни хора, не иска отново да връща примитивното състояние, отново да носи на хората древната индийска мъдрост. Безсмислица е, ако хората ни оценяват по този начин; не, антропософията намира ценност в това, да се стигне до духа, но с пълен разсъдък, именно с пълен разсъдък! Това е важно, на това трябва да стъпите. Ние съвсем не смятаме да предприемаме нещо в разрез с разсъдъка, но думата е за това, с този разсъдък да се движим напред. Първоначално хората са били с дух, но без разсъдък. След това духът постепенно се е смаявал, а разсъдъкът е растял. Сега, изхождайки от разсъдъка, трябва отново да стигнем до духа. Ето по какъв път трябва да тръгне културата. Ако културата не иска да върви по този път, тук, господо, ще се наложи да кажем: такава Световна война още никога не е имало, никога преди хората не са се терзали така. Но ако хората не поискат да тръгнат по този път, за да може разсъдъкът отново да доведе до духа, тогава ще се разразят още по-силни войни. Тогава войните ще стават все по-ярошни и хората напълно реално ще се самоизтребят, подобно на два плъха, затворени в една клетка, които се изяждат един друг, докато от тях не остане нищо друго освен две опашки. Това е малко силно казано, но всъщност човечеството работи за това, от него в края на краищата въобще нищо повече да не остане. Ето защо е толкова важно да се знае по какъв път трябва да върви човечеството!

ЗЕМНИЯТ ЖИВОТ И ДЕЙСТВИЕТО НА ЗВЕЗДИТЕ

ДЕВЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 9 август 1924 г.

Не тревожи ли нечие сърце някакъв въпрос? Известно време не можахме да се срещаме, така че някой има ли въпрос?

Господин Ербсмет: На мен не ми е ясно нещо. Разглеждайки растенията, забелязваме, че те миришат различно. Даже представителите на различните човешки раси се различават по миризмата. Господин докторът вече ни е разказвал за развитието на човека, започвайки от първобитното състояние. Работата тук би трябвало да стои по такъв начин, че всеки вид същества придобива свойствата, които са благоприятни за него. Така например различните раси са получили присъщата им миризма. Тук трябва да има някаква духовна връзка; подобно на това, както растенията получават своите миризми от Земята, така и хората, принадлежащи към различните раси, притежават различни миризми. Как това е свързано с развитието, започвайки от първобитното състояние?

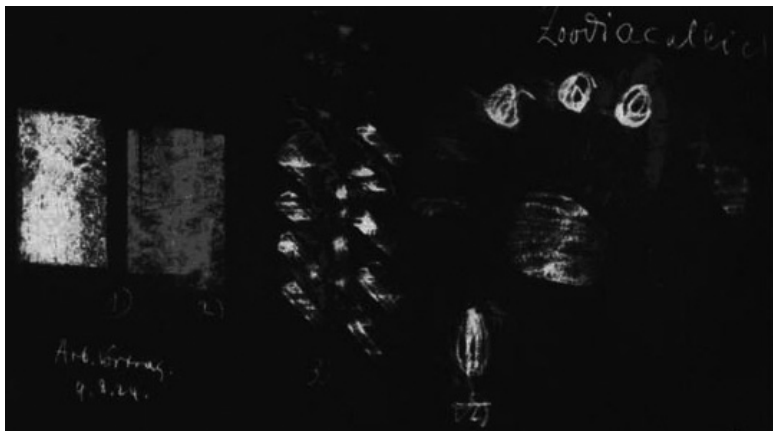
Доктор Щайнер: Виждате ли, нека отначало да формулираме въпроса така, че да съответства на това, от което изхождате. Преди всичко обръщате внимание на различните произведения на природата, на растенията, на животните и на човека, нали така? Впрочем различни миризми има също така и при минералите. Миризмата – това е преди всичко сетивно възприятие.

Има най-различни възприятия на сетивните органи. Можем да кажем така: Вие много бихте искали да разберете как е свързан с всеобщото възникване на природните същества фактът, че различните същества в природата миришат различно. Нека отначало да разгледаме това, благодарение на кое-

то миризмата въобще е възможна, какво всъщност се явява миризмата. Тук преди всичко трябва да ви бъде ясно, че възприемането на миризми – без значение на някакви неща или на някакви произведения на природата – за човека носи относителен характер, това възприятие е различно. Искане ми се да обърна вниманието ви върху факта, че човек, пиещ вино, попадайки на място, където това вино се пие, малко реагира на миризма, и напротив, този, който сам не употребява вино, веднага се чувства некомфортно, попадайки на място, където се пие вино. Така е и с другите неща. Трябва да обърнете внимание, че има такива хора, особено сред жените, които даже за кратко не могат се намират в едно помещение с куче, без да ги заболи главата. Следователно различните същества притежават различна чувствителност по отношение на миризмите. Ето защо истината за такъв род неща е трудно да се открие.

Така стои работата не само с обонянието. Същото става и с другите сетивни възприятия. Представете си следното: без подготовка топвате ръка във вода с температура двадесет и седем градуса. Това ви действа така, че не усещате особен студ. И напротив, ако преди това достатъчно дълго държите ръката си във вода с температура тридесет градуса, а след това веднага я сложите във вода с температура двадесет и седем градуса, същата тази вода със същите тези двадесет и седем градуса ще ви се стори по-студена отпреди. Това можем да го продължим и по-нататък. Представете си червена повърхност. Тази червена повърхност ще ви се стори особено червена, ако тя се намира на бял фон. Ако направим фона син, същата червена повърхност вече няма да ни се стори толкова червена. Така всичко в различни аспекти зависи от положението, което заема по отношение на даденото нещо самият човек. Именно това е довело до мнението, сякаш човек въобще не възприема нещото, а само как то въздейства върху него. Следователно можем да кажем: първо трябва да разберем какво всъщност се намира зад това нещо. Защото всеки може по миризмата с точност да различи теменужка от асафетида (подправка с

много неприятна миризма – бел. пр.). Теменужката притежава миризма, която ни е симпатична, а другото има неприятна миризма, от която бихме искали да се отървем. Вярно е и това, че различните хора различно възприемат миризмата на представителите на различните раси. Но този, който притежава фино обоняние, може с лекота да различи японца от европейца по миризмата. Това първо.

Също така трябва да си изясним откъде възниква миризмата. Тя възниква, защото от миришещото тяло винаги излиза нещо такова, което може да се отдели от него в газообразна, въздушна форма. Ако от нашето тяло не излиза нищо, което би се отделило в газообразна форма, нашето тяло няма да мирише. Следователно, за да можем да помиришем тялото, от него винаги трябва да излизат газообразни, въздушни вещества. Тези газообразни вещества трябва да дойдат във вътрешно съприкосновение с нашите органи за обоняние, с нашите носове. Течността като такава ние не можем да миришем, можем само да усещаме вкуса ѝ. Само тогава, когато течността отделя от себе си въздух, отделя нещо газообразно, можем да я помиришем. Ние усещаме миризмата на нашата храна не защото тя е течна, а защото отделя от себе си въздух, който през носа постъпва вътре в нас. Знаете, че има малко хора, които

въобще не усещат миризма: за тях целият свят на нищо не мирише. Неотдавна срещнах човек, който действително силно страда от това, че не може да усеща миризми, доколкото професията му е такава, че там е необходимо обоняние, там трябва да различава предмети именно по миризмата. И фактът, че няма обоняние, му създава професионални трудности. Това, разбира се, е свързано с неправилно формирани съответстващи обонятелни нерви при него.

За да се доближим до този въпрос, първо трябва да се запитаме: защо става така, че тялото отделя газ, благодарение на което човек може да излъчва миризма? Виждате ли, разглеждайки тялото, винаги намираме, че може да се подраздели на твърдо тяло, което преди са наричали земно тяло, и на течно тяло, което преди са наричали водно тяло. Но под вода тук се е разбирало също така и това, което сега вече не се смята за вода. Преди за вода се е смятало всичко, което тече, даже живакът. Освен това има още въздушно или газообразно тяло. Ако вземем тези три вида тела – твърдо, течно и газообразно, – преди всичко ще се прояви следното. Водата е нещо течно, но тя застива, превръща се в лед, тогава става твърдо тяло. Кой да е метал, например оловото, се намира в твърдо състояние, но ако го нагрее достатъчно, ще стане течно, ще стане като вода. Всички тези различни състояния – твърдо, течно и газообразно – преминават едно в друго. Днес даже въздуха могат да го направят твърдо тяло или поне течност. Можем да се надяваме, че в това отношение ще успеем да се придвижим все по далеч и по-далеч. Всяко тяло може да бъде твърдо, течно или газообразно.

Сега да вземем тяло, притежаващо миризма, съдържащо в себе си по някакъв начин задушлив газ. Ако имаме твърдо тяло, не усещаме миризма. Ако имаме течно тяло, също не усещаме миризма. При газа можем да усетим миризма, винаги можем да усетим миризма. Но теменужката не е газообразно тяло и все пак усещаме миризмата ѝ. Как стои работата с такива тела, които видимо са плътни, като теменужката, но

въпреки това усещаме миризмата им? Такова тяло, господа, не трябва да си го представяме като това (изобразява го на дъската), а като съдържащо в себе си плътни съставни части, между които се намират също така и такива, които се изпаряват подобно на газ. Следователно ще кажем така: теменужката съдържа газ, който може да се изпарява. Затова е необходимо теменужката да привлече към себе си някои сили. Така че ако скъсате теменужка, всъщност скъсвате само плътната част на тази теменужка. И така, скъсвате плътната част на теменужката и я разглеждате. Но в действителност теменужката се състои не само от това, което сте скъсали като тази плътна част. Същността на теменужката, това, което тя представлява, се помещава вътре в тази плътна част и можем да кажем така: истинската теменужка е това, което мирише, това е, по същество, газ. Работата стои така, че той се помещава вътре в листата и всичко останало точно така, както вие се помещавате в своите обувки или ботуши. И както вие не сте вашите ботуши, така и това, което в теменужката притежава аромат, се намира не в плътната, а в газообразната част.

Но, господа, да надникнем в мировото пространство. Поглеждайки в мировото пространство, хората предполагат, че там е празно, че в това празно пространство се разполагат звездите и т. н. По-рано селяните са смятали, че това пространство, в което ние се придвижваме, също е празно. Днес всеки знае, че тук има въздух, а не пустота. Точно така следва да се знае, че в мировото пространство никъде не е пусто, там навсякъде има материя или дух. Виждате ли, това, че в мировото пространство никъде няма пустота, може да бъде доказано. За малко да се абстрахираме от това, че, както учи Коперник¹³, Земята се върти около Слънцето. Да приемем нещата така, както те изглеждат. Тогава тук имаме Земята, а тук – Слънцето, въртящо се около Земята от изток на запад. Слънцето нека е разположено някъде тук (изобразява го на дъската). Тук има една особеност. В някои местности – при точно наблюдение това може да се забележи навсякъде – при

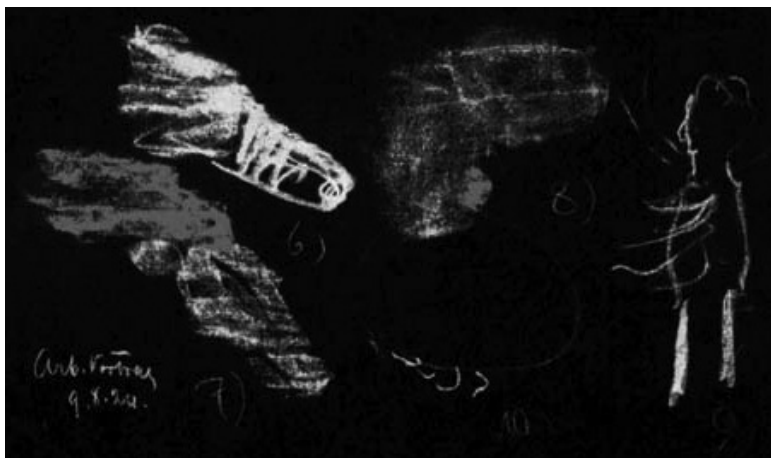
изгрев и залез Слънце, но и в други случаи, не настъпва сумрак в чист вид, а става нещо, предизвикващо повсеместно удивление. Около Слънцето се разпространява лъчиста светлина. Винаги когато се наблюдава Слънцето и особено сутрин и вечер, освен сумракът, се появява още и тази лъчиста светлина. Около Слънцето грее светлина. Наричат я зодиакална светлина. По повод на тази зодиакална светлина, господа, хората нееднократно са си напъвали главите, особено тези, които мислят материалистично. Те мислят така: Слънцето може да свети в празното пространство и когато свети, ние виждаме как то осветява другите тела. Но откъде идва тази светлина, която винаги се намира около Слънцето, тази зодиакална светлина? Невероятно много теории са били създадени от хората за това, откъде идва зодиакалната светлина. Защото ако Слънцето се придвижва в празно пространство, или даже ако, според учението на Коперник, само стои на едно място, там не трябва да има никаква светлина! Откъде се взема тази светлина? Достатъчно е просто да се намери откъде идва тази светлина. Навярно ви се е случвало да минавате през града вечер при ясно време и да виждате фенери. Тези фенери имат ясни очертания. Ако вечер въздухът е прозрачен, светлината от фенерите е точно ограничена. Но ако вървите вечер в мъгла, тогава не виждате ясни граници, тогава вие виждате навсякъде своего рода светлинни кръгове. Защо става това? Защото там има мъгла. В мъглата се образува тази картина на светлинния кръг. Така и Слънцето от време на време се движи по небето със светлинен кръг, доколкото небесното пространство не е празно, доколкото то навсякъде е изпълнено с някаква фина мъгла. Зодиакалната светлина като явление се осъществява в тази фина мъгла. Хората тук предполагат всевъзможни неща. Например, че това е свързано с преминаването през лятото на някакви комети. Те, разбира се, също могат да окажат подобно въздействие. Но зодиакалната светлина, която идва от Слънцето, бива ту по-силна, ту по-слаба, а понякога съвсем отсъства и това става поради факта, че мъглата в мировото

пространство повече или по-малко се уплътнява или става по-фина. Така че можем да кажем: цялото мирово пространство всъщност винаги е пълно с нещо. Но вече съм ви казвал, че не следва да се мисли, сякаш навсякъде има материя, вещество. Казвал съм ви, че физиците, физиците-материалисти биха били много удивени, издигайки се горе и очаквайки, че Слънцето изглежда така, както днес го описват във физиката. Това е безсмислица. Ако физикът би успял да се издигне там с помощта на някакъв апарат, би успял да проникне в Слънцето, той би бил много удивен, като не намери там нищо, подобно на газ. Той би намерил там празно пространство, истинска пустота, която излъчва светлина. Това, което те биха могли да намерят, би било именно духовното начало. Така че не трябва да казваме: навсякъде присъства само вещественото, а трябва да кажем: навсякъде го има също така и духовното, истински духовното.

И така, господа, не само чисто вещественото действа от мировото пространство върху всичко, което се намира на Земята; както вече съм ви казвал, върху всичко действа духовното. Сега да видим как в човека духовното е свързано с физическото.

Има, господа, едно обикновено същество, което може да усети миризмата много по-добре, отколкото вие или аз. Това е кучето. Кучето има много по-fino обоняние от човека. Знаете, че това обоняние днес го използват. Има полицейски кучета, които откриват хора, извършили престъпление и избягали. На кучето му дават да подуши мястото, където е минал престъпникът, то хваща следата и води до мястото, където той е отишъл. В носа на кучето има много чувствителни обонятелни нерви. Много е интересно да се изучава това fino обоняние на кучето. Но също така е много интересно да се изучава как обонятелните нерви на кучето са свързани с другите нерви. Зад носа в мозъка на кучето има много интересен обонятелен орган. Носът се явява само част от този орган на обонянието. Основната част на този орган на обонянието е разположен

при кучето зад носа в мозъка. Можем да сравним органа на обонянието при кучето с аналогичния орган при човека.

При кучето съществува ярко изразен обонятелен орган – това е мозъкът, който всъщност може да става обонятелен орган. При човека голяма част от този обонятелен орган е преобразувана в разсъдъчен мозък. Това, което при нас се намира зад носа, се явява трансформиран обонятелен орган. Ние разбираме нещата; кучето не ги разбира, то ги подушва. Ние ги разбираме, доколкото на мястото, където кучето още има нормален орган за обоняние, имаме трансформиран орган за обоняние. В качеството му на обонятелен мозък притежаваме само малка остатъчна част; ето защо ние подушваме значително по-зле от кучето. Бихте могли да предположите, че когато кучето върви през полето, това е извънредно интересно за него; то усеща толкова много миризми, че ако би могло да опише всичко това, би описало света като миризма. Ако сред кучетата би се оказало някое подобно на Шопенхауер¹⁴ – подобно по начин на мислене, – то би могло да напише интересна книга. Самият Шопенхауер е написал книгата «Светът като воля и представа», защото той е бил човек и неговият обонятелен орган се е превърнал в орган на разсъдъка. Кучето би

написало интересната книга «Светът като воля и миризма». И там би имало много неща, които човек не може да знае, доколкото човек си представя нещо, а кучето го помирихва. Даже мисля, че книгата на кучето би била доста по-интересна – ако то би могло да се прояви в ролята на Шопенхауер – от книгата, която е написал самият Шопенхауер, «Светът като воля и представа». И така, вие виждате каква позиция заемаме в света на миризмите и как други същества, например кучето, в много по-висока степен възприема този свят като миришещ.

Тук трябва да кажем: ако имахме още по-чувствителни обонятелни органи, доколкото светът навсякъде е изпълнен с нещо подобно на газ – видяхме това с примера за зодиакалната светлина, – би било възможно по най-различни начини да помиришем цялото мироздание. Представете си същество, което би усещало миризмата, изхождаща отгоре от Слънцето. При вида на Слънцето то би описало не красотата му: обонянieto му би го научило на това, как мирише Слънцето. Друго такова същество не би почнало да описва лунната нощ, както би направил това поетът във фантастично произведение: «влюбената двойка бродеше през вълшебната нощ в сияещата лунна светлина», не, такова същество би написало следното: влюбената двойка бродеше през вълшебната нощ, изпълнена с лунни аромати, тя живееше в ароматния свят, в света, изпълнен с благоухания. След това такова същество би могло да обърне своето обоняние нагоре към вечерната звезда и да усети, че Вечерницата мирише различно от Слънцето. То би могло да насочи обонянieto си нагоре към Меркурий, към Венера, към Сатурн и при това не би получавало от тези светили светлинен образ, не би получавало представа, която се предава посредством очите, а би получило обонятелно усещане, усещане за миризмата на Слънцето, миризмата на Луната, миризмата на Сатурн, миризмата на Марс, миризмата на Венера. Ако би имало такива същества, те биха се ориентирали по това, което духът отпечатва в миризмата на всемирния газ, на това, което духът на Венера, Меркурий, Слънцето и Луната

отпечатват в мировото битие. Ето по какво биха се ориентирали такива същества.

Да отидем обаче по-нататък, господа, да разгледаме как стои работата с рибите, които въобще нямат обоняние. Можем съвсем точно да забележим каква окраска са склонни да приемат рибите след като ги е осветило Слънцето. Със своята собствена окраска те имитират светлината, която идва към тях от Слънцето. Следователно можем да кажем: същество, което би притежавало толкова изострено обоняние, не само би помирисвало, но то би почнало да изгражда себе си в съответствие с това, как помирисва света.

Виждате ли, такива същества има. Има същества, които могат просто да помирисват света. Това са растенията. Растенията помирисват мировото пространство и в съответствие с това изграждат сами себе си. Какво прави теменужката? Виждате ли, тя представлява сама по себе си своеобразен нос, при това необичайно фин, чувствителен нос. Теменужката прекрасно възприема това, което струи, например от Меркурий, и в съответствие с това тя образува своята ароматна телесност. Докато асафетидата много фино възприема това, което струи от Сатурн и в съответствие с това образува своето газообразно тяло, тя вони, мирише ужасно. Така всяко същество от растителния свят, помирисвайки, възприема това, което се предава тук като миризма от света на планетите.

Но има растения, които не миришат. Защо те не миришат? Виждате ли, чувствителният нос усеща миризмата на всички растения. Най-малкото той ще усети това, което може да се нарече освежаващ мирис. Но това, благодарение на което те имат този освежаващ мирис, въздейства върху тях много силно, и то идва от Слънцето. Докато към повечето растения получава достъп само слънчевата миризма, има отделни растения, такива като теменужката и асафетидата, достъпни за планетарните влияния. Такива са растенията с приятна или лоша миризма. Така че, помирисвайки например теменужката, можем с пълно право да кажем: ах, носят на тази те-

менушка е много чувствителен. Тя цялата се явява нос; той възприема вселенската миризма на Меркурий, удържа я, както вече съм ви казвал, удържа я по такъв начин, че последната се задържа между плътните съставни части и струи към нас. Тогава миризмата става толкова плътна, че и ние можем да я помиришем. Следователно, когато Меркурий се проявява срещу нас от теменужката, ние го помирисваме. Ако ние с нашия чудовищно груб нос насочим обонянието си нагоре към Сатурн, нищо няма да усетим. Но ако асафетидата, чието чувствително обоняние е настроено на Сатурн, го обърне нагоре към него, тя ще го мирише и в съответствие с това ще изработва своето газообразно съдържание. Тогава тя ще вони. Представете си, че вървим по алея, където има кестени; познавате миризмата на конския кестен, или миризмата на цъфтящи липи, нали? Такава миризма конският кестен, а също и липата притежават, защото цветовете им служат като много чувствителни носове, настроени на всичко, което в мировото битие струи от Венера. Така от растенията срещу нас реално идват ароматите на небето.

Сега от растенията да преминем към това, за което зададе своя въпрос господин Ербсметел, към расите. Първоначално расите са живеели в различни места по Земята. На едно място от Земята се образувала една раса, на друго място – друга раса. Поради какво е ставало това? Бихме могли съвсем точно да говорим за това, как върху отделните части на Земята особено силно влияние оказва една планета, а на други части – друга планета. Отправяйки се например в Азия, ще открием, че на азиатска почва особено силно действа всичко, което струи към Земята надолу от Венера, от Вечерницата. Идвайки на американска земя, намираме, че там особено силно действа всичко това, което струи надолу от Сатурн. В Африка например ние намираме особено задействано всичко това, което се стреми надолу от Марс. Така откриваме, че върху всеки участък от Земята оказва особено силно въздействие една или друга планета. Това е свързано с различното положение, което

планетите заемат на небето и в съответствие с което пада светлината. Светлината от Венера например пада съвсем различно от светлината на Меркурий. Това е свързано със структурата на планинските образувания, на каменните формации. Така че различните раси в различните части на Земята зависят от това, че една част на Земята особено силно възприема влиянията на Венера, другата част – влиянията на Сатурн. В съответствие с това растителното начало в човека притежава миризма.

Човек има в себе си природата като цяло. Той има в себе си камъните, той има в себе си растенията, той има в себе си животинското начало и в допълнение към това той има и човешкото начало. Но растителното в човека притежава миризмата в съответствие с планетарните миризми също както и растителното само по себе си. Минералите, които още имат в себе си много от растителното начало, също имат миризма. Следователно мирише ли нещо или не, зависи от това, как то възприема миризмите от мирозданието.

Много важно е вие също да разбирате тези неща. Защото днес казват, че растенията могат да се възприемат точно както човекът, че те, както и човекът, имат душа. Това, разбира се, са глупости. Веднъж вече съм ви говорил за това. Има такива растения, при които се предполага наличието на усещания, например венерината мухоловка. Ако насекомо контактува с венерината мухоловка, мухоловката се затваря и насекомото се оказва хванато. Същото бихме могли да кажем и за капана за мишки, че той има душа, защото ако мишката контактува с капана, той хлопва и мишката е хваната. Такива чисто външни признаци е неприемливо да се използват в процеса на познание: трябва да се прониква в същността на нещата. И тогава можем да кажем – знаейки в същото време, че миризмата на растението повтаря миризма, която вече я има във външния свят, – можем да кажем: растението се явява всъщност фин обонятелен орган. Даже човешкият нос, господата, представлява всъщност вид грубо растение.

Той израства от човека подобно на цветче, но става по-

груб, груб цвят, израсъл от човека. Той вече не възприема така фино, както възприемат растенията в мировото пространство. Тези образи са съвсем реалистични. Именно така стои работата.

Така че можем да кажем: навлизайки в растителния свят, ние всъщност откриваме, че Земята навсякъде е покрита с чувствителни носове: растенията са точно това. И нашия забележителен нос също следва да разглеждаме като произлязъл от растението. А някои цветове на растения изглеждат така, както човешките носове. Има такива растения, които изглеждат подобно на нос и те се наричат устоцветни. Можете да ги видите навсякъде, те растат покрай пътищата.

По такъв начин се пристъпва към истинското познание за света. И само когато нещата се изследват по подобен начин, се открива как човек се отнася към целия останал свят. Видите ли, можем да кажем така: бедният човек има нос, предназначен за обоняние, но той вече не помирихва както трябва: твърде много е загрубял. Цветовете на растенията могат да помиришат целия свят. Листата на растенията можем да сравним с езика на човека. Те могат да усещат света на вкус. Корените на растенията дават възможност да ги сравним с това, което гледа: това е някакво око, макар и лошо око. А бедният човек има в себе си всичко, което имат навън природните същества, обаче то е станало слабо и вяло.

Обаче срещаме и много забележителни хора. Ако бихте могли да помиришвате така добре, както това правят растенията, ако бихте усещали вкуса така добре, както той се усеща от растенията, вие не бихте могли да се ориентирате: тогава от всички страни биха се усещали миризмата и вкус! Нямахте да е необходимо да изядем нещо, за да му усетим вкуса: от всички страни към нас биха постъпвали вкусови усещания. При човека не става така, той вече не притежава това.

Затова пък той притежава своя разсъдък. Вземете животното, при което особено силно се е разраснал обонятелният мозък, мозъкът, ориентиран към обонянieto, намиращ се зад

носа (изобразява го на дъската). При човека този ориентиран към обоняние мозък е атрофирал. Носът му е станал нечувствителен и груб. Тук е останало само малко парченце. Поради това той има мозък, ориентиран към разсъдък. Точно така, господа, работата стои и с вкусовия орган на човека. Има животни – при повечето животни има мощно развит мозък, ориентиран към вкусовите усещания, – има животни, които изключително добре различават хранителните продукти. Ако можехте да знаете как се наслаждава животното – за това ние нямаме никакво понятие. Бихме започнали да скачаме до тавана, ако всичко това, което ядем, би ни дало толкова пълни вкусови усещания, каквито се предизвикват при животното. Нашето жалко усещане за вкуса на захарта въобще не може да се сравнява със щастието, което изпитва от захарта кучето. Това се дължи на мощно развития вкусов мозък при повечето от животните. При човека от него се е запазил само малък рудимент. Но затова пък човек притежава способност да формира идеи, да създава идеи с помощта на трансформирания вкусов мозък. И човек, както виждате, е станал най-благородното същество на Земята поради факта, че за сетивни усещания в мозъка си има само едно парченце, докато всичко останало е преобразувано за мислене и за чувстване. Благодарение на това човек е станал висше същество. И така, можем да кажем: в човешкия мозък вкусът и обонянieto са претърпели мощна трансформация. От мозъка, ориентиран към вкусови усещания, и от мозъка, ориентиран към обоняние, е останало само парченце. При животното това не е така, напротив, това (показва го на рисунката) при него е мощно развито. За него може да се разбере даже с помощта на външните форми. Ако човек би имал такъв мощно развит и ориентиран към обонянието мозък като кучето, не би имал чело. Челото се изтегля назад, тъй като зад него се образува мозък, ориентиран към обоняние. Но когато последният се трансформира, челото се изтегля нагоре. Колкото кучето издължава носа си напред, мозъкът отстъпва назад. Този, който превърне това в предмет за

изучаване, ще успее да каже коя животинска форма притежава особено добро усещане за миризма. Той трябва само да гледа, доколко мозъкът отстъпва назад и доколко мощно е развит носът. Тогава той ще разбере добро ли е обонянието при даденото животно.

Да вземем растението. Носът му продължава до корена, стоящ под Земята. Всичко това е нос. Само че към този нос, за разлика от това, което става при човека, постъпва усещане за вкус, свят на вкусови усещания. Както виждате, това ни свидетелства, че човек е задължен за своето съвършенство на факта, че способностите, които притежават животните и растенията, той ги има в несъвършено състояние, те са трансформирани. Така че можем да кажем: поради какво човек е по-съвършен от останалите природни същества? Поради факта, че при него се намира в несъвършен вид това, което при другите същества е съвършено. С лекота бихте могли да признаете това. Погледнете пиленцето. Едва излюпило се от яйцето, то моментално може да прави това, което му е нужно. То вече може да си търси храна, може да рови, търсейки я. Помислете само: животното може всичко. Защо? Защото неговите външни органи на мозъка още не са се трансформирали в органи за мислене. При човека, когато той се роди, тези рудиментарни остатъци на сетивните органи трябва първо да бъдат подчинени на мозъка. И затова детето трябва да се учи, докато животното не се нуждае от обучение, а умее всичко по рождение. Така стои работата при човека. Можем да видим всичко съвсем точно: хората, които твърде едностранчиво развиват своя мозък, макар и да могат фино да мислят, се оказват страшно несръчни. Работата е там, че човек не следва да трансформира прекалено голяма част от мозъчната си маса. Ако трансформираното е прекалено много, той ще успее да стане добър поет, но добър механик от него няма да излезе. Той ще се окаже неприспособен към външния свят. Днес, господа, нещата са така – това е свързано с нещо, за което ви говорих неотдавна, – че поради прекомерното хранене с картофи, на

много хора значителна част от мозъка се оказва трансформирана. От това човек става умен, но неумел, неловък. В днешно време хората са такива, неумели. Те не умеят да правят нещо, за което не са се обучавали дълго, не умеят да правят това, което са изучавали повърхностно. Има хора, които не могат да си зашият скъсаното копче на панталоните. При това те могат да пишат много добри книги, но копчето на панталоните не могат да си зашият. Това се получава поради почти пълното трансформиране на сетивните нерви в по-фини сетивни органи, в мозъчни.

Веднъж се запознах с човек¹⁶, който изпитваше благоговееен страх пред бъдещето. Той казваше: в древността човек е усещал значително по-фино, доколкото фактически още не толкова голяма част от мозъка е била трансформирана. Къде води еволюцията на човека? Тя води към това, че мозъкът от принадлежащ преди към сетивните органи, от това, което е обуславяло висока сетивност, се трансформира днес в мозък, ориентиран към разсъдъка. Този човек изпитваше благоговееен страх пред това, че този процес ще отиде далеч, че все по-голяма и по-голяма част от мозъка, ориентиран към усещането, към сетивното възприятие, се трансформира в мозък, ориентиран към мисленето, така че хората в края на краищата ще станат съвсем неумели, ще си повредят очите и т. н. Защото в предишните времена хората през целия си живот са запазвали доброто си зрение, а сега са им необходими очила! Обонянието при хората също не е толкова добро. Ръцете стават неловки, неумели. А неприспособените органи атрофират. Той се боеше, че всичко ще се превърне в мозък, че човек, който първо е такъв (изобразява го на дъската) – тук е торсът с крайниците, а горе му е главата, – както той смяташе, малко по малко ще стигне дотам, че всичко това ще атрофира, ще се изроди, главата ще става все по-голяма и по-голяма, а краката – все по-малки. Впрочем този човек напълно сериозно смяташе така, той виждаше в това страшна трагедия. В края на краищата хората ще се търкалят по света, представлявайки само

глава, подобна на топка. Дали ще е така? Това е напълно правилна мисъл. Защото ако човек не се върне отново към това, което някога се е постигало с помощта на фантазията, ако човек отново не дойде до духа, той ще се превърне в такава топка. Ето защо изучаването на духовната наука ще позволи на човек не само да стане по-умен, макар и от това той да не поумнее повече, отколкото от другите теории, възприема ли духовната наука само като теория. Той няма да стане по-умен, даже ще оглупее, но ако възприеме духовната наука правилно, така, както тя трябва да бъде възприета, това ще достигне чак до палците му! Вдървените палци отново ще станат ловки, защото външният свят отново ще добие своята ценност. Вие ще ги одухотворите, но от това те няма да станат още по-неумели. Следователно трябва да се обръща внимание на такива неща. Очевидно е, че когато хората са създавали митовете, сказанията, въобще митологията – за която неотдавна ми зададоха въпрос, – все още малка част от принадлежащото на сетивните органи е било трансформирано в мозък. Виждате ли, тогава по време на сън у хората са възниквали видения, предишните хора повече са мечтаели, защото още не толкова много при тях е било преобразувано в мозък. А днес имаме само съвсем празни мисли. И ако слушате разкази за Вотан, Локи, за древногръцките богове, за Зевс, Аполон и т. н., причината за тези разкази е в това, че човек е имал не така много от тази интелигентност, която толкова ценим в днешно време. Хората стават по-умни, но човек познава света, не изучавайки го с помощта на разсъдък, а научавайки се да го съзерцава. Вие можете да се убедите в това с помощта на следващото сравнение.

Представете си някакъв възрастен човек, пред когото се намира дете. Образувайки съждение за детето на основата на своя разсъдък, човекът ще намери, че детето е глупаво и толкова. Но ако има сетиво за възприемане на естествените прояви на детето, той ще им придаде по-голяма ценност, отколкото на своята собствена разсъдъчност. По такъв начин би могло да се разбира това, което става в природата, не с помощта на раз-

съдка, а благодарение на възможността за навлизане в тайните на природата. Нашия разсъдък го имаме не заради познанията, а заради нас самите. Умният човек не се нуждае от това, за да бъде особено мъдър. Разбира се, умните хора не могат да бъдат глупави, но те могат да се окажат непомъдрели, могат нищо да не знаят за света. Умствените способности могат да бъдат приложени във всички области: да се класифицират растенията и минералите, да се съставят и определят химически съединения, да се играе на домино или шах, да се играе на борсата. Същите умствени способности се използват и тогава, когато хората извършват мошеничества на борсата, и когато хората с тяхна помощ изучават химия. Работата е само в това, че заниманията с химия или играта на борсата се възприемат по различен начин. И в двата случая умствените способности са налични. Те са насочени към това, с което човек е зает. Но трансформацията в мозъка не трябва да отива твърде далеч. Ако се направи аутопсия на някой крупен борсов спекулант, би бил намерен отличен, направо блестящ мозък. В това направление анатомията осветли много неща. Впрочем в мозъка могат да се открият доказателства за умствените способности, но за съзнанието – не.

Ето така се опитвах да интерпретирам този въпрос. Може и не напълно да сте удовлетворени от отговора! Е, когато се върна, ще имаме възможност отново да се срещнем. Надявам се, че поне малко ще бъдете удовлетворени. Жалко е, че не мога да изнасям лекции и тук, и в Англия едновременно. Още не сме стигнали толкова далеч. Ако това някога ни се отдаде, няма да се наложи да правим паузи. Обаче засега се налага да направим пауза. Затова довиждане, господа.

ДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 9 септември 1924 г.

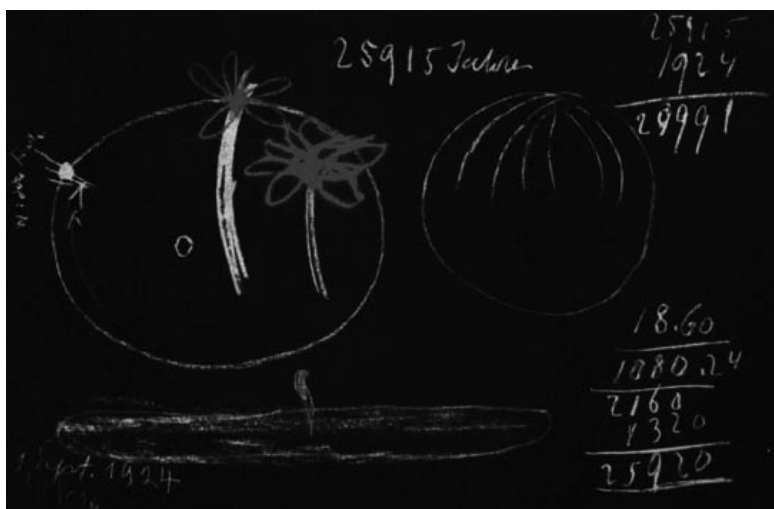
Добро утро, господа! Може би имате и други въпроси?

Писмен въпрос: Марс стои близо до Земята. Какво е влиянието му върху Земята? Какво въобще е известно за Марс?

Доктор Щайнер: Виждате ли, в последно време отново и отново ставаше дума за това, че Марс е близо до Земята и вестниците по най-безполезен и глупав начин обсъждаха сближаването на Земята и Марс. Защото съвсем не следва да придаваме толкова голямо значение на тези външни отношения в констелациите на планетите, свързани със съответното положение на Земята и т. н., доколкото влиянията идващи оттам не са толкова големи. Въобще забележително е, че в последно време имаше толкова много разговори за сближението на Марс и Земята, доколкото всяка планета, например Луната, постоянно се приближава към Земята и планетите вече се намират в такова състояние, което ще завърши с това, че всички те отново ще се съединят със Земята, ще образуват с нея едно тяло.

Във всеки случай, ако си представим това така, както хората днес си представят планетите, че те са точно такива твърди тела, както и Земята, може да се очаква, че при стълкновението им със Земята, от удара ще бъде унищожено всичко живо! Но това няма да стане, тъй като планетите не са така твърди като Земята. Ако например Марс действително би се спуснал надолу и би се съединил със Земята, самият той не би могъл да унищожи твърдата суша, а би могъл само да предизвика наводнение. Защото, доколкото това се поддава на изследване, Марс се състои – такива неща не трябва да се изследват само с физически инструменти, а е необходимо да се вземе на помощ духовната наука, духовното съзерцание,

– следователно, ако някой би решил действително да се запознае с Марс, би се оказало, че той се състои преди всичко от повече или по-малко течна маса, не колкото вода, но, да кажем, като желе, или нещо подобно. И така, той представлява нещо течено. Разбира се, има и твърди съставни части, но те не са такива, като на нашата Земя, а по консистенция приличат на рогата на елена или рогата на животните, които се образуват от общата маса и след това се разпадат отново в нея. Така че ние трябва да предполагаме на Марс наличието на по-различни свойства, отколкото на нашата Земя.

Виждале ли, постоянно се говори за каналите, които трябва да ги има на Марс. Но защо се говори за канали? На Марс не се вижда нищо друго освен ето такива линии (изобразява ги на дъската), и за тях говорят като за канали. Това е правилно, но също така и неправилно. Доколкото Марс не е толкова твърд, като Земята, не може, разбира се, да се говори за такива канали, като на Земята, но може да се говори, че на Марс има нещо подобно на нашите пасатни ветрове. Знаете, че от горещите области на Земята, от Африка, от земите, близки до екватора, топлият въздух постоянно се движи към студения

Северен полюс, а от студения Северен полюс въздухът отново се връща назад в централните области на Земята. Така че, погледжайки на това отстрани, също би могло да се видят такива линии; но това са линиите на пасатните ветрове, въздушните потоци на пасатите. Нещо подобно става и на Марс. Само че на Марс всичко живее в много по-голяма степен, отколкото на Земята. Земята е отряла планета в много по-голяма степен от Марс, на който много неща се намират в повече или по-малко живо състояние. И тук искам да обърна внимание върху нещо, което може да улесни разбирането ви за това, как всъщност стои работата с отношението между Марс и Земята.

Ако изходим от факта, че Слънцето е най-важното за нас небесно тяло, ние знаем, разбира се, че то поддържа много неща на Земята. Да вземем обикновеното дневно Слънце. Можете да погледнете растенията нощем: те затварят своите цветове, доколкото не са осветени от Слънцето. Денем те отново ги разтварят, тъй като Слънцето ги осветява. Има много неща, които изцяло и напълно са свързани с разпространението на слънчевата светлина над определена част от Земята или с разпространението над определена част от Земята на мрака, тоест на отсъствието на Слънцето. Това става очевидно в течение на годината. Не би следвало да мислите, че през пролетта върху нашата Земя някъде въобще биха могли да растат растения, ако Слънцето не би увеличавало своята сила. И когато през есента Слънцето отново губи тази сила, растенията увяхват, целият живот отмира, на Земята пада сняг. Следователно животът на Земята е свързан със Слънцето. Ние въобще нямаше да можем да дишаме този въздух, ако не беше Слънцето, ако слънчевите лъчи не правеха този въздух пригоден за нас. И така, Слънцето се явява за нас най-важното небесно тяло. Помислете само как би се изменило ставащото, ако Слънцето извършваше своя видим кръгооборот около Земята не за двадесет и четири часа, а за два пъти по-голямо време! Целият живот тогава би вървял по-бавно. И така, от въртенето на Слънцето около Земята – макар в действителност да става об-

ратното, но така се вижда, – от въртенето на Слънцето около Земята зависи целият живот на Земята.

От друга страна, влиянието на Луната върху човека се оказва по-малко значително, макар също да има място. Ако помислите, че Луната направлява морските приливи и отливи, които по време съвпадат с въртенето ѝ, вие виждате, с какъв род сила Луната въздейства върху Земята. Тогава ще можете да видите, че времето на въртене на Луната около Земята също има някакво значение, особено ако изследваме как се развиват на Земята растенията, вече осветени от Слънцето. По такъв начин може да се открие влиянието на Луната. И така, Слънцето и Луната имат най-голямо влияние върху Земята. Това влияние ние можем да установим по време на фазовото въртене, по времето, когато настъпват пълнолунието, новолунието и т. н. В случая със Слънцето можем да открием това влияние в съответствие с времето на изгрева или залеза, или с това как то получава сила през пролетта, а през есента я губи.

Сега искам да ви кажа следното. На всички ви е познато явлението, състоящо се в това, че в Земята има личинки на майския бръмбар. Тези малки червеобразни животни ни вредят, тъй като ядат картофите. Но виждате ли, тези личинки не винаги застрашават картофите ни, има години, когато картофите остават незасегнати от тези вредители, а има години, в които е невъзможно да се спасиш, когато се появяват страшно много личинки. Какво представляват тези личинки?

Тук можем да посмятаме. Ако е била година, когато тези личинки активно са унищожавали нашите картофи, трябва да очакваме настъпването на четвъртата година; на първата година нищо няма да стане, на втората – също нищо, на третата – също нищо, а на четвъртата година, господа, отново ще се появят тези личинки на майския бръмбар. Тогава се появява множество майски бръмбари, защото на четвъртата година майският бръмбар излиза от яйцата, снесени четири години преди това. Така че примерно четиригодишен период стои между появяването на личинките, които просто, както всяко

насекомо, преминават стадия на личинки, след това стадия ларва и т. н., постепенно развивайки се до стадия имаго, стадия на завършеното насекомо. И така, на личинките са необходими четири години за развитието им до стадия на майски бръмбар. Разбира се, майски бръмбари винаги има, но ако в дадена година са снесени малко яйца, на четвъртата година ще има малко майски бръмбари. Общото количество майски бръмбари зависи от количеството личинки, отложени четири години преди това.

Ако вземем този срок, може достатъчно точно да се види, че той е свързан с въртенето на Марс. Така с примера за размножението на някои насекоми виждате в какво се състои влиянието на Марс върху живота на Земята. Само че това носи скрит характер. Влиянията на Слънцето стават явно, открито; влиянията на Луната вече не съвсем открито, а на Марс те действат скрито. Всичко – когато е необходимо междинно време – протичащо между земните години, както това става в случая с майския бръмбар и неговите личинки, сочи към зависимост от Марс. Следователно можем да забележим такова въздействие, което на практика се явява значително.

Някой може ли да каже: аз не вярвам в това. Господа, не можем да направим всички експерименти, но ако някой не вярва, нека да направи следното. Той трябва да си набави отнякъде такива личинки, получени в годината, когато ги е имало много, и да ги постави изкуствено в някакъв съд и след година да провери: повечето личинки няма да се излюпят и майски бръмбари няма да има. Разбира се, такива експерименти не се провеждат, тъй като в тези неща не се вярва.

Така се открива това, за което всъщност става дума. Ако разглеждаме Слънцето, неговото влияние се оказва най-силното от всички. Но Слънцето оказва своето преобладаващо влияние върху всичко на Земята, което е мъртво и всяка година трябва отново да бъде извикано към живот, докато Луната има влияние само върху живота, но не и върху мъртвото. Марс например оказва своето влияние само върху това, кое-

то се проявява при по-финия живот, при усещанията; други планети разпространяват своето влияние върху душевното, духовното и т. н. Така че Слънцето се явява такова небесно тяло, което най-силно действа върху Земята чак до минералите, докато Луната нищо не може да направи с минералите, а Марс – и по-малко от това. Нито едно същество на Земята не би могло да се развъжда и да живее като животно, ако не беше Луната. На Земята тогава би могло да има само растения, но не и такива същества. При много от тези животни не би имало междинно време в течение на няколко години за развитие от стадия на личинка до насекомо, ако не беше Марс.

Виждале ли, всъщност всички неща са взаимосвързани. Ние бихме могли например да попитаме: на каква възраст в процеса на формиране на човека спира растежът? Кога в нашето развитие спираме да растем? Видимо това става много рано, може би на двадесет-двадесет и една години, макар и все пак нещо да продължава да се образува. Някои хора, макар и вече да не растат, вътре в тях все още нещо се образува. Чак до тридесет години ние продължаваме да се увеличаваме и едва после започваме да се смаляваме. Ако отново сравним това с Вселената, ще се окаже, че ние тук се съотнасяме с периода на въртене на Сатурн.

Следователно върху фините съотношения в растежа и живота оказват своето влияние планетите. Така че можем да кажем: ако Марс, както и всички планети, се сближава със Земята, не следва да се придава много голямо значение на такова външно сближаване; много по-важни са връзките на космическите обекти с фините процеси в живите организми.

Трябва да се замислите над това, че Марс съвсем не е като Земята. Вече ви казах: твърдото – в смисъла, в който то е на Земята – на Марс въобще го няма. Но, господа, неотдавна ви описвах, че и Земята някога се е намирала в такова състояние, когато минералното, твърдото, едва е започвало да се образува, когато са живеели чудовищни животни, които обаче още не са имали твърди кости. Ако вземем Марс днес, този

Марс се намира сега в състояние, приличащо на това, което е имала по-рано Земята. Следователно там има такива живи същества, такива животни, каквито някога е имало на Земята; и хората, които ги има на Марс, са също такива, каквито някога са били на Земята: още без кости – както ви описвах това относно предходното състояние на Земята. За това може да се узнае. Само че по начина, привичен за съвременната естествена наука, за това не може да се научи; но все пак такова знание е възможно. Така че можем да кажем: ако искаме да си представим какъв е Марс днес, да си представим каква е била Земята в ранната епоха, и ще получим външния вид на Марс.

Виждате ли, в днешно време имаме пасатни течения от юг на север и от север на юг. Някога тези въздушни потоци са били значително по-плътни; това са били течни, воднисти въздушни потоци. Такъв е Марс днес. На Марс тези потоци са още живи, те са по-скоро воднисти, отколкото газообразни.

Например Юпитер почти напълно се състои от въздух, но по-плътен от въздуха на Земята. Юпитер, разглеждан в днешно време, представлява състояние, към което Земята още само се стреми, в което Земята ще се намира едва в бъдеще.

В планетарната система ние навсякъде виждаме състояния, които преминават и Земята. Ако разбираме планетите така, ние ги разбираме правилно.

Във връзка с този въпрос може би някой иска да попита още нещо или да научи още нещо? Господин Бурле?

Господин Бурле: Напълно съм удовлетворен от отговора.

Следващ въпрос: В една от своите последни лекции господин докторът съобщи, че цветята със своите миризми са свързани с планетите. Така ли е работата и с цветовете на цветята, и с цветните камъни?

Доктор Щайнер: Искам съвсем накратко да повтора казаното от мен. То също беше казано във връзка с един въпрос. Аз казах: цветята, а също и някои други земни вещества миришат, тоест притежават това, което оказва съответстващо вли-

яние върху обонятелния орган на човека. Тогава ви покажах, че това е свързано с планетите, че растенията, а също така и някои други вещества представляват нещо като големи носове, те възприемат това, което като въздействие идва от планетите. Виждате ли, планетите оказват влияние върху фините жизнени процеси – тук отново сме принудени да преминем към по-финия живот. Можем да кажем: растенията всъщност възникват от вселенската миризма, която обаче е толкова слаба и фина, че ние не я помирисваме със своите груби носове. Но тогава ви обърнах внимание върху факта, как може да се помирисва по съвсем друг начин – нямам себе си предвид, – как някой може да помирисва по различен начин от човека. Достатъчно е само да си спомните за полицейските кучета. Полицейското куче го водят на мястото, на което е бил човек, който е открадна нещо, там възприема миризмата и води по следата нататък, накъдето се е отправил крадецът, то води до крадеца. Полицейските кучета се използват именно по такъв начин. Може да се стигне до всевъзможни интересни неща, ако се изследва как кучето възприема миризми, които човек не е в състояние да възприеме.

Но хората, господа, не винаги са знаели, че кучето има такъв чувствителен нос, иначе отдавна би било на служба в полицията. Това се разбра сравнително неотдавна. И до ден-днешен хората нямат никаква представа, че растенията притежават необикновено чувствителен нос. Растението като цяло представлява своеобразен нос, той поема миризмата и подобно на ехото, връщащо звука, връща възприетата миризма и този нос става миришещо растение. Така че можем да кажем: миризмата на цветята и въобще на растенията и другите миризми на Земята зависят от планетарната система.

Но въпросът беше как стои работата с оцветяването. С оцветяването работата стои така: когато от вселенския мирис се образува растение, то, от друга страна – както ви описах, – е подложено в течение на годината на въздействието на Слънцето. И докато обликът на растенията се образува от мировата

миризма, изхождаща от планетите, оцветяването им се образува под влиянието на Слънцето и отчасти под влиянието на Луната. Следователно миризмата и оцветяването не произлизат от един източник. Миризмата идва от планетите, оцветяването – от Слънцето и Луната. Не може всичко да идва от едно и също място, нали така? Както човек има баща и майка, така и растенията имат своята миризма от планетите, а своя цвят – от Слънцето и Луната.

Фактът, че оцветяването е свързано със Слънцето и Луната, може да бъде изяснен от следното. Вземете растение, имащо прекрасни зелени листа, и го сложете в мазето; то не само ще увехне, но ще стане съвсем бяло, ще стане безцветно, защото Слънцето вече не го осветява. Неговият облик, формата му ще се запазят, доколкото мировата миризма прониква навсякъде, но окраската му няма да се запази, тъй като светлината на Слънцето не прониква тук.* Следователно виждате, че окраската идва от Слънцето, и, както беше казано – макар това да е по-трудно да се проследи, – от Луната. В тази област би трябвало отначало да се проведе експеримент. Може да се направи опит, подлагайки растението на различни въздействия на лунната светлина; така може да се прояви това.

Може би някой иска да каже още нещо?

Господин Бурле: Бих искал да поставя въпроса по-широко. Как стои работата с окраската на минералите?

*В дадения контекст става дума преимуществено за цвета на растенията като цяло. В лекциите по селско стопанство (Вж. Събр. съч. 327, «Духовнонаучни предпоставки за успешно развитие на селско стопанство. Селскостопански курс», 1924 г., превод от немски д-р Петко Бояджиев, лекция от 10.06.1924 г.) авторът дава по-подробно изложение на проблема, като казва: «Погледнете зелените растителни листа /Рис.4/. Зелените листа на растенията носят в своята форма, дебелина и зелен цвят земното. Те обаче не биха били зелени, ако в тях не живееше също космическата сила на Слънцето. В багрите на цветовете на растението живее не само космическата сила на Слънцето, но също и съдействието, което космическата сила на

Доктор Щайнер: С минералите нещата са така: представяйки си, че Слънцето всеки ден оказва определено влияние върху растенията и освен това оказва влияние в течение на годината, вие получавате понятие за това, че годишното въздействие на Слънцето е различно от дневното му въздействие, нали така? Дневното въздействие на Слънцето не може значително да измени окраската на растенията, но годишното въздействие на Слънцето ѝ се отразява.

Но съществуват не само дневно или годишно въздействие на Слънцето, съществува също и въздействие на Слънцето от съвсем друг вид. Говорил съм ви за него доста отдавна, но сега искам още един път да спомена за това.

Представете си просто, че Земята видимо се намира тук (изобразява го на дъската). Изгревът на Слънцето става при определено местонахождение на Слънцето на небосвода. Да допуснем, че анализираме изгрева на Слънцето на 21 март, през пролетта. Тогава установяваме определената точка на небосвода, в която се намира Слънцето в момента на изгрева. Виждате ли, ако днес погледнем в направлението, където изгрива Слънцето на 21 март, зад изгриващото Слънце ще открием съзвездието Риби, напълно конкретно съзвездие. Намирайки се в съзвездието Риби, Слънцето изгрива вече много

Слънцето получава от далечните планети Марс, Юпитер, Сатурн, които подпомагат силите на Слънцето. Ако растежът на растението се разглежда само в това отношение, ще се види, че в червения цвят на розата се проявява силата на Марс. Слънчогледът е наречен на Слънцето поради своята форма, но по своя жълт цвят би трябвало да се нарича цвете на Юпитер, тъй като силата на Юпитер, която подкрепя космическата сила на Слънцето, поражда в цветовете белия и жълтия цвят. Пристъпим ли към синята жлъчка, към цикорията, с нейния синкав цвят, трябва до почувстваме действието на Слънцето. Навсякъде имаме възможността да виждаме в червения цвят Марс, в белия и жълтия цвят Юпитер, в синия цвят Сатурн, и в зелените листа самото Слънце». Този специален курс е бил изнесен за подготовена аудитория. – Бел. пр.

столетия, макар и не на едно и също място. Точката, наричана точка на пролетта или точка на пролетното равноденствие, в която Слънцето изгрява на 21 март, се придвижва в съзвездието Риби все по-далеч. Виждате ли, преди една година Слънцето е изгряло, намирайки се малко по-назад, а преди още една година – още по-назад. Така че Слънцето не изгрява през цялото време в една и съща точка. Това е съзвездието Риби (изобразява го на дъската); в продължение на столетия, много дълго ние намираме точката на пролетното равноденствие в съзвездието Риби, но не винаги е било така. Ако се върнем назад към 1200-ната година – сега сме 1924 година, – ако се върнем назад, ще открием, че Слънцето тогава е изгрявало не в съзвездието Риби, а в съзвездието Овен. И пак точката на пролетното равноденствие дълго време се е намирала в съзвездието Овен. Още по-рано, да кажем, например в древноегипетската епоха Слънцето е изгрявало не в съзвездието Овен, а в съзвездието Телец, още по-рано – в съзвездието Близнаци и т. н. Така че можем да кажем: точката на пролетното равноденствие на Слънцето постоянно се придвижва.

Това, господа, свидетелства, че и самото Слънце се придвижва във Вселената. Слънцето се премества. Тук би следвало да кажем: премества се по видим начин, тъй като по същество се мести Земята, но сега работата не е в това. Да вземем период от време, равен на 25 915 години, за който точката на пролетното равноденствие на Слънцето извършва пълен оборот. Ако през 1924 г. виждаме точката на пролетното равноденствие, съвпадаща с определена точка от небосвода, преди 25 915 години Слънцето е изгрявало в същата тази точка от небосвода и това е ставало през 23 991 година преди Рождество Христово! За това време точката е описала пълен кръг. Виждате забележително явление. Слънцето по видим начин върви по кръга в течение на един ден; Слънцето описва кръг в течение на една година и Слънцето описва кръг в течение на 25 915 години. Имаме Слънчев ден, Слънчева година и Велика Мирова Година на Слънцето, която продължава 25 915 години.

Това е много интересно. Обърнете внимание на числото 25 915 години – много интересно число! Ако вземете процеса вдишване-издишване при човека и се замислите над това, че човек прави примерно 18 вдишвания и издишвания в минута, – да пресметнем, колко ще се получи за един ден; ако за минута човек прави 18 дихания, за час това прави 60 пъти по 18 = 1 080 дихания. А колко ще са за 24 часа, тоест за цял ден? Двадесет и четири пъти повече, тоест 25 920 вдишвания-издишвания, примерно толкова, като в това число – 25 915! Човек за ден извършва толкова дихания, колкото години са необходими на Слънцето, за да обходи по кръга цялата Вселена. Колко забележително е, че във Вселената всичко се съгласува едно с друго!

За какво ви разказвам всичко това, господа? Виждате ли, за да придаде окраска на растението, на Слънцето му е необходима една година, но за придаването на цвят на минерала, на камъка, на Слънцето са му необходими 25 915 години! Защото това е доста по-корав тип – този камък. За да придаде окраска на растението Слънцето извършва един оборот в течение на година; точката на изгрева на Слънцето също описва кръг: отначало тя стои долу, съвпадайки с точката на пролетното равноденствие, след това се изкачва нагоре (по Зодиака към съвездието Рак в Северното полукълбо – бел. пр.), после отново се спуска надолу; такъв е нормалният кръгооборот, извършван в течение на една година. Но има и кръгооборот, извършван за 25 915 години. Благодарение на това движение Слънцето получава възможност да придава цвят на камъка. Но винаги именно Слънцето дава тази окраска. Оттук вие едновременно виждате, колко далеч отстои минералното царство от растителното царство. Ако Слънцето не извършваше своя ежегоден кръгооборот именно по такъв начин, както това става, ако Слънцето имаше само дневен кръгооборот и оборот за 25 915 години, не би имало никакви растения и на вас би ви се наложило да се храните с чакъл! Само че тогава би се наложило първо да се преустрои човешкият стомах.

Въпрос: Притежават ли планинските и алпийски билки по-голяма целебна сила от билките, растящи в долините? Ако това е така, за сметка на какво възниква тази лекарствена ценност?

Доктор Щайнер: Виждате ли, действително става така, че планинските и алпийски билки притежават по-голяма лекарствена ценност, отколкото билките, растящи в низините, тези билки, които отглеждаме в нашите градини или на полето. Даже е добре, че работата стои именно така, защото ако в низините, в долините растенията биха расли точно както и в планините, тогава всеки хранителен продукт би бил също така и лекарствено средство. Обаче това не става. А става така, че лекарствената ценност на растенията преимуществено е свързана с това, че растенията, представляващи лекарствени средства, растат в планините. Защо? Тук, на първо място, вие трябва да сравните почвата, на която растат планинските растения, с почвата, на която растат билките в низините.

Виждате ли, има значителни разлики между растежа в гората и изкуственото разсаждане в градина. Да вземем горската ягода. Тя е малка, но много ароматна. Ако вземем градинска ягода, тя мирише не така силно, не така възбуждащо, но може да има големи размери, ягодата може да бъде даже с размер на кокоше яйце. Това е свързано с не толкова голямата наситеност на почвата в низината с разпрашени минерали. Горе, на планините, намирате твърди минерални породи, истински минерали. Долу, в долината, намирате това, което многократно се е търкаляло в реките, което вече съвсем е смляно и превърнато в прах. Горе, в планините, в почвата също, разбира се, има от тези премляни прахообразни частици, но там винаги се съдържат и малки парченца зърна, да кажем, от кварц, фелдшпат и т. н. Там навсякъде в почвата има това, което ни е необходимо за оздравяването. Можем да достигнем големи успехи, ако например смелим на прах и използваме като лекарство съдържащото се в кварца, кремъка. В този случай минералното ще бъде използвано като лекарствено средство.

Ако земната почва се намира долу, в долината, тези ми-

нерални съставки в нея са по-малко; ако е разположена горе, в планините, там тези минерални породи постоянно се разтрошават, изветрят и раздробяват. Там растението поема в своите сокове съвсем малки частици от тези камъни и по такъв начин то става лекарствено растение.

Ето кое е интересно: изкуството на така наречената хомеопатия, която макар и не във всичко да е права, все пак е права за много неща, се състои в това, че се взема целебното вещество в груба форма, след това го раздробяват до най-фино състояние, правят всичко все по-фино и по такъв начин получават лекарственото средство. Но растенията, господа, сами по себе си се явяват ненадминати хомеопати, защото те поемат в себе си най-малките, микроскопични частички от всички тези минерали, които иначе би се наложило да се раздробяват в процеса на изготвяне на лекарството. Следователно можем – доколкото природата прави това много по-добре – да използваме тези растения непосредствено и с тяхна помощ да лекуваме. Ето защо е напълно естествено, че в планините, в Алпите, растенията, билките имат много по-голяма лекарствена ценност, отколкото долу, в долините. Също така виждате, че целият външен вид на растенията тук се изменя. Току-що ви казах за ягодата; ако ягодата поеме в себе си нещо от скалните породи, тя става горска ягода. Къде е особено разпространена горската ягода? Горската ягода е особено разпространена там, където има минерални породи, които съдържат малко желязо. Това желязо преминава в земната почва; то преминава в ягодата и от това тя придобива своята толкова ароматна миризма. Затова при някои хора, кръвта на които е прекалено чувствителна, се появява алергичен обрив, ако те ядат ягоди. Алергията възниква поради факта, че в кръвта обикновено вече се съдържа достатъчно желязо; тя получава твърде много желязо, ако в храната се употребяват ягоди; при такива хора и възниква алергия. Затова можем да кажем: докато при нормална кръв при някои хора се появява алергия, за хора с ниско съдържание на желязо в кръвта употребата

на ягоди като храна е много полезно. По такъв начин тук естествено възниква въпросът за целебната ценност. В градините, където се отглеждат големи ягоди, в почвата обикновено не се съдържа желязо; там ягодите се размножават, като правило, самостоятелно и тяхната потребност от желязо не се удовлетворява. Хората са недалновидни в това отношение; те проследяват такива неща недостатъчно дълго. Действително, благодарение на отглеждането на ягоди на почви с ниско съдържание на желязо, се получават огромни ягоди именно защото растението не се стяга, не се уплътнява. Представете си, ако тази ягода е ориентирана към това да привлича към себе си малките количества желязо, които се намират тук, тя трябва да се развие до огромни размери! Но такова е свойството на ягодата.

Виждате ли, да допуснем, че тук се намира земната почва (изобразява го на дъската), тук се намират в Земята нищожни следи от желязо. Тук растат ягодите, които привличат към себе си от всички страни тези следи от желязо; корените на ягодата притежават голяма сила и привличат от всички страни следите от желязо. Сега вземете горска ягода. Посадете я в градина, където няма желязо; при това тя запазва тази присъща ѝ огромна сила. Затова тя, бидейки култивирана в градина, привлича всичко, което може да се привлече, привлича даже отдалеч и много добре се храни. Тя не получава желязо, но привлича всичко останало, защото е предразположена към това. Затова и тя става особено голяма.

Но аз съм ви казвал: хората са недалновидни; те наблюдават тези неща не така, както би следвало да се наблюдават и затова не виждат, че голямата ягода не трябва да се седи в течение на много години, а само за известно време. След това плододаването пада и тогава трябва да се окаже поддръжка с помощта на тези растения, тази ягода, която се бере в гората. Когато работата опира до плододаване, не всичко може да се направи изкуствено, а трябва да се знаят неща, които изцяло и напълно са свързани със Земята и природата.

Най-добре това можете да видите при розата. Ако се намирате в лоното на природата и там, на воля, видите роза, това е дива роза, така наречената шипка. Познавате тази дива роза – тя има пет листенца, достатъчно бледи цветни листенца (изобразява го на дъската). Откъде идва това, че тази шипка има такава форма, че тя разтваря пет листчета, а след това веднага развива плод? Този червен плод – вие го знаете – е плодът на шипката. Това е свързано със съдържанието на известно количество масло в почвата, на която расте шипката; земната почва в своите скални породи въобще съдържа някои видове масла. Ние също получаваме масла от земята или от растенията, които са ги поели от земята. И ето, господа, диворастящата роза, за да има възможност да стане роза, трябва посредством своите корени да действа колкото може по-далеч от себе си, за да получи малко масла от минералите. От какво произлиза, че розата трябва да поема отдалеч, че трябва така далеч да простира своята сила, притеглящата сила на своите корени? Виждате ли, това се дължи на много малкото съдържание на хумус в почвите, където расте дивата роза. А хумусът е повече наситен с масло от обикновената почва, намираща се навсякъде.

Розата притежава огромна сила да привлича отвсякъде масло. Ако го има наблизко, както в случая с хумусната почва, тогава тя го има в излишък, тогава привлича много масло и се развива така, че образува не само пет листчета, а цяла маса, превръща се в кичестата роза от нашите градини. Но от друга страна, тя не образува свой собствен плод, доколкото за това са необходими нещата, които се намират навън, на воля, в почвата, в минералите. Следователно можем да направим тази дива роза, тази шипка декоративно растение, ако я пресади на почва, богата на хумус, където тя с лекота ще си набавя маслото, от което прави своите листчета. В двата случая, господа, става нещо напълно противоположно. Ягодата, култивирана в градината, трудно намира това, което е имала в дивата природа, на воля. А розата, култивирана в градина, много добре намира това, което не ѝ е достигало в дивата природа. За-

това цветовете ѝ стават пищни, но в плододаването изостава.

Виждате ли, ако се знае какво представлява земната почва, по нея може да се види и какво може да расте на нея. Това е изключително важно за растениевъдството, при разсаждането например на селскостопански растения, тъй като е необходимо с помощта на торове и добавки, внасяни в торовете, така да се подготви почвата, за да расте това, което трябва да расте. Знанията за почвата са изключително важни за земеделеца. Напълно се забравя колко важно е това. Ръководейки се от инстинкта, простият земеделец прави нормално торене с оборски тор. Но при организиране на селско стопанство в големи размери, на това вече не се отделя достатъчно внимание. Като следствие почти всички наши хранителни продукти през последните години и десетилетия станаха много по-лоши от тези, които имаше, когато бяхме още малки деца.

Тази година не много отдавна се състои интересно селскостопанско събрание, на което земеделците бяха доста озадачени от въпроса: какво ще стане с растенията и хранителните продукти, ако продължи така и по-нататък? Тогава, господа, всичко останало също ще продължи по-нататък! След сто години хранителните продукти ще станат съвсем непригодни, ако отново не бъдат разпространени някои сведения за почвата.

И така, започнахме да се занимаваме със селско стопанство на основата на антропософската духовна наука. Аз изнедох «Селскостопанския курс» недалеч от Бреслау. После беше организиран съюз, който ще вземе това дело в свои ръце. Вече направихме в това направление едно-друго и реализирахме някои неща. Засега само положихме основите, но за тези неща ще трябва да се борим. Така постепенно антропософията ще прониква в практическия живот.

Трябва да успеем да направим още нещо; нашето занятие ще се състои в близкия петък¹⁸, господа.

ЕДИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 13 септември 1924 г.

Е, господа, може би имате в душата си нещо такова, по повод на което бихте искали да получите отговор?

Въпрос: Свързано ли е сближаването на Земята и Марс с времето, защото лятото беше толкова лошо, колкото можеш да си представиш; и въобще играят ли тук планетарните влияния някаква роля?

Доктор Щайнер: Климатичните условия в течение на годината, а и въобще в последно време проявяват все по-голяма непредвидимост – нали така? – те имат някакво отношение към небесните констелации, но не непосредствено към Марс. Наблюдавайки тези нередности, на първо място трябва да имаме предвид едно явление, на което се обръща малко внимание, макар за него често да се говори. Това е появата на слънчевите петна. Слънчевите петна представляват явление, което в продължение на десет, единадесет, дванадесет години настъпва отново и отново, но с определени изменения. Наблюдавайки повърхността на Слънцето, се вижда появата на тъмни петна. Тези тъмни петна, разбира се, отслабват излъчването на Слънцето, тъй като в тъмните места то не излъчва. Може да се мисли, че ако в течение на годината се образуват повече слънчеви петна, в такава година излъчването ще бъде отслабено. И при огромното значение – за което ви говорих, – което Слънцето има за Земята, това е много важно.

Появяването на слънчевите петна е достойно за внимание и в друго отношение. Необходимо е да се признае, че в течение на столетия числото на слънчевите петна се увеличава. Следователно те не се появяват всяка година в еднакво количество. Причината е в това, че положението на небесните тела се изменя. От това винаги се изменя и външният вид на небесното тяло. И така, слънчевите петна, намиращи се на едно определено място, ежегодно се появяват не на същото

това място, а в съответствие с въртенето на Слънцето около своята ос; след това в течение на годините те отново се връщат на предишното място. Но за столетие те съществено се умножиха и работата стои така, че увеличението на броя на слънчевите петна хвърля светлина за разбирането на това, което става в отношенията между Земята и Слънцето.

Ако се върнем хиляда години назад, ще открием, че тогава още никакви слънчеви петна не е имало. Тези слънчеви петна възникват, умножават се и броят им постоянно ще расте. Ето защо работата стои така, че Слънцето в бъдеще ще свети все по-малко и по-малко и накрая то ще стане съвсем черно, ще деградира и повече няма да излъчва никаква светлина. Така че напълно реално трябва да се съобразяваме с това, че след изминаването на относително дълъг период източникът на светлина и живот, които излизат от Слънцето, във физически смисъл ще угасне за Земята. Следователно можем, на основата на появата на слънчевите петна – защото е ясно, че това е именно така, а не иначе, – да говорим за края на Земята. Тогава всичко духовно на Земята ще приеме нови форми – вече съм ви разказвал, че в древните епохи са съществували други форми. Точно така, както човек старее и се изменя, Слънцето с цялата своя планетарна система също старее и се изменя.

Самият Марс всъщност е слабо свързан с тези явления – за това вече ви говорих последния път, – той повече е свързан с явленията, отнасящи се до живота, такива като процеса на развитие и поява на майския бръмбар и неговите личинки в течение на четири години. Вие, разбира се, не трябва да разбирате тези неща неправилно. Не трябва да правите пряка аналогия с астрономично разчетения период на въртене на Марс, без да отчитате, че роля има и заеманата позиция. С това е свързана позицията, която заема Марс и по отношение на Земята, и по отношение на Слънцето; в течение примерно на четири години тя способства за осъществяването на това, че личинката на майския бръмбар, живееща четири години, се превръща в майски бръмбар. Ако вземете удвоения период

на въртене на Марс¹⁹, който е средно около четири години и три месеца, тогава ще получите времето, което отделя майския бръмбар от личинката и личинката от бръмбара. Така че във връзка с това малко небесно тяло следва да се мисли за по-фините явления на Земята, докато във връзка със Слънцето и Луната трябва да се мисли за по-груби явления, такива като климатичните явления и подобни на тях.

Но явления като слънчевите петна са свързани например с това, ще бъде ли годината добра за лозарството и винарството, свързани са също така с появата на комети и други подобни явления. Истински може да се изследва ставащото на Земята само тогава, когато изследваното бъде наблюдавано във връзка с небесните явления.

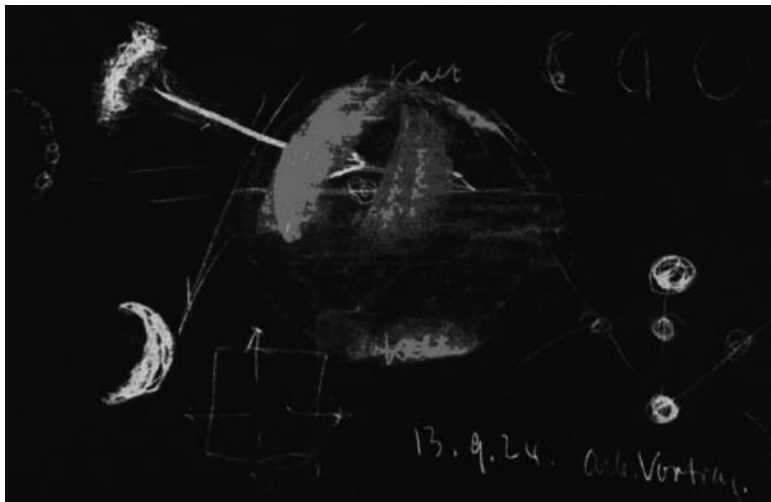
Разбира се, възникват и други въпроси, ако искаме да видим защо стават ненормални климатичните явления. Защото това, което наричаме време, което има толкова близко отношение към човека, доколкото влияе върху здравето и прочие, зависи от много други условия. Тук трябва да се замислите над следното: задълбочавайки се в развитието на Земята, ние се връщаме към времето от преди примерно шест хиляди години, към времето от преди шест до десет хиляди години. Да, ако можете да видите нашите области, какви са били примерно преди шест или десет хиляди години, те биха изглеждали, разбира се, съвсем не така, както днес, когато тук наоколо са планини. Въобщо нямаше да можете да се изкачите в швейцарските планини, доколкото вие въобщо не бихте могли тогава да съществувате там, където днес живеете. Не бихте могли да живеете тук, не бихте могли да живеете в другите страни на Европа, тъй като тези области са били в значителна си част покрити с лед, били са обледенени. Това е бил тъй нареченият ледников период. Това явление – ледниковият период – довело до това, че голяма част от населението, съществуващо вече от по-рано в Европа, е била или унищожена физически, или принудена да си търси други области. Този ледников период ще бъде повторен в малко по-различна форма. Това ще стане

отново след пет, шест или седем хиляди години; той няма да бъде по същите места на Земята, където е бил някога. Въпреки това този ледников период ще настъпи. Виждате ли, съвсем не трябва да си въобразяваме, че всичко се е развивало гладко. Имало е именно такива преломни моменти, подобни на този, който е бил предизвикан от ледниковия период! И ако искаме да разберем как всъщност се е развивала Земята, би следвало да кажем така: винаги са ставали продължителни прекъсвания на непрекъснатото развитие. Защо става нещо подобно? Това става, защото земната повърхност постоянно се издига и спуска. Така че ако днес се качите на планината, която не трябва да е чак толкова висока, и тук днес също ще намерите ледников период, защото там, горе, винаги остават сняг и лед. Работата е там, че ако днес планините са достатъчно високи, на тях има и сняг, и лед. Ако повърхността на Земята в течение на времето се е издигнала така високо и се е превърнала в планини, толкова повече сняг и лед има там. По повърхността на Земята там има сняг и лед. И това става, господа. Става това, че повърхността на Земята се издига и спуска. Нивото на Земята преди шест хиляди години е било даже по-високо тук, където се намираме. Сега то е спаднало, но отново ще се издигне, тъй като най-ниската точка е била през 1250 година. Това е била най-ниската точка. В тукашните области тогава е имало във висша степен благоприятна температура, по-висока, било е по-топло от сега. Сега отново върви обратният процес, извършва се бавно издигане и след пет или шест хиляди години тук отново ще има своеобразен ледников период.

Възможно е да знаете, че когато десетилетие след десетилетие се наблюдава времето, се оказва, че то не остава едно и също, а постоянно се изменя.

Но има и още нещо, влияещо на времето. Да допуснем, господа, че на дадена височина от земната повърхност над морското равнище температурата в течение на годината би била напълно определена, предсказуема. Тогава тези топлинни условия биха влияли на времето, но в действителност на

Земята не става така. На Земята става ето какво: ако тук нарисувам Земята (изобразява го на дъската), тук, тоест по протежение на екватора, тя е гореща. Горе и долу на полюсите Земята е студена. В средните части е топло. Ако хората отидат в Африка или в Индия, те отиват на горещо място. Нагоре, към Северния полюс, както и към Южния полюс, е студено. Всички това навярно сте го чели в описанията на полярните изследвания.

Трябва само да отчетете как става разпределянето на топлината и студа в стая, която сте започнали да отоплявате. Ако сте започнали да топлите стаята, ще забележите, че веднага не става топло, а минава известно време, докато в стаята се затопли. Но ако вземете стълба и се качите горе, ще откриете, че макар долу още да е много студено, горе, под тавана, вече е топло. Защо става така? Това става поради свойството на топлината, на топлия въздух, на всяко въздушно, газообразно тяло, при нагряване да става по-леко и да се издига нагоре. Студеният въздух се задържа долу, защото той е по-тежък. Всеки топъл въздух се издига нагоре, защото е по-лек. Топлият въздух постоянно се намира тук (изобразява го на дъската),

а студеният – тук. Топлината постоянно се издига нагоре, така че тук, в средната част на Земята, топлият въздух постоянно се стреми нагоре. Но издигнал се горе, той духа към Северния полюс и така възникват ветровете, насочени от екваториалната зона на Земята към Северния полюс. Те представляват издигащият се нагоре топъл въздух. Но от друга страна, студеният въздух, стремящ се да се загрее, преминава тук, където се създава разреждане, в централните области. Студеният въздух върви надолу, така че постоянно от Северния полюс към средните части на Земята струи студен въздух, а от екватора, от средната част на Земята към Северния полюс струи топъл въздух. Това са пасатните ветрове, които не са толкова забележими в нашите области, но които са много забележими в другите области.

Така става не само с въздуха; в морските води също се проявяват течения от средната част на Земята по направление към Северния полюс и отново надолу. Разпределението тук, разбира се, може да бъде най-различно, но то става именно така.

Помислете и за тези потоци, електрическите потоци, които винаги съществуват във Вселената. Защото не само ние създаваме безжични електрически вълни на Земята. Ние само имитираме това, което съществува във Вселената в различни форми. Да предположим, че такъв поток има, да кажем, в Швейцария, и макар в Швейцария да е доста студено, той донася тук топлина, така че става малко по-топло. Така че топлината се разпределя също и с помощта на такива мирови потоци и това също влияе на времето.

Помислете и за това, че такива потоци, електромагнитни потоци във Вселената, зависят на свой ред от слънчевите петна. Ако на Слънцето непосредствено тук се намира петно (изобразява го на дъската), тогава тук се намират тези потоци, следствие от които се явява времето. С това се оказва много значително влияние. Много просто стои работата по отношение разделянето на четири годишни времена, пролет, лято, есен и зима – тук, в космоса, се спазва известен ред. Това вече

може да се планира по календара. Пролетта настъпва в определено време и т. н. Тези събития се определят от голямомащабните съотношения между небесните тела. Но съществуват също така и малки влияния. Може да се каже, че не така много от звездите и небесните тела оказват влияние върху това. Повечето от тях се намират далеч и влиянието им върху света е само от духовен характер. Но по отношение на метеорологичните условия можем да кажем следното. Представете си, че имате разноцветен диск и вие го въртите. Докато го въртите бавно, още напълно можете да различите всички цветове, да допуснем, че там има четири цвята: червен, жълт, зелен и син. Можете да ускорите въртенето: тогава, макар и трудно, вие все пак сте в състояние да различите цветовете. Ако завъртите диска много бързо, тогава всички цветове се сливат, вие нищо повече не можете да различите. Нещо подобно става и тук, така че можем да кажем: при голямомащабни явления, такива като пролетта, лятото, есента и зимата, още може да се види, от какво зависи това. Но съществуват толкова много фактори, от които зависи състоянието на времето, че вече не ни се удава да ги обхванем мислено. Всички тези неща, касаещи климата, е невъзможно да се впишат в календара, подобно на пролетта, лятото и т. н. Работата става по-сложна и леко се обърква.

По въпроса обаче съществуват старинни народни възгледи. Те не следва априори да се отричат, защото са основани на много по-големия интерес на хората към тези неща, когато условията на живот са били по-прости. Днес, когато се интересуваме от някой предмет, в най-добрия случай е за двадесет и четири часа, защото след двадесет и четири часа идват новите вестници и нашият интерес се насочва към нещо ново – днес бързо забравяме за това, което става. Наистина е така! И освен това, условията на живота ни станаха по-сложни, те направо здраво се усложниха. Това не го е имало даже при нашите дядовци, да не говорим вече за нашите пра-прадядовци. Те сядали в стаята до печката, седели заедно и разказвали, разказвали за миналите времена; знаели какво е било времето

преди, тъй като умело са обвързвали климата със съзвездията и планетите и благодарение на това виждали, отбелязвали, че известни закономерности в състоянието на климата все пак има. Виждате ли, сред тези прадядовци е имало и от тъй наречените «стари кримки»; знаете, че под «стара кримка» се подразбира такъв, който съвсем не е глупав, даже е малко по-умен от другите. И така, имало е такива стари кримки и слушайки ги, е можело да се чуе нещо доста интересно! Да чуем какво е казвал такъв вече остарял многознайко на своя пра-правнук или праплеменник. Той казвал така: гледай по-добре, когато гледаш към Луната, знай, че Луната влияе на времето. Следователно хората просто са виждали това. Те отлично знаели, че дъждовната вода е много по-добра за пране от обикновената, която вадели от кладенеца. Затова я събирали във ведра. Така правеше и майка ми: поставяше ведра, събираше дъждовната вода и я използваше за пране. Защото дъждовната вода е съвсем различна, в нея има нещо живо, тя е много по-добра от обикновената, разтваря всички добавки, които се използват при прането. Съвсем няма да е лошо, ако и ние правехме така, тъй като прането в твърда вода води до разрушаване на дрехите, които надявате върху себе си. Следователно, господа, порано за това са знаели; различните възгледи в тази област са се появили само благодарение на науката на XIX век. Веднъж вече съм ви разказвал – част от присъстващите го знаят – за двама професори от Лайпцигския университет; фамилията на единия беше Шлайден²⁰, а на другия – Фехнер²¹. Доколкото Фехнер провеждаше наблюдения и събираше статистически сведения, той твърдеше, че Луната оказва влияние върху Земята, оказва влияние върху климата на Земята. Шлайден беше извънредно умен и казваше: всичко това са глупости, суеверия, не може да го бъде. Е, когато спорят професори, няма никаква полза, впрочем, когато спорят други хора, ползата също е малка! Обаче доколкото и двамата бяха женени, имаше госпожа професорша Шлайден и госпожа професорша Фехнер. Това беше по времето, когато в Лайпциг още събираха

дъждовна вода за пране. И професор Фехнер казва на жена си: Е, добре, ако моят колега Шлайден твърди, че по новолуние падат толкова валежи, колкото и по пълнолуние, нека госпожа професоршата Шлайден да поставя своите съдове и да събира вода по новолуние, а ти събирай вода по пълнолуние, и аз твърдя, че ти ще събереш повече!* Обаче госпожа професоршата Шлайден чула това предложение и казала: Не! Така не става, аз искам да поставям своите съдове по пълнолуние, нека госпожа професоршата Фехнер поставя своите съдове по новолуние! Виждате, че жените са разсъждавали по друг начин, защото на тях им е била нужна вода! Професорите са могли да спорят за водата безметежно, а на жените водата им е била нужна.

Този праядо е знаел също още нещо за това и се е стараел и правнукът му също да го научи, като му е казвал: обръщай внимание, Луната влияе на водата. Обръщай внимание и на това, каква е Луната, защото на всеки осемнадесет, деветнадесет години всичко, което става с Луната, се повтаря отново. Например имаме в определена година и ден слънчево затъмнение, а в друг определен ден – лунно затъмнение. Това редовно се повтаря през всеки осемнадесет, деветнадесет години. Такъв е кръгооборотът. Така се повтарят всички явления в съответствие с положението на небесните тела във Вселената. Защо да не може, така казвал праядото, да стават такива повторения в състоянието на времето, ако то зависи от Луната? Времето след осемнадесет, деветнадесет години би трябвало да прилича на това, което е било преди осемнадесет или деветнадесет години.

Виждате ли, ако всичко се повтаря, отчитайки тези и други повторения, хората отбелязвали в календара климатичните особености в предишните години и очаквали, че подобно

* През юли 1924 г. Р. Щайнер казва също, че семействата Шлайден и Фехнер са живеели едно до друг, и в тясното дворче не е можело да се поставят съдове едновременно, а се е налагало да правят това подред. Вж. «Селскостопански курс», лекция 1. – Бел. пр.

ще бъде времето след осемнадесет или деветнадесет години. Този календар се е наричал стогодишен календар, защото сто – това е такова число, с което е по-лесно да имаш работа, но е имало и други числа, в съответствие с които са предсказвали състоянието на времето. Напълно естествено е, че пълно съвпадение тук не би могло да има, тъй като съотношенията са по-сложни. Но в практическия живот това все пак е можело да служи на хората, те са можели да се ориентират по този календар и чрез това действително да подобрят плодородието на земята. Така че може да се каже: на основата на такива наблюдения е можело нещо да се направи по отношение на плодородието. По такъв начин тези метеорологични условия показвали зависимост от Слънцето и Луната, доколкото повторенията на посочените лунни констелации изразяват отношението между Слънцето и Луната.

За другите небесни тела в техните констелации е налице повтораемост от друг вид. Интересна повтораемост се наблюдава при Венера, при Зорницата или Вечерницата. Ако тук се намира Слънцето, а тук – Земята (изобразява го на дъската), то между Слънцето и Земята се намира Венера, която се движи, нали така? Ако Венера стои тук, тя изглежда така, а ако стои тук, изглежда така, ако се намира на това място, закрива Слънцето. Венера изглежда много по-малка от Луната, макар тя всъщност да е по-голяма, и затова Венера закрива само не-голяма част от слънчевия диск. Това явление се нарича пасаж на Венера²². Преминаването на Венера е много интересно с това, че то става примерно един път на сто години. И докато тя преминава пред Слънцето, може да се наблюдават много важни неща. Може да се наблюдава как намалява видимата светлина на Слънцето, когато Венера стои пред него. Това става причина за големи промени и е много интересно. Тези преминавания на Венера се описват. Тъй като те стават приблизително един път на столетие, може да се каже: по отношение на това явление науката трябва да признае, че вярва не само в това, което вече е видяла. Защото ако учените казват,

че вярват само в това, което са виждали, астрономът, родил се през 1890 г. и изнасящ лекции днес, никога не би трябвало да се изказва за пасажа на Венера, защото докато това явление е ставало, той не е можел да го наблюдава и вероятно ще умре преди да настъпи следващото преминаване на Венера, защото то вероятно ще се състои чак през 2004 година! Тук на учения се налага да вярва в това, което той не вижда. Него той няма да успее да възприеме.

Но от друга страна, доколкото тук Венера оказва влияние върху Слънцето, доколкото тя задържа светлината, това влияе на свой ред и на състоянието на времето. Такова влияние се осъществява примерно един път на сто години. Това преминаване на Венера, особено в древността, са го смятали във висша степен интересно.

Тук има нещо, достойно за внимание. Виждате ли, господо, когато гледате Луната, намирате, че тя ту е подобна на диск, когато е пълнолуние, ту на кифличка, ту на половин диск и т. н. – при това сияе в излизащата от нея светлина. Но след това настъпва новолуние. Но ако очите ви са малко тренирани – не знам, знаете ли за това, – можете да видите даже новата Луна, Луната в новолуние. Преди всичко вие можете да виждате лунния сърп, ако луната нараства. Но може – само ако се вгледате по-добре – да видите и останалата Луна, която е с черно-син цвят. И както се казва, ако човек има тренирано око, той може редом с новата Луна да види и черно-синия диск. На това не се обръща внимание, но може да се види. Поради какво става така, че редом с полумесеца става видим и този диск? Това става поради обстоятелството, че тази част от Луната, която трябва да е тъмна, леко се осветява от Земята. Луната се намира от Земята на разстояние примерно от петдесет хиляди мили и слабо се осветява от Земята; но тази слаба светлина, която Земята излъчва към Луната, прави указаната част на Луната видима. Но от Земята до Венера не достига никаква светлина. Венера е подложена само на слънчевата светлина и никаква светлина от Земята натам не се излъчва.

Венера се явява утринна и вечерна звезда. Тя се изменя, тъй както и Луната, но по време това не съвпада. Има период, когато Венера изглежда така (изобразява го на дъската), така, след това отново така. Венера претърпява всички тези изменения, само че те не са видими. Тя се намира много далеч и се вижда само като сияеща звезда. Трябва да я екранирате от страничните светлини и да я наблюдавате с помощта на телескоп, за да можете да видите, че Венера се изменя по същия начин, както и Луната. Но при това Венера, без значение, че не се осветява от никаква светлина от Земята, тази част (има се предвид неосветената ѝ част – бел. пр.) винаги остава видима и излъчва слаба синя светлина. Слънчевата светлина е видна по време на фазите на Венера, на нейния «полумесец»; синкавата светлина се вижда не по цялата Венера, а само в тази нейна част, която остава неосветена от Слънцето.

Господа, има едни камъни, например светещите камъни от Болоня, които съдържат съединения на бария. Барият е метал. Ако осветявате известно време такива камъни, позволяват върху тях да пада светлина, а след това затъмните стаята, ще видите, че камъните излъчват синкава светлина. Казва се, че камъкът фосфоресцира, след като е бил осветен. Той първо получава светлина, част от нея поглъща, а след това отново я изхвърля от себе си в тъмнината. Камъкът прави това и тогава, когато е светло; нещо той поема в себе си и нещо винаги отдава обратно. Ако той не може да побере в себе си много, разбира се, отдава също малко. Ето защо нищо не се вижда, когато е светло. Точно както слабата светлина на свещта не се възприема на слънчева светлина. Но ако в стаята е тъмно, тогава този камък фосфоресцира и светлината, която излиза от него, става видима.

Виждате ли, господа, ако наблюдавате тази светлина от камъка, трябва да ви е ясно, защо идва светлина от Венера. Ако Венера не е осветена от тази страна, тя е осветена от другата, осветена е от Слънцето; следователно тя поглъща слънчевата светлина и ако вие след това я виждате в тъмнината

на нощта, виждате нейната неосветена част. Там тя изхвърля тази светлина, фосфоресцира. Докато човек е виждал всичко по-добре от сега – а хората по-рано са виждали всичко по-добре, очите преди са били по-силни, – той също е можел да види това. Знаете, че очилата са се появили едва през XVI век; те вероятно биха се появили значително по-рано, ако човек се е нуждаел от тях! Изобретенията и откритията винаги се появяват, когато са нужни на хората. Очите на хората са били по-силни и те са виждали фосфоресцирането на Венера. Но освен това, те също така са възприемали и промените, които са ставали, когато фосфоресциращата Венера е минавала пред Слънцето. Ето защо те още в дълбока древност стигнали до извода, че доколкото Венера оказва влияние върху слънчевата светлина, същото влияние възниква отново примерно след сто години; тогава и състоянието на времето ще бъде същото. Така че в такива местности, където пасажът на Венера става видим – навярно знаете, че слънчевите затъмнения също могат да се видят не във всички области, а само в някои, – отново в продължение на сто години трябва да се повторят подобни климатични условия. Виждате ли, във връзка с това хората в определени години съставяли календари за столетие. След това стогодишни календари започнали да правят тези, които вече нищо не разбирали по дадения въпрос. После почнали ежегодно да отчитат, че предсказанията на стогодишния календар не се сбъдват! И тук работата станала според поговорката: ако петелът кукурига, кацнал на стобора, времето няма да се промени, а може да стане и по-хубаво! Въобще работата е там, че в началото това е било съвсем правилно: хората са виждали, че ако Венера преминава пред Слънцето, това обуславя състояние на времето, което след това в една или друга форма се повтаря примерно след сто години.

С времето работата е била така, че това явление е оказвало въздействие цяла година; влиянието се създавало не само в течение на деня, по време на който е ставало преминаването на Венера, а е продължавало в течение на дълго време.

И така, вие виждате: отчитайки това, което вече ви говорих и желяйки да узнаем за климатичните условия за седмица или за ден, би следвало да обърнем внимание на следното. Преди колко години е станал пасажът на Венера? В каква фаза е и къде стои Луната? Преди колко години е имало слънчево затъмнение, такава, като сега? Но аз ви изброих съвсем малко фактори. Трябва също така да се знае какво влияние ще оказват електромагнитните явления върху пасатите. На всички тези въпроси е необходимо да се отговори при желание да се установи закономерност в състоянието на времето. Да, господа, това е нещо такова, където ние встъпваме в безкрайността! Ето защо човек не е в състояние да каже нещо точно и определено за това, какво ще бъде времето. Колкото редовно протичат всички явления, с които работи астрономията, тоест учените, занимаващи се с изследване положението на небесните тела и звезди, толкова неопределена се явява науката, която изследва многостранните условия, под влияние на които се формира състоянието на времето – така наречената метеорология. В днешно време нещата в метеорологията стоят така, че ако вземете в ръце книга, касаеща метеорологията, ще кажете: дявол да го вземе! Какво има тук да се учи: един казва едно, друг – съвсем друго. В астрономията нещата стоят съвсем различно.

Затова аз направих общ обзор на това, в какъв смисъл може да се говори за закономерности, ако става дума за вятър, за време и т. н. Към това също така има отношение и изключително силното влияние, което оказват на времето силите, възникващи в самата атмосфера. Помислете само за лятото, за това горещо лято, когато от облаците падат мълнии и звучат гръмотевици. Тук вие отново имате работа с проява на влиянието върху състоянието на времето, което е обусловено от непосредствената близост на Земята. Възгледите на съвременната наука по този въпрос са доста занимателни. Тя казва: електричеството несъмнено се явява причина за това, че от облаците удря мълния. Може би знаете, че в училище започ-

ват разговора за електричеството с това, че вземат стъклена пръчица, натриват я в парче плат, топнато малко в амалгама. След това демонстрират, че стъклената пръчка привлича малки късчета хартия и т. н. Триенето може да продължи дотогава, докато не се появят искри. Такъв опит провеждат в училище с електричеството. Но, господа, при провеждането на такива опити с електричество е необходимо всичко щателно да се избърше, защото предметите, които трябва да бъдат наелектризирани, в никакъв случай не трябва да бъдат влажни или мокри, а трябва да бъдат сухи, топли и сухи, иначе нито със стъклото, нито с восъка нещо ще се получи. Оттук можете да си направите извод: електричеството се анулира от водата, от течностите Това го знае всеки; знаят го, разбира се, и учените, които се занимават с това. Пренебрегвайки го, те твърдят, че мълнията се появява от облаците, влажността на които е твърде висока, те са мокри!

Ако мълнията действително възникваше от облаците, първо трябваше да ги избършем с един огромен парцал, за да ги подсушим, че да може мълнията да дойде оттам, от облаците! Но тук просто се казва: ако се трие восъчна пръчица и се появява електричество, значи облаците също се трият един в друг и от това възниква електричество. Но ако пръчицата восък е малко влажна, никакво електричество няма да се появи! Оттук виждате, че днес ще ви се наложи да изучавате такива неща, които са съвсем лишени от вътрешен смисъл. Тук нещата са така: ако имате работа с въздух и го нагривате, той ще става все по-горещ и по-горещ. Представете си, че затваряте този въздух в котел. Можем да кажем: този въздух ще стане по-плътен, доколкото докато го правите все по-горещ и по-горещ, той оказва все по-голямо налягане върху стените на котела, все повече и повече натиска тези стени. Колкото по-горещ го правите, толкова по-бързо се приближава моментът, когато – ако стените на котела са недостатъчно дебели – нагорещеният въздух просто ще ги разкъса. Защо се пука топката, с която децата играят? Защото въздухът се стреми

навън. Да, господа, оттук можете да видите, че въздухът, ако той е горещ, вследствие на нагряването получава тенденция, получава сила да излезе навън. Същото нещо става в близост до Земята. Близо до Земята въздухът също получава сила да се разширява. Ако се издигне в достатъчно високите слоеве, ако в тези по-високи слоеве въздухът по някаква причина стане много, много горещ – вследствие на някакви въздействия това може да стане даже през зимата, – особено ако той отначало е бил някъде силно нагнетен, в него се развива страшна топлина. Ако имате котел, а в него има въздух (изобразява го на дъската), този въздух натиска на всички страни, нали така? Но ако тук имате нагорещен слой въздух, а тук по някакви причини духа вятър, на това място се образува по-плътен въздух, защото той е притиснат. Тук той не може да излезе навън, а се насочва тук. Нагорещената мълния се устремява на тази страна, където ѝ се оказва най-малко съпротивление. Мълнията – това е тази горещина, която въздухът създава в самия себе си и която се насочва натам, където вследствие на по-ниското налягане, разредеността на въздуха образува своего рода дупка в обкръжаващия въздух. Трябва да кажем: мълнията възниква не вследствие на наелектризиране; мълнията възниква поради това, че въздухът изхвърля своята собствена горещина.

Но вследствие от това възниква силно движение, благодарение на което във въздуха, в горещия въздух постоянно се възбуждат електрически токове. Мълнията само възбужда електричество. Сама по себе си тя още не е електричество.

От друга страна, виждате, че във въздуха има навсякъде и други форми на разпределение на топлината. Това на свой ред влияе върху времето. Това са тези влияния върху времето, които възникват от близостта на Земята и които играят роля недалеч от Земята.

От всичко това виждате колко много фактори оказват влияние на времето и че днес за всички тези влияния още не е изградена правилна представа. Както виждате, за мълниите съществува съвсем различна представа от това, за което ви

съобщих. В това отношение действително трябва да настъпи прелом, доколкото духовната наука, антропософията, дава възможност за по-мощен обзор и въобще прави мисленето по-подвижно.

Виждате ли, работата е там, че мозъкът на човека в течение на последните столетия е станал значително по-твърд, отколкото е бил по-рано, той страшно се е уплътнил. Това, разбира се, не може да се потвърди днес в патоанатомичния кабинет, но може да се открие с помощта на средствата на духовната наука. Може да се открие например как са мислили древните египтяни за някои определени предмети, които са носили за тях такава достоверност, както достоверни са за нас неща, с които имаме работа. Днес човек – трябва само да се наблюдава много внимателно – разбира някои неща през зимата по-зле, отколкото през лятото. Само че на това не се обръща внимание; на такива неща действително не се обръща внимание. Ако някои неща се устройват в съответствие с мировите закономерности, те биха изглеждали по друг начин. Тогава даже в училище, например през зимата биха се предлагали за изучаване предмети, различни от тези през лятото; във Валдорфското училище това вече в известен смисъл се отчита. Работата не е само там, с ботаника да се занимаваме, когато се появяват растенията; работата е там, че предметите, по-достъпни за разбиране, трябва да се изучават през зимата, а това, което трудно се разбира, трябва да се отлага за пролетта или есента, защото разбирането само по себе си зависи от това. Това е следствие от по-твърдия ни мозък, докато предишните хора са имали по-мек мозък. Това, което ние можем да обмисляме само през лятото, древните египтяни са могли да обмислят в произволно време на годината. Всички тези неща се откриват на човек, когато той наблюдава причинно-следствените връзки в хода на годината, причинно-следствените връзки в състоянието на времето и т. н. Може би на някого все още не всичко му е ясно? Удовлетвори ли ви това изложение? Аз, разбира се, се постарах да отговоря колкото

се може по-обстойно. Светът представлява нещо цялостно и ако искаш да обясниш отделна негова част, се разбира от само себе си, че се налага да се засегнат и други неща, доколкото всички те зависят едно от друго.

Въпрос: Господин Бурле каза, че той би искал да попита за нещо. Може ли да има такова нещо – колегите вероятно ще му се смеят, защото той вече говори за това преди две или три години: говори се, че когато се прави кафе и в него се сложи захар, ако тя се разтвори добре, времето ще бъде хубаво, и обратно, ако тя се разтвара лошо и се топи бавно, времето ще бъде лошо.

Доктор Щайнер: Да, такъв експеримент още не ми се е налагало да правя. Следователно не зная има ли тук нещо или не. Впрочем може да има някакво значение в това, че захарта се разтвара повече или по-малко равномерно, ако тук въобще може да има някакво значение. Да допуснем, че го има; ще говоря хипотетично, предполагайки, че значение все пак има.

Но първо да приемем за сведение това, което действително има значение и което ми се е налагало да наблюдавам: това е краткосрочната прогноза за времето с помощта на дървесната жаба. Нееднократно съм правил този опит: правех малка стълбичка и наблюдавах дали жабата се изкачва нагоре или слиза надолу. При това се открива, че жабата фактически притежава много тънък усет за това, какво ще бъде времето. Вие не трябва да се учудвате на това, тъй като в някои области става следното: хората по необходимост забелязват, когато животните започват да проявяват безпокойство в своите обори и искат да избягат, а тези, които могат да избягат, животните на свобода, бързо избягват оттук. Хората остават и ето, става земетресение! Животните знаят отрано, че в природата още преди това вече нещо става. Още преди това всичко в природата се изменя. Хората със своите нечувствителни носове и други груби сетивни органи не възприемат нищо, затова пък животните възприемат. Веднъж разказвах за това. Жабата, разбира се, също притежава определено «предчувствие» за това, какво трябва да стане с времето. Това се обозначава

с думата «предчувствие»*, тъй като тук се предчувства това, което трябва да стане в бъдеще.

Виждате ли, в човека има много неща, за които той не знае. Да, господа, така е, в човека има извънредно много неща, за които той не знае! Той просто не ги забелязва. Ако в прекрасен летен ден станем и погледнем през прозореца, получаваме съвсем друго настроение, отколкото в лошо време. Не забелязваме, че това ни действа чак до върховете на пръстите. Каквото могат животните, го можем и ние, но то не стига до съзнанието ни.

И така, представете си господин Бурле, че нещата стояха така, че вие с помощта на финото сетиво, разположено именно в краищата на пръстите – и никъде другаде, – не знаейки за това, бихте предчувствали настъпващото състояние на времето, подобно на дървесната жаба; тогава в дните, когато вие, благодарение на благоприятното време сте настроени по-добре, смесвате кафето със захарта с по-голяма интензивност, а в други дни – с по-малка. Така че самото кафе и захар тук нямат значение; работата е в силата, с която ги смесвате. Но силата, която имам предвид сега, не е тази, която съзнателно прилагате повече или по-малко интензивно при смесването, а тази, която се намира в краищата на вашите пръсти. В краищата на вашите пръсти е заключено това, което при настъпването на благоприятно време действа по-различно, отколкото в други дни, когато времето е мрачно. Това зависи не от силата, с която по-силно или по-слабо правите смесването, а от това, как вашите краища на пръстите съпреживяват състоянието на времето. Ето от какво зависи това, а не дали съзнателно правите смесването. То зависи от това, което се намира в краищата на вашите пръсти! А това е съвсем друга сила, друго движение.

Защото, виждате ли, да допуснем следното: събрало се е някакво общество и седят около масата; първо правят нещо

* В немския език думата *Witterung* означава «състояние на времето» и в същото време «предчувствие». – Бел. пр.

сантиментално, например пеят псалми и това настройва хората по определен начин. Тогава се появяват – и това става по много фин, а не по груб начин – вътрешни колебателни движения. Възможно е да звучи музика. Колебанията продължават, след това хората около масата започват да предават всички тези фини потрепвания на самата маса. Всички това се сумира и масата започва да танцува. Това се прави на спиритичните сеанси посредством незначителни движения, възбуждани чрез музика и пеене. Тези фини движения могат на свой ред да оказват влияние върху това, което се намира тук, което тук става, впрочем, казвам това само хипотетично, не мога да твърдя, че е абсолютно вярно. Ако захарта се държи по такъв начин, вероятно може да бъде израз на това, как самият човек чувства времето; обаче вероятността за това не е толкова голяма и аз изказвам това само като хипотеза. Но този, който поддържа гледната точка на духовната наука, безусловно трябва да отклонява подобни явления, докато не се намерят точни доказателства за съществуването им. Виждате ли, ако аз твърде лековато почна да ви разказвам за подобни неща, вие съвсем не сте длъжни да ми вярвате. Можете да ми вярвате само в случай, че знаете. Ако фактът е съмнителен, той не трябва да става обект на духовната наука. Така и тази история с кафето аз мога да направя обект за изследване от духовната наука, ако това бъде действително доказано. Дотогава можем да кажем само това, което например е известно за фините колебателни процеси в нервите; за тези процеси, които също могат да бъдат причина за това, че животните като дървесната жаба отрано предугаждат събитията: тя започва да трепери. Когато изпитва треска, вие можете да видите как даже листото, на което тя седи, започва да трепери. И аналогично на това – не казвам, че това е така, но може да е – даденото явление може с известна вероятност да е свързано с това, че при лошо време кафето вибрира различно, отколкото при хубаво време.

Следващото занятие ще е в близката сряда²³. Мисля, че след това отново ще мога да провеждам занятията редовно.

ДВАНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 18 септември 1924 г.

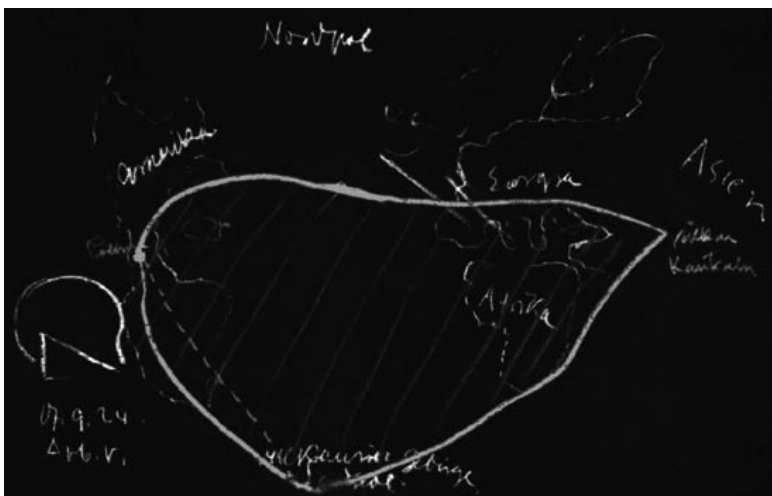
Е, господа, може би днес някой има въпрос?

Въпрос: Защо мълнията не пада по права линия, а на зигзаг? Нима не би трябвало да върви по права линия?

Доктор Щайнер: И така, господинът казва следното: той предполага, че мълнията, измъкнала се от въздуха – както ви описах това последния път, – трябва да върви по права линия. Обаче мълнията върви зигзагообразно. Това също следва да се обясни и може да се обясни.

Да обхванем още веднъж мислено процеса на възникване на мълнията, както неотдавна го описах. Тогава ви казах: мълнията се получава от прегретия въздух, от нагорещена област на космоса, от нагорещен миров газ. Не може и дума да става – така казах, – че мълнията възниква вследствие на триенето на облаците, доколкото облаците, от само себе си се разбира, са влажни, а ако искаме да възпроизведем малка мълния с помощта на апарати в помещение, е необходимо първо всичко щателно да се подсуши. Следователно е необходимо да се отстрани всичко влажно. Така че не трябва да се допуска, че мълнията се явява чисто електрическо явление, доколкото последната става от триенето на сухи предмети. Известно е, че ако восък или стъкло се трият, възниква електричество; затова и се мисли, че когато облаците се трият, също възниква електричество. Това не е така. Вследствие на вътрешно прегряване на мировия газ навън излиза топлината, живееща в него, за което вече ви казах. Поради това, че от някоя страна налягането на въздуха се оказва по-малко, на тази страна се насочва излъчването на силите на прегряване и така възниква мълнията. И така, представете си, че отнякъде, вследствие на образуване на извънредно силно прегрят миров газ – не облак, а именно миров газ, – се излъчва мълния. И съвсем вярно е, че

при това тя би трябвало да се излъчи праволинейно.

Но виждате ли, работата стои така. Трябва да си представите, че ако някъде има такава зона на концентрация на горещина, тя обикновено не е една, а наблизко има и други зони на концентрирана горещина, други високотемпературни огнища. Явлението протича по такъв начин, че ако тук се намира Земя-

та и ние гледаме отгоре, началото на мълнията се намира там, където има такава високотемпературна зона на натрупване на горещина, при това наблизко се намират и други високотемпературни зони. Можете да приемете, че тези зони на концентрация на горещина са свързани със Слънцето, излъчванията на което идват тук. По целия път се разполагат такива зони на натрупване на горещина и в момента на своето излъчване, мълнията по своя път прихваща тези други зони на топлинно излъчване. Вследствие от това става излъчването горе и т. н. (изобразява го на дъската). То увлича със себе си всички други излъчвания и благодарение на това видът на мълнията получава формата на зигзаг; в действителност тя се движи съвсем произволно. И колкото по-надолу се спуска, толкова по-праволинейна става. Тук, долу, вече няма от тези зони на натрупана горещина; те се намират горе. Следователно зигзагообразната мълния възниква, защото тя излиза не само от едно място, а излиза оттам, където се намират най-мощните зони на топлинна акумулация, при това по своя път тя увлича заедно със себе си и други зони. Това става точно така, както ако вие, срещайки познат, го вземете със себе си; след това двамата отново вземете още един и т. н. Ето как стои работата.

Е, господа, може би някой има други въпроси?

Въпрос: може ли да чуем как възникват вулканите, огнедишащите планини?

Доктор Щайнер: Това е въпрос, на който не може да се отговори за толкова кратко време. Искам да ви доведе дотам, че да получите отговор на този въпрос. Защото, виждате ли, четейки книги, вие можете да намерите днес всевъзможни възгледи за причините за възникването на вулканите, на огнедишащите планини; но ако четете по-стари книги, издадени в по-ранно време, ще откриете по-други възгледи по въпроса, а в още по-древни времена – още по-други. Така че с течение на времето тези възгледи са се изменяли, доколкото въпросът за действителното възникване на Земята никога не е могъл

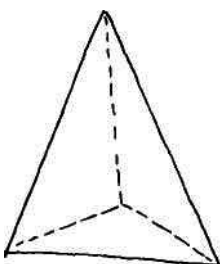
да бъде изяснен. И всъщност нито един човек не може да си състави правилна представа за това, как са възниквали тези огнедишащи планини.

Виждате ли, господа, необходимо е да се върнем много далеч назад, ако искаме да разберем това. Иначе е невъзможно да се разбере как става така, че на някои места на Земята изригват разтопени огнени маси. Някаква представа за това може да се състави само в случай, ако не се вярва, че Земята изначално е била газово кълбо, което е ставало все по-плътно и по-плътно. Че вътре се намира огън и този огън по някакви причини излиза навън ту тук, ту там. Това е удобна представа. Но по такъв начин не може да се разгадае в какво е същността на проблема.

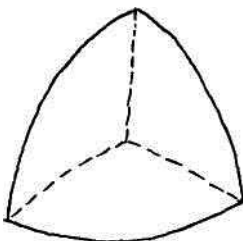
Аз обаче искам да ви разкажа една малка история. Това е било отдавна, преди повече от четиридесет години; тогава ние провеждахме един опит в геологическия кабинет на отдавна починалия геолог фон Хохщетер²⁴. Пригответяхме състав, съдържащ малко сяра и още някои други вещества, при това не ги смесвахме, а слагяхме тук част от едно вещество, тук – част от друго, тук – още от едно и т. н. Тези вещества се допират в определени точки. По такъв начин се получаваше малко кълбо, покрито с планини, което по странен начин приличаше на Луната, гледана през телескоп. И така, тогава в геологическия кабинет на фон Хохщетер във Виена се осъществяваше експеримент, позволяващ да се направи малка Луна. Това, което обикновено се наблюдава през телескопа като лунна повърхност, беше изпълнено там по най-добрия начин и цялата тази работа изглеждаше като Луната в миниатюра. Можеше за първи път да си изградим представа, че такова мирово тяло възниква не от първоначално газово състояние; не, то се е образувало в процеса на изливането му, станало от всички страни на Вселената. Ние не можем да обясним ставащото на нашата Земя по друг начин, освен с това, че тя е била образувана в резултат на изливане от Вселената.

Във връзка с това искам да ви поясня нещо, което в

днешно време малко се обсъжда, но въпреки това е вярно. Вие чувате и навсякъде е написано, че Земята – това е топка, че тя е образувана като топка. Но фактът, че Земята е топка, е невярно. Сега искам да ви поясня какво представлява Земята в действителност. Това все пак е идеален образ, че Земята представлява топка. Ако съвсем точно си представим формата, която има Земята, ще стигнем до тяло, което в науката се нарича тетраедър. Искам да го нарисувам, а това може да се направи само ако се използва перспектива. Тетраедърът изглежда така:

Виждате ли, тук има един, втори и трети триъгълник, а това, което е отпред – това е четвърти триъгълник. В основата се намира триъгълник. Можете ли да си представите това? Един триъгълник долу, а тук над него се намират още три триъгълника и всичко това образува пирамида. Така се представя тетраедър; трябва ясно да си представим това, че четири триъгълника тук се събират заедно. На единия от триъгълниците тетраедърът е поставен, а трите други триъгълника пирамидално се издигат нагоре. Това е съвсем правилно тяло.

Но сега си представете: аз огъвам повърхностите на тези

триъгълници, така че цялата тази работа малко се променя и става такава: тук тя стои, тук възниква окръгленост, но всичко още не е свързано твърдо, а остава свободно. Обаче страните на триъгълниците, които по-рано са били с прави линии, са станали кръгли. Можете ли да си представите това? И ето, възниква такава тяло, което всъщност се явява тетраедър, превърнал се в сферичен тетраедър! Виждате ли, нашата Земя е такъв тетраедър, превърнал се в сферичен. Това може да се констатира като факт, при това могат даже да се открият ребрата на този земен тетраедър.

Вижте как стоят нещата; дайте да обозначим Земята така, както често я рисуват, сякаш е плоска. Тогава тук ще бъде Северна Америка, тук – Южна Америка, между тях – Централна Америка; горе имаме Африка, тук е разположена Европа. А тук, в началото, е Мала Азия, след това море, Гърция, Италия, Испания, Франция – и изобщо, Европа. Тук, горе, ще бъде Скандинавия, тук Англия, а тук, по-горе, ще бъде Азия. Следователно тук имаме Азия, тук – Африка, тук – Европа, и тук – Америка.

А тук е Южният полюс. Именно около Южния полюс се намират много вулкани, вулканични планински масиви. Тук се намира Северният полюс. Сега можем да проследим линия, която върви от Централна Америка, оттук, където се намира вулканът Колима²⁵, надолу през планините, които се наричат Анди, и така до Южния полюс. След това тя отива по-нататък: от Южния полюс се издига нагоре, тук преминава Африка и отива до вулканичните планини на Кавказ. След това тази линия преминава тук, горе, заобикаляйки Швейцария, и отива към Рейн и върви дотук.

Ако следвате тази линия, която изглежда като триъгълник – защото тя прилича на триъгълник, – ще можете да я сравните с този триъгълник тук. Така че ако вземете тази част на Земята, тя ще образува повърхността на основата на тетраедъра.

Представете си повърхността на основата на тетраедъра!

Сега как трябва да преминем към този връх? Е, да, сега ние трябва да преминем от другата страна на Земята.

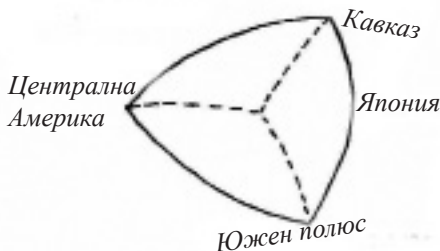
Но това аз не мога да нарисувам, тъй като би трябвало да направя всичко сферично, кръгло. Ако бях направил това сферично, връхът би се паднал тук, горе, в Япония. Следователно, ако чертая тетраедър, тук ще се намира Централна Америка, тук имаме Южния полюс, тук се намира Кавказ, а това тук, отгоре, в тази част, която не се вижда, би била Япония.

Ако представим Земята по такъв начин, ние я имаме като изпъкнала пирамида, намираща се във Вселената, връх, който се разполага от тази страна, в Япония, а повърхността на основата се намира тук; вътре в нея лежи Африка, Южна Америка, цялата южна част на океана, всички южни морета – всичко това е разположено в пределите на повърхността на основата. Така малко любопитно се разполага в мировото пространство Земята – като сферичен тетраедър, като своего рода пирамида. Въпреки това, именно такъв вид има формата

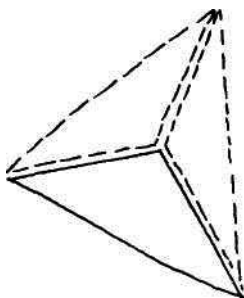
на Земята, господа!

Откриваме, че ако вземем тази линия, която ви начертах тук, линията, която образува този тетраедър, ако я следваме, повечето огнедишащи планини ще се окажат разположени по тази линия. За тях навярно ви се е налагало постоянно да слушате, за тези ужасни изхвърлящи огън планини в Южна Америка, които са разположени в Чили и по-нататък, тези страшни вулкани се намират и около Южния полюс. Мощни, бълващи огън планини има и в Кавказ. Ако преминете насам, можете да кажете: у нас те не са толкова много, но може да се докаже, че някога тези огнедишащи планини са се намирали тук навсякъде, но са угаснали. Виждате ли, ако например преминем по пътя, който води от севера на Силезия до Бреслау, там може да се види една забележима, самотно стояща планина; хората се боят от нея даже и днес. Ако върху нея се проведе изследване на скалните породи, ще се открие, че тази забележителна планина се явява угаснал вулкан. Точно така в много области на Германия има угаснали огнедишащи планини.

Да се отправим сега по-нататък. Обрисовахме само повърхността на основата. А тук преминава линията, водеща към Япония. Виждате, надолу по цялата тази линия можем да намерим на повърхността на Земята действащи вулкани! Така че ако някой би обозначил най-важните вулкани, би ги обозначил не на плоскостта, а така, че да образуват някакво тяло, с това той би проявил облика на Земята. Тези огнедишащи планини по малко необичаен начин се подреждат в линия, която ни позволява да видим Земята като тетраедър.

Ако не смятате, че Земята е възникнала от уплътнено се газово кълбо – както казват, доколкото това е удобна представа, – ако обяснявате възникването ѝ с процес, съсредоточаващ изхвърлени вещества от всички страни, тогава – доколкото Земята се явява тетраедър, правилно тяло – ще ви се наложи да вкарате в своето обяснение образа на огромен Майстор-геометър, който с познаване на нещата е изместил Земята, при което са се образували външни шевове, които ние днес забелязваме. Представете си, господа, аз правя този тетраедър, правя го така, че отначало нахвърлям тук от мировото пространство този триъгълник, след това този, след това този, който лежи отгоре.

И така, правя тетраедър, както го правят малките момчета; те изрязват четири триъгълника, залепят ги от външната страна заедно, залепят всичко това заедно в тетраедър. Но така е възникнала и Земята. Тя се е създавала в процеса на струпване върху тези триъгълници на това, което се е донасяло отвън. Погледнете децата, когато те залепват тези триъгълници заедно. При това им се налага навсякъде, където ще се лепи, да мажат равномерно с лепило. И Земята изначално е била като залепена на местата, които ви показах: Южна Америка, след това тук, горе, по направление на Кавказ, след това тук, през Алпите, и т. н. Земята първоначално е била като залепена! Но ако изследваме планинските масиви, ще открием, че те навсякъде са се оказали лошо залепени, можем да кажем, недостатъчно подгънати един към друг. Проследявайки планинските

масиви, идващи от Кавказ през нашите Карпати и Алпи, навсякъде можем да изследваме това, което планинските масиви със своите форми, със своята външност показват как те още ненапълно са се сраснали. Така че Земята всъщност се състои от четири събрани заедно парчета, създали се в процеса на изхвърляне от мировото пространство – четири парчета, образувачи тетраедър. И тук, където са разположени шевовете, се намират още неуплътнени места. В тези неуплътнени места мировата топлина, излизаща от Слънцето, може да се внедрява в Земята по-силно, отколкото на другите места.

Ако намиращото се под Земята се нагорещи по-силно от това, че Слънцето по-силно се внедрява в нея, става това, което става при всяко нагриване – защото даже и метала можете да разтопите: това, което се намира под Земята, се размеква. И тогава на местата, които са се оказали неправилно залепени, то си създава изход. По такъв начин, благодарение на взаимодействието на Слънцето със Земята, залепена в мировото пространство, възникват редовно действащите вулкани, редовно действащите огнедишащи планини. Въпреки това вулкани са открити също и на други места. През Етна и Везувий например тази линия не минава. Всъщност самите вулкани, които не са разположени по основните линии, са особено поучителни, за да може чрез тях да се научи това, което причинява изригванията.

Виждате ли, винаги може да се докаже, че ако възниква нещо, подобно на огнено изригване на Земята, то е свързано с констелациите на небесните тела по отношение на Слънцето, с взаимоотношенията на небесните тела и Слънцето. Никога друг път огнено изригване не може да стане, освен в случаите, когато Слънцето има възможност особено силно да свети на даденото място, когато то не е екранирано от другите небесни тела. Ако Слънцето не се екранира от другите небесни тела, както това често става, слънчевата светлина постъпва редовно. Светлината, идваща от звездите, е навсякъде, само че през деня звездите не се виждат.

Не бива да мислите, че през деня там, горе, няма звезди. В Йена, където още са намирали време да правят такива неща, в този древен град Йена, където са преподавали много германски философи, където е живял и Хекел²⁶, и така, в Йена имаше едно дълбоко мазе, а над мазето – кула без покрив²⁷. Ако през деня слезете в това мазе и погледнете нагоре през кулата, наоколо всичко е тъмно, но горе бихте видели прекрасно звездно небе, именно през деня, когато навън е светло и ясно, бихте видели прекрасно звездно небе.

Така че звездите постоянно присъстват. Но ако разположението на звездите е такова, че Слънцето може с пълна сила да изработва своята топлина, ако звездите не пречат на Слънцето, тогава към такива особени точки силата на Слънцето, топлинната сила, се излъчва максимално. Това именно са местата, където вулканите, тези огнедишащи планини са възникнали вече по-късно, след като Земята е била залепена. Те са се появили по-късно. И напротив, тези вулкани, които са разположени по шеговете на тетраедъра, са се появили изначално, в по-ранно време.

Виждате ли, можем да кажем, че понякога правилния път в това отношение намира този, който не взема непосредствено участие в научния живот. Може би вече сте чували за това – най-малкото, господа, по-възрастните от вас може би са чували за това, че е имало някой си Фалб²⁸, който не е бил нито астроном, нито геолог, не е бил даже естествоизпитател, той е бил бивш свещенослужител, който е изоставил тази длъжност и е избягал! И така, този Фалб е бил избягал свещенослужител, който е положил много усилия, за да изследва въпроса: действат ли върху Земята звездните констелации и как става това. И той дошъл до убеждението, че такива звездни констелации на първо място са свързани с действащите вулкани, че ако звездите поддържат въздействието на Слънцето, огнедишащите планини се привеждат в действие. Но той твърдял и нещо повече, твърдял, че наводненията стават по същата причина, тъй като водата се притегля. Отдолу се притеглят разто-

пените маси, а отгоре – водата.

Но и още нещо е твърдял, казвал е, че в мините миньорите страдат най-вече от така наречения рудничен газ. При това в шахтите става самовъзпламеняване на въздуха. От какво се предизвиква това? – питал той. То може да става само поради факта, че имат място същите въздействия. На помощ на слънчевите въздействия идва въздействието на звездите и вследствие на това, че слънчевото въздействие не се намалява от звездното, нараства максимално, прониква в шахтата и въздухът вътре се възпламенява. Затова Фалб казвал: ако човек е запознат с условията в мините, той може да е в състояние да предсказва кога в течение на годината следва да се очаква появата на рудничен газ. След това той съставил календар, където определил кога в съответствие със звездните констелации трябва да се появи рудничен газ. Това са били така наречените критични дни и тях той отбелязал в своя календар.

Този календар се печатал отново и отново, там са били обозначени фалбовите критични дни. Какво е трябвало да се очаква в съответствие с този календар?

Или избухване на вулкан, или земетресение някъде – земетресението представлява подземна вълна, подземно прегряване, – или наводнение, или поява на рудничен газ. На мен, господа, ми се случи да стана очевидец на една много мила история. Виждате ли, Фалб беше много умен, защото можеше да предвижда такива неща, но той беше и много тщеславен. Учеността не защитава от тщеславие, както ви е известно. Присъствах на един доклад, който направи Фалб – това беше примерно преди четиридесет години. Фалб величествено, с голяма помпозност и въодушевление пристъпи към трибуната, започна своя доклад и каза: «Да, именно днес звездите стоят така, че може да се очаква мощна поява на рудничен газ». Ето какво каза той в своя доклад. В този момент се отвори вратата, влезе пратеник от «Нова свободна преса» и му връчи телеграма. Фалб се изправи с дългата си патриархална брада и каза: Това трябва да е нещо важно, щом ми го пращат по време

на доклада. Той извади ножче и отвори телеграмата. «Днес е станало страшно отделяне на рудничен газ», – ето това се съобщаваше в нея! Можете да си представите реакцията на публиката; защото Фалб току-що беше казал: днес може да се появи рудничен газ – и пощальонът носи тази телеграма! Е, виждате, каза той, доказателствата ваят на масата! Това бяха неговите думи.

Обаче цялата тази история носеше малко театрален характер; за това, че ще се появи рудничен газ, Фалб е знаел и е знаел със сигурност. И това беше вярно. Но той по-рано бил ходил в редакцията на «Нова свободна преса» и се разпоредил: ако дойде телеграма, пратете ми я, моля, право в лекционната зала!

Впрочем този трик е от разряда на тези, които, макар и умерено, но много охотно се използват от лошите лектори и така нататък. Разказвам ви това само за да покажа, че публиката следва все пак да се държи с известна предпазливост и да не приема всичко просто така. Публиката, слушаща тогава Фалб, шумеше със своите смокинги и беше доста представителна аудитория. Но трябваше само да видите с какво доверие към Фалб се проникна тя благодарение на това събитие. По време на последвалите нееднократни появи на Фалб със своята теория, публиката никога не беше толкова силно убедена, както в случая с получаването на тази телеграма от вестника. Хората с по-голяма охота позволяват да бъдат убедени посредством външни събития, а не с помощта на доказателства, изказвани с думи.

Така че може да се каже, че на някои места Земята не е съвсем залепена, а именно на местата на шевове на тетраедъра; тук тя е подложена на въздействието на мировия газ, на слънчевата топлина, на звездната топлина и като следствие се явява това, че възниква линия с вулкани. Но огнени изригвания на вулкани могат да се появят и на други места.

Да, това е така, но то свидетелства ли, че Земята в своята вътрешна част непременно трябва да бъде огнено-течна?

Защото постоянно се твърди именно това. Но никакви доказателства не съществуват, освен може би това, че когато дълбаят шахти в Земята и отиват все по-дълбоко, винаги става все по-топло. Обаче при това не стигат прекалено дълбоко. С това затопляне работата стои така, че колкото по-дълбоко проникват в Земята, толкова по-силно нараства налягането. И това, което благодарение на топлината се разтопява дотолкова, че да може да стане течна, отново се уплътнява във вътрешността поради налягането. Ако Земята действително беше вътре огнено-течна, тогава това не би могло да се съгласува с редица други факти. Може да се изчисли, колко би могла да тежи Земята. Това, разбира се, може да се направи само хипотетично, тъй като Земята не можем да я претеглим, поради свободното ѝ реене в мировото пространство. Но ако би могло да я претеглим, би се наложило да направим това на друга, огромна Земя; защото за образуването на тегло е необходим друг обект, който притегля, създава тежест. Ако това го имаше, ако би могло да се претегли Земята, би се установило, че Земята е доста по-тежка, отколкото ако вътре в нея средата беше огнено-течна. Може да се изчисли колко тежи Земята по това, как тя привлича към себе си други тела и разчети от такъв вид са правени. Затова Гьоте енергично се е противопоставял на твърденията²⁹, че Земята вътрешно е огнено-течна.

Ако действително се знае как е устроена Земята, че тя представлява недозалепен тетраедър, няма необходимост да се допуска, че вътре винаги е огнено-течна и че в определено време – неизвестно от какво, като по каприз, подобно на истеричен капризен човек – изригва от само себе си огън! Ако вътре Земята беше огнено-течна, би трябвало да я смятаме за леко ненормална, подобна на луд човек, който от време на време почва да буйства, като е неизвестно в кой момент ще стане това. В случая със Земята всичко стои по съвсем друг начин! Вие винаги можете да покажете, откъде идва топлината; тя се внедрява отвън и в тези моменти не много дълбоко под Земята възниква толкова мощно прегряване, че то си създава изход.

Следователно това, което става разтопено при изригването на Везувий или при изригването на някой друг вулкан, възниква именно в момента, когато в състоянието на космическия климат доминира огненото начало. Виждате ли, за възникването на такъв ефект е необходимо някакво време. Необходимо е такава звездна констелация да действа върху Земята в течение на известно време. Това обаче следва и от другите факти, за които ви разказах тук в съвсем друга връзка. Да допуснем, че тук имаме една част от Земята; тук идват мощни излъчвания от Слънцето. Тук, долу, възниква това, което по-късно си търси изход посредством изригване или земетресение (изобразява го на дъската).

Това, което нарисовах, това, което прониква тук, долу, като топлинна енергия, хората не усещат, тъй като те не му обръщат внимание. Само в краен случай, намирайки се на място, където още не се чувства изригването на вулкана, но където във въздуха вече присъства указаното слънчево въздействие, се усещат силни болки в корема, други усещат болки в главата, мигрена, на трети им прескача сърцето. Обаче хората преживяват всичко това смъртно, мимолетно, не му придават значение. Но животните – както ви посочих в друга връзка, – които имат много по-фин усет, по-чувствителни сетивни органи, възприемат всичко това и бягат оттам. Без оглед на болките си в корема или главата, хората не знаят защо животните стават неспокойни и бягат. Но след няколко дни става земетресение или изригва вулкан. Животните са избягали от мястото, защото са почувствали подготовката за това; хората в това отношение са устроени толкова грубо, че те виждат събитието чак тогава, когато то вече се е разразило. Оттук вие можете да видите, че още преди да стане събитието, нещо става в течение на дълъг период. И това, което става предварително, е следствие от излъчването на мирова топлина към някакъв участък.

Вие обаче бихте могли да попитате: но нали тази мирова топлина нагорещява само земната почва. В този случай тя

би могла да се възпламени на място, където в нея се съдържат лесновъзпламеними вещества. Как става така, че всичко незабавно избухва навън? Тук искам да ви кажа нещо друго: ако посетите Италия, ако се намирате между Рим и Неапол, близо до Неапол, на островите или полуостровите, които са разположени в Италия тук и там, водачите обикновено охотно показват на посетителите следното. Те вземат къс хартия, запалват я и я държат ето така; в този миг от земята започва да излиза дим! Земята дими. Защо? Доколкото горенето затопля въздуха, той става по-лек и се разширява. Това, което се е натрупало под Земята вследствие на нагриването, предизвикано от слънчевата топлина, се устремява навън под формата на дим. Може да се види това интересно явление: човек запалва къс хартия и мигновено на това място земята почва да дими. Представете си това увеличено до исполински мащаби. Слънцето нагорещява не само това, което се намира под Земята, то нагорещява и въздуха, намиращ се горе, и ето, получавате Везувий. Ако веднъж той е заработил, с това се слага начало на този процес и той се разпространява все по-далеч по места, където се създават особено благоприятни за това условия.

Виждале ли, интересно е да се узнае и това, че именно такива неща, ставащи на Земята нередовно, произтичат от цялото космическо пространство.

Както ви казах, по времето, когато смесвахме вещества в геологическия кабинет, вещества, съдържащи сяра, се получаваше нещо много приличащо на малка Луна. Ако разгледаме Луната така, както изглежда в днешно време, а тя много прилича на този макет, се получава впечатление, че Луната е станала средоточие на това, което е нахвърляно от мировото пространство. Това е една идея, която получаваш. Друга идея се получава благодарение на духовнонаучното изследване; тя се състои в това, че Луната в своята главна част е била изхвърлена в космическото пространство от Земята. Какво е било извлечено навън тогава? Виждале ли, това също е ставало тогава. Отначало изхвърлените вещества са се обединили в

единно мирово тяло. След това върху него падат и се наслояват субстанции отвън, и вижте, образува се нещо, подобно на Луната. Какво имаме тук? Цялостен процес. Основната лунна маса е била изхвърлена от Земята; веднага след като тя се е разположила тук, върху нея от всички страни на космоса започнали да падат и да се наслояват леки вещества, винаги съдържащи се във Вселената – те падали долу във вид на метеорити и постоянно се трупали тук. Така е възникнала Луната. Всички тези неща се съгласуват и обвързват едно с друго.

Виждате ли, развитието на науката понякога показва нещо забележително. В Хейлброн днес стои паметник, който макар и да прави доста неприятно впечатление като произведение на изкуството, въпреки това стои именно там; това е скулптурно изображение на Юлиус Роберт Майер³⁰. Ако днес в науката се сблъскате с името на Юлиус Роберт Майер, ще разберете, че изследванията му на природата на топлинното въздействие, проведени през четиридесетте години на миналия (XIX) век, са били дело на ръцете на гений-новатор. Юлиус Роберт Майер се е родил в Хейлброн, бил е там лекар и е практикувал, макар и да не се е ползвал с особена почит. Въпреки че за него днес навсякъде пишат като за гениален първооткривател в науката, като за гениален новатор във физиката, с него станало следното: той се провалил на изпитите за лекар, които държал в Тюбинген. Обърнете внимание на забележителното явление: много от тези, които впоследствие стават гении, се провалят на изпити. Така станало и с Юлиус Роберт Майер. С нокти и зъби той предприел втори опит и станал лекар. Но в течение на живота му никога не се отнасял към него с уважение. Даже напротив. А той бил толкова въодушевен от откритието си, че навсякъде говорел за него. И за него самия се заговорило така: той блънува, неговите идеи хвъркат; затова накрая го затворили на сигурно в лудницата. И така, съвременниците му го затворили в лудница, а след това светът го признал за велик гений и в родния му град му поставили паметник.

Този Юлиус Роберт Майер бил същият, който на основата на своите размишления и изследвания издигнал такава идея: защо става така, че Слънцето, отдавайки ни толкова много топлина, самото то не изстива? То не става студено, каквото би трябвало да стане, постоянно отдавайки топлина, така разсъждавал Юлиус Роберт Майер. Затова, смятал той, в Слънцето постоянно трябва да влизат комети, извънредно много комети трябва да долитат от мировото пространство. Това са доста фино разпрашени тела, но те влизат тук. И това е истина, те влизат тук! Защото Слънцето изглежда съвсем различно от това, което си представят днес физиците. Ако можехте да се издигнете тук, бихте били много удивени; вие нямаше да откриете там огнен газ, а бихте открили, че всяка земна материя тутакси изчезва, оказвайки се всмукана тук. Слънцето представлява всмукващо пространство. Но това, което съществува там като всмукваща топка, не е напълнено газово кълбо, а е подобно на искрящо мехурче в мировото пространство, вътре в което го няма всичко това, което се предполага, че е там. И то постоянно всмуква тези маси на кометите, тези фини, етерни образувания в космоса; те са почти духовни, тях ги засмуква Слънцето, то се храни с тези етерни маси, с тези маси на кометите. И досега ние виждаме на Слънцето това, което е падало на него. Ние би трябвало да обърнем внимание на това, господа, доколкото то е много важно.

Виждате ли, стигайки до това, че Земята е тетраедър – този, на когото някога му се е налагало да изучава тези тела, да изучава колко ъгли и върхове имат те, той знае, че трябва поне малко да знае геометрия, за да разбере тези тела и да може да си ги представи, – и така, стигайки до това, че Земята се явява тетраедър, се вижда, че да се направи такова тяло не е толкова просто. Децата го правят доста успешно; тетраедър, октаедър, икосаедър, хексаедър и додекаедър – тези пет правилни многоъгълници момченцата ги правят от отделни повърхности, които залепят. При това е необходимо да се прилага геометрия. Точно така и Земята е била образувана от

Вселената на основата на геометричните познания; правилно е да я смятаме създадена с познаване на нещата, макар и не на основата на числата! Оттук следва, че в основата на света е заложена геометрията, че всичко действа на основата на геометрията. И това е правилно. С помощта на истинската наука може – както винаги повтарям – да се стигне до това, че мислите се разпространяват по целия свят, мислите действат навсякъде и хората собствено само тогава не могат да открият тези мисли, когато самите те нямат никакви мисли!

Твърде е похвално, нали така – да бъдеш свободомислещ човек, но в появилия се през XIX-то столетие израз «свободен дух» имаше нещо фалшиво. Свободомислие – добре, но с изразът «свободен дух» мнозина злоупотребяваха вследствие на своето тщеславие. И за най-духовно свободни се смятаха тези, които имаха най-малко свои мисли, които само повтаряха казаното от други. Имаше даже един англичанин, на когото принадлежи един мил израз; той каза: свободата на духа е не в това, че хората имат дух, а в това, че те са свободни от духа. Това английско изречение впоследствие беше нееднократно цитирано от други: какво е свободен дух? Свободен дух е този, който е свободен от духа! Да, в науката би следвало да се стремят да не развиват такъв род свободна духовност, защото иначе нищо няма да се получи. Дълго би се налагало да установяват, що за форма има Земята, че тя се явява не кръгла, не напълно кръгла като зелка, а че има нещо от тетраедъра!

Знанието за Земята и знанието за човека са свързани. Човекът със своята собствена форма повтаря строежа на Вселената. Главата на човека се явява отражение на Вселената. Затова главата в своята горна част има сферична форма в съответствие със сферичната форма на Вселената. Но в долната част, където е челюстта, има достойни за внимание образувания; те водят своето начало от триъгълната Земя. Тук навсякъде ще намерите триъгълници; те се издигат отдолу, от триъгълната Земя. Хората са отражение на топкообразната Вселена. Затова те имат повече или по-малко окръглена глава

горе, а тук, долу, се разпространяват силите на самата Земя. Вие само търсете: и при хората, и при животните ще намирате триъгълен строеж, както в строежа на челюстта; той произхожда от Земята, действа от Земята по направление нагоре и отпечатва в човека триъгълници, докато целият останал свят действа по направление отгоре надолу и образува кръгли форми. Това е много интересно.

Ето какво може да се узнае, разбирайки истинската наука. Ако човек е свободен от духа, той говори всякакви глупости. И в наше време се говорят всякакви глупости. Това не позволява да се установи как стои работата в действителност.

Господа, да поговорим за това още идната събота.

ТРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 25 септември 1924 г.

Добро утро, господа! Някой има ли интересен въпрос?

Въпрос за антропософията: Какво всъщност представлява тя, какво иска, какви задачи има в света и т. н.

Доктор Щайнер: Поставен е такъв въпрос: господинът би искал да знае какво представлява антропософията, какво значение има тя за човека въобще, също и за трудещите се, бих могъл също така да кажа, за работническата класа.

Разбира се, трудно е да се обсъди такъв въпрос съвсем кратко. Искане ми се да отбележа, че господата, които са тук вече отдавна, все повече и повече се убеждават в това, че в развитието на човечеството трябва да навлезе нещо такова като антропософията. На тези, които са тук отскоро, ще им се наложи, разбира се, да положат усилия, малко по малко да разберат тези неща.

Виждате ли, преди всичко би следвало да обърна внима-

ние колко малко са склонни хората да възприемат нещо ново, когато това ново идва в света. Могат да се приведат направо куриозни примери как са се възприемали в света новите научни открития. Струва си само да си спомним, че днес всъщност всичко е постигнато благодарение на откриване на силата на парата, благодарение на парните машини. Когато парната машина се е появила за пръв път, това е бил съвсем малък парен катер, изкачващ се нагоре по реката; селяните го унищожили, като казали, че това не им харесва, че то не е добро за хората! Но подобно отношение са имали не само селяните. Когато за първи път в съюза на учените в Прага било направено съобщение за метеоритите, хората, които слушали съобщението, обявили докладчика за глупак.

За Юлиус Робърт Майер, който днес се смята за голяма знаменитост и се разглежда като велик учен, неотдавна вече ви съобщих. Казах ви, че известно време от своя живот е прекарал в лудница, където е бил затворен.

А как е стояла работата с железниците? С железниците е станало нещо съвсем изключително. Знаете, че хората от не толкова отдавна имат железопътни линии: те са се появили едва през XIX век. По-рано хората са пътували с дилижанси. Когато е трябвало да се строи първата железопътна линия от Берлин до Потсдам, директорът на пощенските превози³¹ заявил, че той всяка неделя праща две пощенски карети от Берлин до Потсдам, но в тях почти никой не се качва. Затова той не смята, че железниците биха били полезни за света! Този човек не помислил, че ако има железни пътища, и хората ще пътуват повече, отколкото са пътували с пощенските карети.

Но нещо още по-интересно предприела колегията на лекарите³² през четиридесетте години на XIX век, когато се е строила първата ж.п. линия от Фюрхт до Нюрнберг. Тези учени господа заявили, че не трябва да се строи железопътна линия, тъй като пътниците много лесно могат да се разболеят, да станат нервни от бързото пътуване; а след като хората все пак не се отказали от построяването на железопътната линия

– даже и днес можете да прочетете прекрасни документи по темата, – лекарите предписали отляво и отдясно на линията да се изгради висока дъсчена ограда, за да не получат минаващите покрай линията селяни сътресение на мозъка! Виждате как са ставали тези неща. Железните пътища въпреки това се построили, те имали огромен успех, без значение на възраженията срещу тях. Така и антропософията ще си пробие път в света, доколкото тя просто трябва да дойде, тъй като в света нищо не може да бъде разбрано истински, ако разбирането на нещата не идва от духа, ако не бъдат познати истински духовните основи на всичко съществуващо.

Виждате ли, антропософията е възникнала не въпреки естествената наука, а именно защото естествознанието вече съществува, тя трябваше да възникне по тази причина, че естествознанието с помощта на своите свършени инструменти, с помощта на щателно отработени експерименти е установило, открило е множество факти, които, бидейки открити от естествознанието, не могат да бъдат истински разбрани от него. На него не му се удава да ги разбере. Те могат да бъдат разбрани само тогава, когато навсякъде, зад нещата, на заден план бъде възприето духовното, бъде възприето, че духовното вътрешно, реално присъства във всичко.

Да вземем съвсем обикновен практически въпрос. Бих искал да изходя от напълно практически въпрос. Да кажем, да вземем употребата на картофи за храна. Искам да изходя от нещо най-обикновено – от употребата на картофите за храна. Виждате ли, имало е време, когато в Европа картофите не ги е имало; те били донесени в Европа от далечни страни. Въвеждането на картофите се приписва на един човек, наричан Дрейк³³. Но това не е така, картофът е бил въведен по друг начин. Въпреки това в Офенбург на Дрейк даже са му поставили паметник! Веднъж полюбопитствах, защо в Офенбург има паметник на Дрейк. Стана ми любопитно и погледнах в енциклопедичния речник. Там се казваше: паметникът на Дрейк в Офенбург е поставен именно защото той уж е вкарал

картофа в Европа! Виждате как се създават книгите, как се създава историята.

И така, картофите! Ако днес на някого му се наложи да говори за това – а за това трябва да говорят естествоизпитател или медик, – как всъщност действа картофът, когато се изяде, какво прави такъв човек? Защото знаете, че картофите са станали хранителен продукт и е било доста трудно в някои области да се отучат хората от привычката да се хранят почти изключително с картофи. Така че какво прави съвременният естествоизпитател, ако иска да провери каква е хранителната стойност на картофите? Той изследва какви вещества се съдържат в картофите. В лабораторията е възможно, разбира се, да се изследва, що за вещества се съдържат в картофите. Там се откриват въглехидрати, които се състоят от въглерод, кислород и водород, образуващи определена подредена структура. После се открива и това, че в човешкия организъм това вещество се преобразува, че в края на краищата то става един от видовете захари, но с това изследването приключва. Понататък не може да се отиде. Виждате ли, ако ние, желяйки да изхранваме кое да е животно с мляко, му даваме това мляко в непроменен вид, животното се развива много добре. Но ако разложим млякото на съставните му части, изследваме от какво се състои то и вместо мляко започнем да даваме на животното тези химически съставни части, животното ще измършавее и няма да може да се храни с това. Защо е така? Това е така, защото когато тези химически съставни части са обединени в млякото, тук действа още нещо. Така че и в картофите действа нещо друго, а не само това, което го има в тях като чисто химически съставни части. Там присъства духовното. Навсякъде, в цялата природа действа духовното.

И виждаме, че ако подходим от позицията на духовната наука – «антропософия» е само едно от възможните ѝ имена, – ако действително, подхождайки от позицията на духовната наука, изследваме ефективността на картофите като хранителен продукт за човека, ще стигнем до това, че картофите не се

преработват напълно в храносмилателните органи. Картофите не се преработват напълно в храносмилателните органи. Чрез лимфната система, чрез кръвта те се издигат в главата, при това по отношение на картофите главата служи за храносмилателен орган. Главата става своеобразен стомах, ако човек яде твърде много картофи; главата също храносмила.

Вследствие от това такъв хранителен продукт като картофите много съществено се отличава от здравословните продукти, например от хляба. Ако човек яде здравословен хляб, тогава всичко, което като материално се съдържа в зърното, в ръжта и пшеницата, по здравословен начин се смела в храносмилателния му тракт. В резултат в главата постъпва само духовното начало от ръжта и пшеницата и т. н.

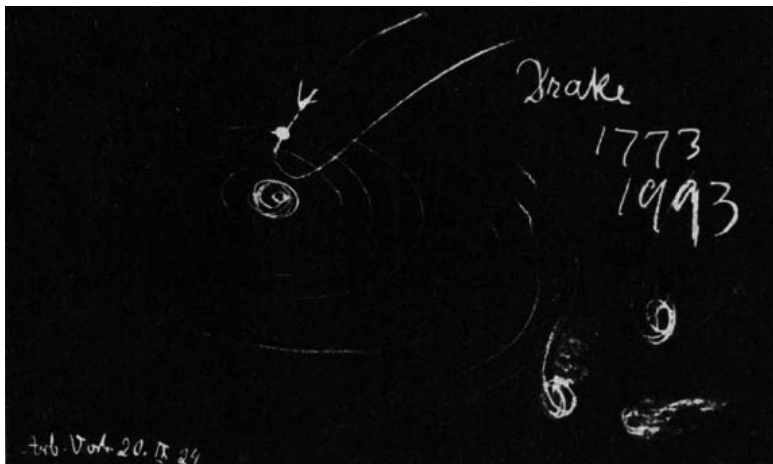
Никоя чисто естествена наука не е в състояние да узнае тези неща, те могат да се научат само когато се изследва духовното съдържание на даденото нещо. Така се разбира, че в новото време човечеството е било подложено на разрушение, поради употребата на картофи за храна. Става очевидно, че в последните столетия особен принос в общото отслабване на здравето на хората е внесло увлечението по картофите. Този доста груб пример показва как може духовно да се изследва поднасяното от естествената наука, ако тя се вземе за основа.

Но аз искам да ви кажа още нещо. От тази гледна точка всяка субстанция, появила се в света, може да бъде подложена на проверка за предмета на нейното духовно съдържание. Само благодарение на това могат да бъдат получени лекарствени средства. Така духовната наука по особен начин създава фундамента за медицината.

Духовната наука е само продължение на естествената наука, тя съвсем не противоречи на естествената наука. Освен това духовната наука по научен начин изследва духа, следователно на хората не се предлага да приемат на вяра, какво говорят другите. Така, вместо изповядване на вяра, се дава нещо наистина научно.

Искам да ви кажа още нещо. Виждате ли, изследвайки

различното, науката достига определено равнище. Човечеството, разбира се, не трябва да влиза във всички дребни детайли на научните дисциплини, но основни знания за света трябва да придобие всеки човек.

Сега искам да ви разкажа нещо, от което бихте могли да видите доколко значително и важно е да се познава в света духът, да се познава как той реално действа. Виждате ли, това е станало през 1773 г. В Париж внезапно се разпространил слух, че някакъв учен трябва да изнесе доклад³⁴ в научното общество; в този доклад той доказвал, че една от кометите ще се сблъска със Земята³⁵, при което ще настъпи краят на света. По онова време вярвали, че това действително може да бъде доказано научно. Всичко това ставало през XVIII-то столетие, когато суеверията са били още големи. Целият Париж бил обхванат от чудовищен страх. Когато днес се изследва какво е ставало тогава в Париж, се открива, че са станали много аборти. От ужас жените раждали преждевременно. Хора, които дотогава са имали някакви тежки заболявания, умирали, когато научавали за това. Париж бил крайно възбуден, защото станало известно, че някакъв учен е трябвало да изнесе доклад за сблъскването на комета със Земята и за гибелта на

Земята.

Да, господа, полицията, която, както ви е известно, е винаги на своя пост, освен всичко останало, забранила този доклад. Така че хората даже не чули ясно какво е искал да каже този учен. Но въпреки това, сензацията се състояла! Бихте могли да попитате: прав ли е бил ученият, желаещ да изнесе доклада, или не е бил прав?

Тази история съвсем не е така проста. Защото от момента, когато Коперник е утвърдил новата световна система, започнали да пресмятат всичко, което е възможно, и изчисленията тогава действително водели до следните изводи. Представяли си, че Слънцето е централна точка на световната система; тук са се движели Меркурий, Венера, Луната, Земята, Марс (изобразява го на дъската). Тук минават кометите. Сега помислете: тук Земята се движи по окръжност; може да се пресметне кога Земята ще се окаже тук и кога тук ще се приближи комета! Бум! И според сметките те са се сблъскали! Да, господа, такъв сблъсък е напълно реален; но кометата се оказала толкова малка, че се разпаднала във въздуха, при това съвсем не над Париж, а над друго място. Следователно изчисленията били правилни, но не е имало никакви особени причини за страх.

Но да погледнем сега ето какво. През 1832 г. тази история започнала да взема опасен обрат, тъй като тогава отново пресметнали, че комета – кометата Биела – ще пресече орбитата на Земята и ще мине съвсем близо до Земята. При това не някакъв дребнсък, както това станало по-рано, а такава, че би подействала доста по-разрушително. Но тогава сметките показали по-щастливо развитие на събитията, тъй като било пресметнато, че ако кометата премине покрай Земята, въпреки това тя ще остане отдалечена от нея на разстояние тринадесет милиона мили. Все пак е нещо, нали? Така че този път не почнали да се боят, че тя ще се сблъска със Земята и ще я разруши. Но все пак хората тогава страшно се опасявали, че такива небесни тела притежават сила на привличане; опасявали се, няма ли кометата със своята сила на привличане

да предизвика силно цунами в морето и т. н. Нищо особено не станало; имало е някакво общо безпокойство в природата, но нищо особено. Кометата все пак преминала на разстояние тринадесет милиона мили, което е сравнимо с разстоянието до Слънцето, така че Земята останала невредима.

Когато бях малко момче, през 1872 г. живеех с моите родители на малка железопътна гара; тогава от всички страни получавахме писма за края на света, защото тази комета трябваше да се завърне. Някои комети винаги се връщат и тази комета трябваше да се върне. Сега тя трябваше да премине по-близо; орбитата ѝ беше такава, че събитието ставаше още по-опасно. Кометата беше идвала отново през 1845/46 г. и през 1852 г., но това забележително небесно тяло, тази прелитаща комета се разпадна на две части! Докато преди тя е била ето такава, идвала е в такъв вид, сега тя дойде в такъв вид (изобразява го на дъската). Всеки път е ставала все поразсеяна, тъй като тя се е разпадала. Какво можеше да се види през 1872 г.? Можеше да се види как падаше нещо подобно на светлинен дъжд от метеорити, долу падаха особено много метеорити. Кометата мина близо, но тя се разпадна и освен това отдаде своето вещество, фината си субстанция, която падна долу като светлинен дъжд. Това можеше да се види тогава. Някои хора видяха това-онова, пък и всеки можеше да види. Защото когато става такъв мощен звездопад, е видно как от небето нещо пада. Някои от тези, които видяха това, повярваха, че е настъпил денят на Страшния Съд! И това отново предизвика голям ужас. Но метеорният поток се разсея в атмосферата, във въздуха.

Обърнете внимание, ако кометата беше останала цяла и не беше се разпаднала, на Земята през 1872 г. лошо ѝ се пишеше! Но, както се казва, на нашата гара получавахме писма, които крещяха: светът загива! Това бяха пресметнали астрономите в пълно съответствие с естествената наука: светът загива. Не може да се опише колко много хора платиха на изповедниците огромни суми, за да им се опростят греховете – ето

до какво се стигна, господа. В Париж още през 1773 г. поповете също са получили много пари, тъй като хората са искали колкото се може по-скоро да се избавят от своите грехове.

Тогава, впрочем, се е появила една доста разумна книга на астронома Литроу³⁶. На него му се удало да пресметне нещо, достойно за внимание. Той изчислил: през 1832 г. кометата, която по-късно се разсеяла, минала покрай Земята на разстояние тринадесет милиона мили, но тя се приближавала все повече. По-рано тя преминавала съвсем далеч. Всеки път, при своето завръщане тя преминава все по-близо и по-близо до Земята. Литроу правилно пресметнал как стои работата.

Виждате ли, опасността от сблъсък на комета със Земята по сметките на тези хора се е падала тогава за септември 1872 г. Ако към това време кометата беше достигнала точката, до която тя достигна едва на 27 ноември 1872 г., цялата тази история не би се ограничила само с падането на метеоритен дъжд, а би било доста по-зле. Това е действително така. Обаче той пресметнал защо трябва да стане така, че през 1933 г. – сега сме 1924 г., – ако кометата би останала такава, каквато тя е била през XVIII век, сблъсъкът би бил неизбежен и Земята би трябвало да загине! Изчислението било вярно. Хората са могли да кажат само едно: кометата се оказала милостива. Защото тя била способна така да се сблъска със Земята през 1933 г., че всички морета да се устремят към Северния полюс и цялата Земя да бъде унищожена. Това е можело да се изчисли. Но кометата се разпаднала, освен това е отдала своята материя в раздробените метеорити, които вече не можели да нанесат вреда.

Следователно живеем във време, за което можем да кажем: ако кометата не се беше оказала толкова милостива, ние днес не бихме седели тук! В края на краищата станало така, че тя въобще престанала да се появява като комета, макар в дните, когато е следвало да се появи, още да има метеоритни дъждове. Бавно, в продължение на столетия, тя изхвърляла цялата си материя и много скоро въобще престанала да бъде

видима. Тя вече няма да идва, защото постепенно е отдала своята материя на космическото пространство, а нещо от нея е попаднало на Земята.

Но искам да ви покажа и другата страна на този въпрос. Вижте, ако изследваме човешкото развитие, ще се окаже, че духовните способности на човека постоянно се изменят. Който не вярва на това, той не разбира процеса на развитие на човечеството като цяло. Ако хората са притежавали същите духовни способности, всички открития биха били направени много по-рано! Обаче в древните времена хората са притежавали нещо друго; никакви, даже най-малки духовни способности не са притежавали. Вече съм ви излагал това от най-различни страни, отговаряйки на съответните въпроси.

Ако се върнем в миналото, ще открием, че това не е единствената комета, която прелитайки през мировото пространство, се е държала толкова милостиво, че в нужния момент се е разпаднала и съвсем се е разтворила. Имало е множество други комети, които са се държали така. Към кометите винаги са се отнасяли със суеверие. Антропософията разглежда този въпрос от абсолютно научна гледна точка.

Но ако ние и по-нататък се развиваме така, както се развиваме днес, това би било нещо немислимо. Е, това човечество направо страшно е поумняло! Сравнете кой да е човек, неговият разсъдък, това, което изучава в училище, с кой да е човек от XII или XIII век, който и да пише не е можел! Представете си само: известни са ни прекрасните стихове на Волфрам фон Ешенбах³⁷, който е бил дворянин през XIII век. Бил е автор на стихове, но не е умел да пише. При него е идвал един свещеник, на когото той ги диктувал. Това е произведението «Парсифал», по което Вагнер³⁸ е написал либрето и музика! Следователно виждате, че по-рано хората са имали други способности. Даже не е нужно да се връщаме по-назад от XII или XIII век; тогава дворянинът не е можел да пише. Волфрам фон Ешенбах е можел да чете, но не е можел да пише.

Виждате ли, такива способности не се появяват от само

себе си, те се развиват. Но ако продължим и по-нататък да правим това, което правим днес, ако продължим и в бъдеще да търпим всеки до откат с всевъзможни науки във възрастта от шест до дванадесет-четиринадесет години – което, от друга страна, не е лошо, – ние, хората, ще станем малко по малко такива, каквито по-рано не сме били, ще станем нервни. Ще станем нервни хора. Оттук може да ви стане ясно, че тези същите господа доктори, които някога през четиридесетте години са били толкова глупави, вярвайки, че хората не биха могли да живеят, ако има железопътна линия, тези същите господа доктори от гледна точка на тяхната наука не са били толкова глупави! Защото това, което те са можели тогава да знаят, ги е водило до следното съждение: при пътуване с влак човек постепенно ще изгуби работоспособност, ще изгуби памет, нервите му ще бъдат възбудени, ще бъде неспокоен. Ето какво са можели да кажат те от позицията на тогавашната им наука. И това е съвсем вярно, абсолютно е правилно, когато са говорили така. Но те не са отчитали едно. Хората станали по-нервни, но не много, а само малко. Сравнете само колко се различават днес, като се върнете от работа, от хората през тридесетте и четиридесетте години (на XIX век), които вечер си слагаха нощни шапчици и бяха много приятни, душевни хора, съвсем без нерви! Светът в това отношение е станал друг, но все пак не така силно, както са си го представяли медиците от Нюрнберг. «Нюрнбергци няма да обесят този, който още го няма – нюрнбергци не се придържат към нещо, което още го няма»; така станало с нюрнбергци и този път: те не можели да използват научни данни, които още не са имали. Така че какво е било неизвестно на тези господа медици? Те не са знаели, че докато са се учили, гореописаната комета постепенно се е разтворила. Какво е предизвикала тя при това? Да, господа, тя е създавала тези ефимерни метеоритни дъждове. Тях ние сме получавали благодарение на тази комета! Вместо да се сблъска със Земята и да счупи главата на човечеството, тя постепенно е отдавала своята материя. Тази материя, пращинка

след пращинка, се е включила в състава на Земята. На всеки няколко години кометата добавяла нещо към Земята. Хора, които искат да живеят според науката, но не искат да признаят, че Земята просто изяжда нещо, взето от космоса, са толкова глупави, колкото тези, които твърдят, че парчето хляб, което човек изяжда, не е в него. Естествено в състава на Земята се намира това, което получаваме от кометите. Но хората не обръщат внимание на този факт. Науката не отделя на това нито ред. Къде се намира това, което кометата отдава? То преминава във въздуха, от въздуха преминава във водата, когато водата се изпарява, пада с дъжда; заедно с водата прониква в корените на растенията, а заедно с корените на растенията попада на нашата маса. Така всичко това преминава в нашето тяло и нашата храна е подправена с нещо, което в течение на столетия ни е отдавала кометата. Това води до постепенно одухотворяване. Така вместо през 1933 г. да погуби Земята, кометата постепенно преминава в нея, подобно на храна, при това тя, бидейки лекарствено средство, вселенско лекарство, премахва от хората тяхната нервност.

Ето, пред вас е част от тази история: кометите се появява навън, в небето, и след някое време те достигат до нас от самата Земя и ни одухотворяват. Такива неща в днешно време вече се намесват в нашия човешки живот. И тази тема не следва да се замотава по филистерски; в днешно време е необходимо да се отделя внимание на духовното, което става в света. А това е възможно само тогава, когато светът на духовното се постигне с помощта на антропософията. Бихте могли да кажете: е, добре, такива неща стават. Кометата ни учи, че ние, хората, можем да си останем глупаци, но не трябва да се притесняваме от това. Защото даже ако са просветени и практични, хората въпреки това си остават страшни фаталисти и мислят, че в света всичко ще продължи, «тъй както трябва да бъде». Но има възможност за избор. Може да се научи нещо, занимавайки се с тази наука, а може въобще да не се занимавате с нея.

Господа, известно ви е, че в продължение на години из-

насях лекции сред работниците³⁹. В изнесените лекции често заострях вниманието ви върху великолепия доклад на Ласал⁴⁰, който е известен под името «Науката и работниците». Не знам, широко ли е известен този доклад в днешно време, защото вече съм стар и съм видял самото зараждане на работническото движение. От прозорците на бащината си къща наблюдавах как в началото на седемдесетте години първите социалдемократи отиваха в гората, където правеха събранията си, хора, носещи тогава големи шапки – демократични шапки. По такъв начин, крачка по крачка, аз вземах някакво участие във възникването на това дело. Тогава тези хора се отнасяха към Ласал с изключително уважение. На местата, където се провеждаха работническите събрания, винаги можеше да се види бюст на Ласал. Сега тези неща почнаха повече или по-малко да се забравят, тъй като минаха петдесет години. Тогава бях на осем, десет или единадесет години, но вече ме интересуваха тези неща. Осем-девет години по-рано Ласал изнесъл своя доклад, озаглавен «Науката и работниците». И в този доклад той обръщал внимание на това, че работническият въпрос като цяло зависи от науката, че първо работниците трябва на научна основа да си изработят някои социални възгледи, което не се е удало на другите хора. В някакъв смисъл това е било извънредно важно.

Помислете обаче какво се е променило от онова време? Питал съм ви, доволни ли сте? Могат ли да ви удовлетворят формите, в които се осъществява развитието на работническия въпрос? Нима повсеместно и постоянно не се оплакват от тираничното отношение на предприемачите към работниците и т. н.? Това последното работниците осезаемо усещат. Но те не усещат от какво се поражда то. А откъде се поражда? То се поражда оттам, че решението на работническия въпрос не може да бъде намерено без посредничеството на науката – това е съвсем вярно. По-рано този въпрос се е решавал на основата на религията и т. н. Сега тези въпроси трябва да се решават на научна основа. Но за това преди всичко е необ-

ходимо да се притежава истинско научно мислене! А такова никой няма, доколкото постоянно се ориентират само към материята, тъй като цялата наука е материалистична. Няма да може да се достигне дори частично разрешение на социалния въпрос, докато науката отново не стане духовна.

Духовна тя ще успее да стане само в случай, че благоволи във всичко – било то картоф или комета – да търси духовното начало. Да се научим да изследваме нещата във взаимната им свързаност можем само благодарение на духовното познание. И само с помощта на духовното познание можем да се запознаем със социалните закономерности. Те трябва да бъдат познати истински; тогава ще се разбере, че въпросите, които изплуваха във връзка например с марксизма, се повдигаха с добри намерения, но почиваха на грешно учение. А основаното на грешно учение не може да се развива успешно.

Виждате ли, сметките на Маркс са необичайно остроумни, необичайно разумни, на тях не може да се възрази от гледна точка на обикновената чисто материалистична наука. Всичко съвпада така, както е съвпадало при астронома през 1773 г., пресметнал срещата на кометата със Земята. Но тази комета се е различавала от появилата се по-късно, тя с времето станала толкова разпрашена, че не причинила вреда на Земята! И това, което пресметнал Маркс, по същия начин се основава на блестящо, но несъвършено учение.

Да вземем едно нещо от това, което той е пресметнал. Той казва: ако човек работи, той изразходва вътрешни сили. Разбира се, ние прилагаме тези сили при работа и вечер сме уморени, така че в течение на деня изразходваме определено количество от тези сили. От само себе си се разбира, че сега работникът се нуждае от възстановяване на тези сили. Това може да се пресметне; сметките са верни, всичко напълно се съгласува. Абсолютно правилно е, може да се пресметне каква заплата трябва да получава работникът, че да може да възстанови силите си. Но наистина, трябва ли да се търси адекватната заплата по този път, по който я търси Маркс? Въпросът

е, може ли въобще тя да се установи по такъв начин? Че работната заплата и до ден днешен въобще не впечатлява, това е очевидно; но да се пресметне тя по този път е невъзможно, защото учението е лъжливо, макар и да изглежда отлично.

Представете си само: човек, който цял ден не работи, защото е рентиер. Той или отива да се разхожда, или просто се мести от кресло на кресло. Но той също изразходва своите сили от сутрин до вечер, по съвсем същия начин! Случи ми се да видя на един работнически концерт, че работниците изглеждаха много по-малко уморени от рентиерите, които въобще нищо не са правили. Те постоянно се прозяваха, а другите бяха весели.

Така че виждате, че в сметката има грешка. Силите, които изразходваме вътрешно, и силите, които отдаваме външно при работа, не са едни и същи сили! Те не са едни и същи. И затова изчислението като цяло не може да се постави на естественонаучни основи. Трябва да се направи по съвсем друг начин. Такива неща трябва да се основават на понятия за човешко достойнство, понятия за права на човека и т. н. И така стои работата с много неща. Като следствие, на основата на съществуващата наука възниква страшен безпорядък и неразбиране в социалната сфера.

С помощта на духовната наука сега можете да кажете колко полезен хранителен продукт са картофите, колко е полезно зелето, колко ценна е солта и т. н. Можете да разберете какво е необходимо на човека, за да се развива успешно и да бъде здрав. Това можете да установите само благодарение на духовната наука, като се основавате на знанията, получени от духовната наука. След това можете да преминете към разглеждането на социалния живот. Тогава работническият въпрос ще приеме съвсем друга форма, тогава той ще бъде поставен на здрава основа, именно защото всичко ще бъде разглеждано от духовна гледна точка.

Както виждате, хората в днешно време въобще не разбират как тези неща в света са свързани помежду си, те предпо-

лагат, че всичко върви без промяна, от само себе си, но това не е така! Човек трябва през цялото време да разбира как нещата в света се променят. Можем да кажем, че най-голямото нещастие е в това, че по-рано човечеството е било твърде суеверно, а днес е станало учено. Но стъпка по стъпка суеверието повсеместно се прокрадва в науката и днес имаме естествознание, утежнено от суеверие. Хората вярват, че ако стомахът е пълен с картофи, това дава нещо на човека. Но така се нанася вреда на здравето на главата, тъй като главата се принуждава да стане орган на храносмилането!

С всички въпроси е необходимо да се занимаваме така, че духовното начало да не остава пренебрегнато, както това е ставало в течение на дълго време, а трябва навсякъде това духовно да се взема за разглеждане. В шестдесетте, седемдесетте години (на XIX век) хората говореха така: науката трябва да се появи сред работниците. Но истинска наука тогава още не съществуваше, тя се появи чак сега като духовна наука, която само външно носи името антропософия. Антропософията няма намерение – както това се правеше досега – да поставя каруцата, тоест материята, пред коня. Отпред трябва да бъде главата, духът, така е правилно. Тогава ще бъде намерено това, което е правилно, ще се стигне и до правилни методи на възпитание, ще има педагогика, правилно възпитаваща децата. От това зависи извънредно много. Тогава ще бъде намерен правомерен подход към социалния живот.

В едно занятие аз, разбира се, мога само накратко да маркирам как стоят нещата. Но всички тези лекции бяха предвидени по такъв начин, че по задаваните въпроси да се установи какво вие бихте искали да научите, господа. Може би на следващото занятие ще направя някакво обобщение – днес успех да дам само основите, – за да може това да бъде разбрано още по-добре. Но от всичко казано вие бихте могли да усвоите нещо, отнасящо се до заданията от вас въпрос, а именно: какво всъщност иска духовната наука.

И така, ще продължим следващата сряда.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 24 септември 1924 г.

Добро утро, господа! Днес искам да добавя няколко думи към това, което обсъждахме с вас последния път. После вероятно ще се появи възможност някой слушател да попита нещо.

Виждате ли, правилно да се разбере поставеният въпрос и да се отговори на него може само ако леко се обърнем назад и хвърлим поглед върху цялото развитие на човечеството. Фактът, че хората първоначално са били звероподобни, имали са звероподобен ум и т. н., е псевдонаучна приказка. На това противоречи фактът, че древните времена, които още може да се проследят исторически, свидетелстват, макар и в поетична форма, за високото съвършенство на хората, обитаващи през периода на първобитно състояние на Земята. По това време неравенството, макар и да е съществувало сред хората, не е било в смисъла, в който го преживяват те в днешно време. Имало е период, когато неравенството се е проявявало по особен начин. То е било предизвикано от това, че хората повече или по-малко изгубили истинското знание.

Да вземем явление, което е съществувало в Древен Египет в най-широки мащаби, това, което наричат робство. Но робството не е съществувало винаги, то се е появило в древността, когато започнало да се губи истинското знание за света, истинската наука, когато вече не знаели какво всъщност означава това. Така че вие, според здравата логика, би трябвало би попитате: «Къде е причината за възникването на толкова жизнеспособно работническо движение?»

Разбира се, то е трябвало да възникне, защото обстоятелствата постоянно принуждавали към това, защото хората постоянно чувствали: така повече не може да продължава. Те са искали да кажат по какъв начин трябва да се подобри положението. Но от една страна, работническият въпрос станал толкова парлив във връзка с обстоятелството, че индустриал-

ното развитие, всички открития и изобретения се проявяват във формата, която те са приели днес, нали така? Докато не я е имало тази всеобхватна индустрия, не е имало и толкова потискащи условия на живот. Но защо индустриалното развитие е съпътствано от тези потискащи условия на живот?

Не можем, разбира се, да кажем – и това трябва да признае всеки разумен човек, – че хората, които сами не изпитват лишения, които следователно съставляват малцинство и са, както е прието да се наричат, капиталисти, способствайки за тези лишения, изпитват особена радост. Естествено на тях също им се иска всички хора да живеят в доволство. Това, разбира се, е необходимо да се подчертае.

Но след това възниква и друг въпрос: защо това малцинство, заемайки ръководни позиции, не мисли как да се погрижи да измени положението на нещата, така че благосъстоянието да достигне по-широк кръг от хора?

Би трябвало да видите това, господа. Естествено, че без значение на разговорите, работникът не заработва толкова, колкото получава малцинството, заемащо водещи позиции в профсъюзите, от което зависят всички. От само себе си се разбира и винаги става така, че някой съставлява малцинството. И по това, как всичко се развива, може да се види, че малцинството просто не знае какво трябва да прави. Това много ясно се прояви в последно време – и работническите маси го усещат: малцинството не знае какво да прави. Може да се каже: нещо не достига. Разбира се, че нещо не достига. От гледна точка на антропософската духовна наука не достигат знания за духовния свят. Можете да се убедите в това, когато ви стане ясно, че не може да се говори, че в днешно време хората са станали просветени, а в началото на Земята е имало само кръгли глупаци. А именно тази гледна точка днес е всеобща. Но това е невярно. Човечеството, първоначално населяващо Земята, е притежавало силно развито знание не само за намиращото се на Земята, но и за звездното небе. В по-късните времена непосредствените изследвания са се прекратили и днес

това се е превърнало в суеверие. Тези неща са започнали да се разбират неправилно. Но първоначално е имало всеобхватно знание за звездите. Днес за звездите има само знания, добити по пътя на изчисленията; но по такъв начин не може да се получи достъп до духовното начало в звездите и планетите. Виждате ли, ако някой живееше на Марс и знаеше за Земята толкова, колкото ние с помощта на обикновеното съзнание и обикновената наука знаем за Марс, той би смятал, че на Земята няма жива душа, когато тук обитават примерно милиард и половина-два милиарда души! Точно в същото положение се намират хората по отношение на звездния свят. Да, наистина светът на звездите навсякъде е пълен с души, той навсякъде е одушевен, но тези души са различни.

Тук вие, разбира се, можете да кажете: не можем да надникнем горе, затова е невъзможно да се научи кое как изглежда на звездите. Но това е голяма грешка. Защо човек, стоящ тук, може да види това пиано? Защото очите му са устроени по съответен начин. Очите не се намират редом с пианото. Ако човек е спял, ако очите му не виждат, той няма да може да види пианото. Духовната наука, антропософията, доказва, че ако човек не се ограничи с развитието, получено в детството благодарение на съвременното възпитание, ако продължи да се развива, точно така той може да възприеме духовното начало в звездите. И такова възприятие човечеството е притежавало изначално! Тогава човек не само прави изчисления за звездите, но знае, че една звезда оказва върху човека едно влияние, друга звезда – друго влияние. Ако може да се докаже, че Марс оказва влияние върху майския бръмбар и личинките му – за което ви казах, – също може да се докаже, че всички звезди оказват някакво влияние върху духовния живот на човека. Те оказват влияние. Но това знание за звездите е стигнало до пълен упадък. Какво се е появило вместо него? По-рано хората, гледайки нагоре към Луната, са знаели, че от Луната излизат силите за размножение на всички обитатели на Земята. Те са знаели, че нито едно същество не би имало потомство, ако Лу-

ната не изпращаше тук сили, способстващи размножението. Те са знаели, че нито едно същество не би могло да расте, ако от Слънцето не идваха силите на растежа, че нито един човек не би могъл да мисли, ако от Сатурн не пристигаха мисловните сили. В онова време това са го знаели, днес знаят само с каква скорост се движи Сатурн, с каква скорост се движи Луната, има ли на Луната няколко угаснали вулкана или не, но по-нататък не се отива, няма и желание да се отиде. Само се изчислява това, което искат да узнаят за звездите.

Става индустриален подем. Да преминем от света на звездите към света на човека. В епохата, когато по отношение на звездите могат да се правят само изчисления, в процъфтяващата сфера на промишлеността също започват да се занимават изключително с пресмятания, не правят нищо друго освен сметки. И доколкото се занимават изключително със сметки и не се прави нищо друго освен сметки, съвсем се забравят хората, които не се поддават на пресмятане, и се отнасят с тях като с части от машината. Така се стига до общото състояние днес. Никога с помощта на пресмятания хората няма да могат да определят какви условия трябва да има на Земята; само когато се знае и нещо друго, само тогава ще се разбере, какви условия трябва да има на Земята. Ето как стои работата. И можем да кажем: да, по отношение на знанията за човека ние в нашето просветено време силно сме изостанали. Както неотдавна ви казах, на събранието на земеделците неотдавна констатирах, че в течение на последните десетилетия всички продукти са станали по-лоши, а това засяга човечеството като цяло. Причината за това е, че освен селяните, които още инстинктивно пазят старото знание, никой вече не знае ясно как трябва да се обработват нивите. Но откъде може да се получи познание за това, как трябва да се обработват нивите?

Да, господа, това знание не може да се получи с помощта на правените на Земята изчисления, когато даже за Луната се знае само, че се завърта около Земята за двадесет и осем дни. Такова знание е постижимо изключително благодарение на

познаването на силите, посредством които Луната способна за размножаването на зърнените култури и т. н. Но това знание е съвсем забравено, а без да притежаваме знанието за звездите и въздействията им върху всичко, което става по нашите поля, още по-малко е възможно да имаме знание за това, което засяга хората. Социологията се е превърнала в чисто счетоводство, именно в чисто счетоводство. Капитал, работно време, работна заплата – само цифри, които се обработват. Но с всички сметки от такъв вид няма да се доближим до човешкия живот, няма да се доближим до живота въобще. Проклятието на новото време се състои в това, че всичко трябва да бъде пресметнато и толкова. Да се научим не само да пресмятаме, но и да постъпваме с всички неща в съответствие с това, какво те представляват, можем само когато бъде изучена науката за звездите. Днес работата стои така, че човек вече предварително е предубеден и когато чува за науката за звездите, той казва: всичко това е една глупост, ние отдавна знаем, че звездите на нищо не влияят. Обаче глупостта е именно в това, когато се казва, че звездите не влияят! Защото какво се получава, когато хората казват, че не вярват в съществуването на звездните влияния върху всичко, което се намира на Земята? Получава се, че те вече нищо ясно не знаят, а ето това е нещо конкретно! Да вземем например капитала. Той може да се изрази в цифри, него можеш да го пресметнеш. А какво се установява на базата на такива сметки? Ако се иска само да се пресметне това, какво е капиталът, се получава, сякаш е все едно, кой владее капитала. Ако капиталът работи само като някаква сума, получена в резултат на пресмятания, би трябвало да е едно и също, независимо от това, отделен човек ли го владее или е колективно владение. Само когато отново се намери такъв начин на действие, с помощта на който може така да се вниква в живота, че като отправна точка да се взема самият човек, само тогава ще успее да се реализира такава социална наука, която действително ще успее поне нещо да направи, а не да остава недееспособна, както е съвременна-

та наука. И затова бих искал към дадения от мен неотдавна отговор на въпроса да добавя: трябва да се гледа какво ще се осъществи благодарение на антропософията. Разбира се, днес това са само зачатъци. В много отношения всичко това прилича на другите науки. Но постепенно тя трябва да се развие и да стане универсално знание за човека. Така например в областта на възпитанието и педагогиката вече са създадени училища. Така антропософската наука ще бъде способна да изясни в какво се състои социалният въпрос и в съответствие с това да действа. Днес вие само можете да видите, че съвременното знание фактически не е в състояние своевременно да се намесва, то се спъва на всяка крачка.

Ето това е, което исках да добавя. Доволни ли сте сега от отговора? (Да, да!) Би могло да се добавят още много други неща, но това ще бъде направено при други обстоятелства и от друга гледна точка.

Може би някой има още един въпрос?

Въпрос: Може ли да се разбере откъде произхожда човекът, откъде води той своето начало?

Доктор Щайнер: Това е въпрос, господа, по който мнозина от тук присъстващите вече са чували едно-друго от мен. Но господата, които дойдоха неотдавна, разбира се, проявяват интерес към това; да се заемем с този въпрос. И тези, които вече са чували нещо, охотно ще чуят за това отново.

Ако разглеждаме човека така, както той днес обитава Земята, на първо място е видно неговото тяло. Впрочем, забелязва се и това, че той мисли, усеща, чувства. Ако погледнете някакъв стол, не бихте дочакали столът да почне да се разхожда, защото той не може да проявява воля. Забелязва се, че човек проявява воля. Но най-общо можем да кажем: видимо е само тялото.

Обаче ако се разглежда тялото, може много лесно да се стигне до гледна точка, че това тяло е и целият човек. В антропософията възгледите не се формират лекомислено. Тук

действително се вземат предвид всички съпътстващи мнения. Смята се, че тялото – това е целият човек, при това могат да се намерят много доказателства за това мнение. Например може да кажем: ако на човек се даде една или друга отрова, която не води веднага до смърт, понякога от нея се изгубва паметта. Това изглежда по същия начин, както ако тялото беше машина и всичко се основава на действието на тази машина. Ако, да кажем, при човек стане спукване на кръвоносни съдове в мозъка и изтичайки, кръвта окаже налягане върху нервите, той може да изгуби не само паметта си, но и разсъдъка си като цяло. Следователно можем да кажем: всичко зависи от телесността, от тялото. Но, виждате ли, такъв начин на мислене в края на краищата не издържа проверка, той не издържа проверка, защото тогава би трябвало да кажем: да, човек мисли с помощта на своя мозък. Какво всъщност става в мозъка, доказано човек мисли?

Виждате ли, при истинско изследване на човешкото тяло би се оказало, че е невярно да се смята, че когато човек мисли, той извършва в мозъка си някакъв съзидателен процес. Точно обратно, когато човек мисли, в мозъка му постоянно нещо се разрушава. Веществата в мозъка се разпадат. Там винаги отчасти присъства смъртта. Окончателната смърт се състои в това, че тялото започва да се разпада. Но това, което става с човешкото тяло едновременно, когато човек умира, по подобен начин става в човешкото тяло постоянно. Процесите на отделяне при човека се осъществяват не само посредством органите за отделяне на урина и фекалии, но и чрез потта, а също и по други начини. Представете си, що за глава бихте имали всички вие, ако никога не подстригнахте косите си! Тук човек също отделя нещо. Представете си, що за нокти бихте имали, ако никога не ги изрязвахте! Но работата не се ограничава с това. Кожата постоянно се лющи, само че това не се забелязва; кожата се лющи и отпада. Следователно човек постоянно отхвърля това, което той има в себе си като вещество. Отделяното в урината и фекалиите не е така значително,

доколкото там, в по-голямата си част се съдържа това, което човек е изял, което не е усвоено в тялото и не е преминало в самото тяло. Но това, което се отделя в ноктите, е било усвоено някога и е преминало през цялото тяло.

Искам да ви кажа следното. Да допуснем, че вземате ножица и си изрязвате ноктите. Това, което отделяте при изрязването, сте го изяли преди седем или осем години, именно тогава сте го приели в себе си. То е влязло в кръвта, в нервите и т. н., преминало е през цялото тяло. След това се е използвало седем-осем години и сега го отделяте. А лющещите се люспички, които днес падат, също на свой ред се явяват това, което сте изяли преди седем-осем години. Но сега, господа, замислете се ето над какво. Когато гледате тялото, което имате сега, посредством което седите тук, ако бяхте седели тук преди седем или осем години, това би било съвсем друго тяло! Защото всичко, което тогава сте имали в себе си, се е отложило в кожните люспички, било е изрязано като нокти, подстригано с косата, отделено навън чрез потта. То е било отделено така, че цялото тяло с изключение на малка част, на костната тъкан и т. н., в течение на седем-осем години напълно се е обновило. Запитайте се, възниква ли мислене от това, че тялото постоянно се изгражда, или от това, че тялото се разрушава? Това е важно! Представете си, че имате в тялото си нещо, вследствие на което се осъществява твърде интензивен процес на изграждане, на съзидание; по-просто казано, ако сте изпили една излишна чашка или даже не една – повече понасят това, – ако сте прехвърлили мярката, която можете да изпиете. Какво става тогава, господа? Тогава кръвта започва да функционира много бързо. При това изключително се ускорява процесът на изграждане, на създаване. А ето какво става след това. Ако човек е въввлечен в непрестанен процес на изграждане, той пада в несвяст, губи съзнание. Който довежда кръвта си до превъзбуда и засилва много процеса на изграждане, той изпада в безсъзнание. Мисленето не възниква благодарение на процеса на изграждане, не, мисленето

възниква от незначителното, частично разрушаване, ставащо в мозъка, а в мозъка винаги става незначително разрушаване. Така че, за да характеризираме ставащото, можем да кажем: процесът на изграждане винаги се съпътства и с процес на разрушение! Ако в човешкото тяло не ставаше разрушаване, човек въобще не би могъл да мисли, той даже не би могъл да усеща. И така, в действителност мисленето възниква не благодарение на процесите на изграждане в нашето тяло, а поради това, че ние постоянно по малко го убиваме. Затова и трябва да спим, защото насън мисленето прекратява дейността си. Докато спим, бързо се възстановява това, което вследствие на мисленето постоянно се разпада. Именно сънят и бодърстването по правилен начин ни демонстрират, че при мисленето в нашето тяло отчасти присъства смъртта.

Представете си образ, но не на човешкото тяло, а на дрехите на човека; ако се съблечете, ще се окажете именно такъв, какъвто сте. В такъв вид, макар и да не ставате за гостната, въпреки това сте вие и можете да облечете други дрехи. Същото прави човек в течение на целия свой земен живот! В течение на всеки седем-осем години той надява ново тяло, а старото сваля. Това е предвидено и при животните. Там даже е по-очевидно. Всяка година някои си сменят кожата. Ако се събере и изследва кожата, която всяка година змиите сменят, може да се открие: за определен брой години те изхвърлят цялото си тяло, а не просто цяла змийска кожа. Ние правим същото, само че не забелязваме това! А птиците? Те линеят. Какво правят те, когато линеят? Те свалят от себе си част от своето тяло, така че след няколко години с перата се оказва изхвърлено цялото тяло. А какво остава тогава? Защото нещо трябва да остава. Защото вие седите тук, въпреки че нямате нищо от тялото, което сте имали преди осем или девет години; и въпреки това седите тук! Вие сте си създали ново тяло. И така, господа, тук седи душата, тук седи душевното и духовно начало и то постоянно работи над тялото, изгражда това тяло. Ако вие, отивайки някъде, намерите голяма купчина камъни, се досещате,

че тук ще се строи къща. При това съвсем не предполагате, че на всички тези камъни ще им пораснат краченца и те сами ще се наредят така, че да се появи къща! Толкова малко са способни и веществата сами себе си да обединят в тяло. Тялото, което притежаваме в първите седем-осем години от живота – така би могло да се обясни това, – получаваме от майка си и баща си, но то напълно се изхвърля и след седем-сем години получаваме ново тяло. Него ние получаваме не от майка си и баща си, него трябва да построим за себе си сами. Откъде се взема то? Е, тялото, което ние имаме в първите години от живота си, е получено от майката и бащата. Ако тях ги нямаше, нищо не бихме имали. Но това, което се изгражда по-късно, получаваме от духовния свят. Защото това, което се възстановява по-късно, не самото вещество, а действието, това, което гради, същността, идва от духовния свят. Така че можем да кажем: когато човек се ражда, всичко, което като телесност има в първите седем-осем години от живота, произлиза от родителите; но душевното и духовното идват от духовния свят. Сега човек на всеки седем-осем години сменя своето тяло, но духовното начало се запазва. А след известно време тялото се оказва изразходвано и това, което е влязло в него в началото като душевно-духовно, се връща обратно в духовния свят.

Виждате ли, това също е нещо, което се е оказало съвсем забравено, като причината е, че хората днес са станали доста непрозорливи и не могат да стигнат до действителното положение на нещата. Ако видят как тялото постоянно се обновява, ще стигнат до това, че силата за обновлението се намира вътре благодарение на душевното начало.

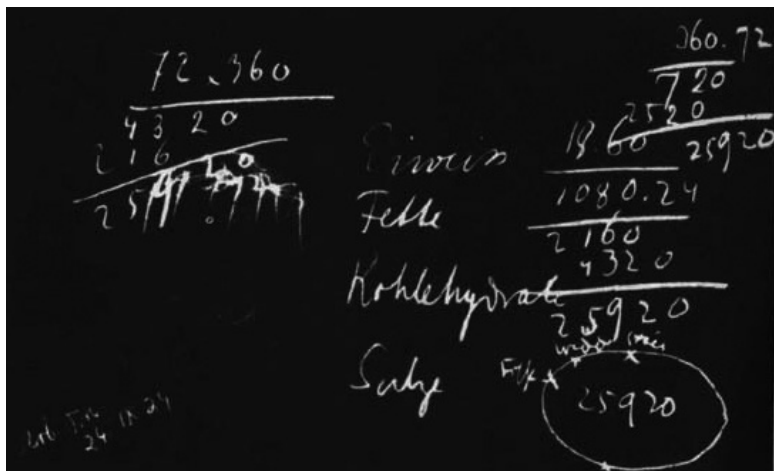
А сега, господа, какво да ядем? Нека някак да разложим на съставните му части това, което човек изяжда под формата на различни ястия. И ще се окаже, че на първо място човек яде белтъчини. Белтък има не само в яйцата, но и в най-различни продукти, даже в растенията. Той яде мазнини, както и това, което наричат въглехидрати, например картофи. Той яде и соли. Всичко впрочем се явява съединение на тези веще-

ства: човек яде това, приема го като храна в себе си. Каквото приемаме през устата, напълно зависи от Земята. Но вещества поемаме в себе си не само през устата, защото също и дишаме. В процеса на дишане приемаме вещества от въздуха. Обикновено това се описва просто, като се каже: човек вдишва кислород и издишва въглероден двуокис. Излиза, че човек прави само това: вдишва и издишва, вдишва и издишва! Но това не е така. В това, което вдишваме, се съдържат в много фино състояние хранителни вещества, намиращи се във въздуха. Ако само ядохме, тялото ни би било принудено да се сменя много често. Защото това, което ядем, много бързо се преобразува в тялото. Само помислете, какви затруднения би изпитвал човек, ако това, което той би трябвало да отделя, не излизаше навън в течение например на двадесет и четири часа! Процесът на приемане на храна и отделянето ѝ представлява бързотечен процес. Нямахме да са ни необходими седем или осем години за осъществяването му, ако живеехме само от това. Но доколкото ние поемаме храна от въздуха, намираща се в много фино състояние, процесът тече бавно и пълната замяна се удължава до седем или осем години.

И виждате ли, господо, много е важно да се знае, че човек поема хранителни вещества също и заедно с въздуха. Ако науката би се заела правилно с нещата, би било открито, че храненето, което човек получава от приема на храна, се използва от него например постоянно да обновява главата си. Но храненето, от което се нуждае човек, за да растат ноктите например, човек получава съвсем не от храната, която яде, а от храната, която той поема в себе си от въздушното пространство. Следователно получаваме храна в процеса на хранене и получаваме храна посредством това, което поемаме от въздушното пространство при дишане. Но работата стои така, че поемайки храна посредством дишането, ние едновременно поемаме от мировото пространство и душевното начало, а не само вещество. Това вещество се намира в толкова фино състояние, че в него навсякъде живее душевното. Така че можем

да кажем: човек добива телесното посредством храненето, той постоянно добива и душевното, живее с душевното посредством дишането. Но това не значи, че с всяко вдишване поемаме в себе си късче душа, а с всяко издишване изхвърляме това късче обратно, защото в този случай ние постоянно бихме изхвърляли душата. И сега, когато знаем тези неща, можем да направим някои изчисления. Повечето от вас вече знаят какво следва, но все още могат да бъдат изненадани. Ако изследвате, ще откриете, че едно човешко същество прави по 18 вдишвания в минута. Сега да сметнем колко вдишвания прави това на ден: 18 вдишвания в минута, $18 \times 60 = 1080$ вдишвания за час; за 24 часа, $24 \times 1080 = 25\,920$ вдишвания на ден.

А сега нека да изчислим – можем да направим това приблизително – колко дни човешкото същество живее на земята. Да опростим и приемем 72 години като средна продължителност на човешкия живот и година от 360 дни. 72 години \times 360 дни = 25 920 дни в живота на един човек. Това е и броят на вдишванията които човек прави за един ден! Така че можем да кажем, човешкото същество живее толкова дни, колкото вдишвания прави за един ден.

Сега да приемем тези 72 години за едно вдишване. Както

казах и преди, с първия си дъх човешкото същество вдишва душата си и с последния си дъх я издишва. Ако приемем, че той живее средно 72 години, можем да кажем: това вдишване и издишване на душата продължава 72 години. Ако приемем този период да бъде един космически ден, ние отново ще трябва да умножим 72×360 за да получим една космическа година: 25 920! Ако вземем живота на едно човешко същество като един космически ден, ние получаваме космическата година: 25 920 космически дни!

Но това число има още едно значение. На 21 март, в деня на началото на пролетта, слънцето изгрява в определен момента в съвездието Риби. Но то изгрява само веднъж точно в този момент. Точката, в която то изгрява, се мени през цялото време. Преди около петстотин години тя не е била в Риби, а в Овен, и още по-рано – в Телец (Бик). Слънцето прави един оборот около целия зодиак и най-накрая се връща в Риби. В определен момент то ще изгрее отново в същата точка, след като направи пълен кръг. Колко време е нужно на Слънцето за това? То се нуждае от 25 920 години, за да обиколи и да се върне в същата точка, в която ще изгрее в началото на пролетта.

Когато сме вдишали 25 920 пъти, сме завършили един ден. Душата ни остава, докато вдишванията се редуват. Когато сме завършили 25 920 дни, ние сме се събуджали толкова пъти, колкото пъти сме заспивали. По време на сън лежим, не мислим, не се движим, не сме активни. По време на сън нашето душевно-духовно начало за няколко часа отива в духовния свят. При събуждане отново го поемаме в себе си. Точно както човек дава възможност на дишането осемнадесет пъти в минута ту да влиза вътре, ту да излиза навън, също така даваме възможност на нашата душа един път на ден да излиза навън и отново да я прибираме в себе си. Виждате, че сънят и будността са само окрупнен процес на дишане. Можем да кажем: най-малкото дишане ние извършваме за една осемнадесета част от минутата; по-голямото дишане извършваме, когато заспиваме и се пробуждаме. Но най-голямото дишане се със-

тои в това, че вдишваме напълно цялото си духовно-душевно начало, когато се раждаме, и го издишваме, когато умрем. Но и това, което остава, също се явява само едно голямо дишане. Защото тогава ние вървим заедно със Слънцето през тези 25 920 години, отново издигайки се към звездното небе. В самия този момент, когато душевното начало излиза, господа, се налага да напуснем Земята и да се отправим към звездното небе.

Такава е, както виждате, началната база за отговор на въпроса, поставен от този господин. Представете си само, колко закономерно е устроена Вселената, ако това число 25 920 се появява отново и отново. В човешкото дишане живее движението на Слънцето. Това е необичайно важно.

По такъв начин аз положих началото на отговора на въпроса.

Ще продължим в събота в девет часа⁴¹. Тогава бих искал да продължа отговора на този въпрос.

БЕЛЕЖКИ

1. «Пред тях провеждат малък експеримент...» – така нареченият опит на Плато, използван от физика Й. А. Е. Плато, 1801–1883. Сравнете го с описанието, което дава Винсент Кнауер в своите лекции на тема: «Основни проблеми на философията» (Виена и Лайпциг, 1892): «Прекрасен физически експеримент се явява опитът на Плато. Приготвя се смес от вода и спирт, съответстваща по тегло на чист зехтин и в тази смес се добавя голяма капка масло. Тя не плува на повърхността на течността, а потъва до средата ѝ и приема формата на топка. За да се приведе в движение, в центъра се спуска картонена шайба, нанизана на дълга игла и внимателно се потапя в средата на капката, така че външният ръб на шайбата да образува екватора на топката. Тази шайба започва да се върти, отначало бавно, а после все по-бързо. Постепенно започва да се движи и капката ѝ вследствие на центробежната сила от нея се откъсват частици, които след отделянето продължават известно време да се въртят, отначало като кръгчета, а после като топченца. По такъв начин възниква картина, удивително подобна на нашата планетарна система: в центъра е разположена голямата капка, представляваща Слънцето, а около нея се движат малки топченца и кръгчета, които може да се уподобят на планетите и техните спътници», лекция девета, стр. 281 от посочения труд).
2. «В близката сряда...» – лекцията се е състояла чак на 3 юли.
3. «В близката събота» – лекцията е изнесена в понеделник, 7 юли.
4. «В 1906 г. изнасях в Париж лекция...» – Париж, от 25 май до 16 юни 1906 г., «Космогония. Популярен окултизъм.», Събр. съч. 94.
5. «...крупният учен Дюбоа...» – Евгений Дюбоа: 1858–1940, холандски военен лекар, виж публикацията «Исправеният питекантроп – преходната човекоподобна форма от Ява», Батавия, 1894.
6. «...когато преди две години във Виена имахме конгрес...» – Западно-Източния конгрес, провел се от 1 до 12 юни 1922г., виж цикъла лекции «Мировата противоположност между Изтока и Запада. Пътища за нейното преодоляване чрез Антропософията» Събр. съч. 83.
7. Бертолд Шварц – ок. 1300, монах от ордена на францисканците от Фрайбург.
8. Йохан Гутенберг – ок. 1394–1468.
9. Лао-дзъ – китайски мъдрец, VI в. пр. Р. Х. Конфуций – 531–478 г. пр. Р. Х., китайски философ.
10. «Имаше някога двама професори...» – философът Карл Лудвиг Михелет, 1801–1893, и теологът и философ Едуард Целер, 1814–1908. Виж цикъла лекции «Общото човекознание като основа на педагогиката», Събр. съч. 293, стр. 103 и «Духовните сили, действащи в съвместния живот на старите и младите поколения / Младежки педагогически курс», Събр. съч. 217, стр. 139.

11. Хипократ – ок. 460–377 пр. Р. Х., гръцки лекар, основател на класическата медицина.
12. Император Фридрих Трети – 1831–1888, е страдал от заболяване на гръбляна. Подателят на молбата е неизвестен.
13. Николай Коперник – 1473–1543, астроном.
14. Артур Шопенхауер – 1788–1860, философ.
15. Венерина мухоловка – *Dionaea muscipula*, насекомоядно растение от семейство росянкови, вирее на заблатени места в топлата зона на Северна Америка. Виж Чарлз Дарвин, «Насекомоядни растения», превод на Виктор Карус, в «Пълни събрани съчинения на Чарлз Дарвин», том 8, Щутгарт, 1876, стр. 259.
16. «Веднъж се запознах с човек...» – Херман Роле (1819–1904), австрийски писател. Виж също «Духовните сили, действащи в съвместния живот на старите и младите поколения / Младежки педагогически курс», Събр. съч. 217, стр. 163.
17. «Аз изнесох «Селскостопанския курс» недалеч от Бреслау ...» – В Кобервитц от 7 до 16 юни 1924 г., виж «Духовнонаучни предпоставки за успеха на селското стопанство», Събр. съч. 327, Дорнах, 1975.
18. «... ще се състои в близкия петък» – лекцията е била отложена за събота, 13 септември.
19. «Ако вземете удвоения период на въртене на Марс...» – Колебания на синодичния кръговрат, тоест времето между следващите една след друга конюнкции или опозиции към Слънцето, при Марс са около 50 дни. Той варира от 2 години и 34 дни до 2 години и 80 дни, което средно прави 2 години и 50 дни, тоест почти 2 години и 2 месеца.
20. Матиас Якоб Шлайден – 1804–1881, естествоизпитател.
21. Густав Теодор Фехнер – 1807–1887, естествоизпитател, основател на психофизиката. Виж работата му «Професор Шлайден и Луната», Лайпциг, 1856, част 2, гл. 6, стр. 153.
22. Пасаж на Венера – Общият ритъм, стоящ в основата на пасажа на Венера, е период от 234 години и 2 дни; интервалите между отделните пасажи са 8, 121 и половина, 8 и 105 и половина години. Последният пасаж на Венера се е състоял на 6 декември 1882 г. По астрономични изчисления най-близкият пасаж на Венера ще се състои на 8 юни 2004 година.
23. «...в близката сряда...» – отложено за вторник, 18 септември.
24. Фердинанд Хохщетер – 1829–1884, географ и геолог.
25. вулканът Колима – действащ вулкан в Мексико.
26. Ернст Хекел – 1834–1919.
27. «...а над мазето – кула без покрив» – така наречения Вайгелски дом, построен през 1647 г. и разрушен при прекарването на Вайгелщрасе през 1898 г. Причислявали са го към «седемте чудеса» на Йена. Домът е бил висок осем етажа, там, освен другото, се е намирала вита стълба, през която е можело през деня да се виждат звездите.

28. Рудолф Фалб – 1838–1903. Написал, освен другото, «Основни положения на теорията за земетресенията и изригването на вулканите», Грац, 1870; «Размишления и изследвания на тема вулканизъм», Грац, 1875; «Критични дни, наводнения и ледников период», Виена, 1895; «Календар на критичните дни», Виена, 1892.
29. «Гьоте енергично се е противопоставял на твърденията...» – Гьоте с неговуване нееднократно е възразявал против теорията на вулканизма, развивана тогава от Леополд фон Бух, а също и от учениците и единомишлениците на последния. По неговото мнение тя е била лишена от водеща идея, която би позволила да се ориентираш в лабиринта на отделните факти. Виж например писмото на Гьоте до Нес фон Езенбек от 13 юни 1823 г. (изд. «София», том 37, писмо 64.)
30. Юлиус Роберт Майер – 1814–1878. Виж «Небесна динамика», Хайлброн, 1848.
31. «...директорът на пощенските превози» – Карл Фердинанд Фридрих фон Наглер, 1770–1846, пруски държавен деец, 1823–1846, основател на съвременното пощенско дело.
32. «...колегията на лекарите» — виж Р. Хаген «Първата германска железопътна линия».
33. Сър Франсис Дрейк – 1540–1596, знаменит английски мореплавател и пират.
34. «... някакъв учен трябва да изнесе доклад» – Ж. Ж. Р. Лаланд, 1732–1807, френски астроном.
35. «... една от кометите ще се сблъска със Земята» – така наречената комета на Биела.
36. «...книга на астронома Литроу» – Йозеф Йохан Литроу, 1781–1840, «За грозещата комета от 1832 година и за кометите въобще», Виена, 1832.
37. Волфрам фон Ешенбах – ок. 1170–1220. «Парсифал», завършен през 1210.
38. Рихард Вагнер — 1813–1883, «Парсифал», театрализирано рождествено представление, като поема се е появило в 1877 г., а в музикално оформление е завършено в 1882 г.
39. «...в продължение на години изнасях лекции сред работниците» – в периода от 1899 до 1904 г. доктор Щайнер преподавал в Работническото общобразователно училище в Берлин. виж «Моят жизнен път», гл. 28, Събр. съч. 28.
40. Фердинанд Ласал – 1825–1864, основател на социалдемократията в Германия. Точното название на споменатата реч е: «Науката и работниците. Защитна реч пред Берлинският Наказателен Съд против обвиненията срещу безмотните класи в публично възбуждане на ненавист и презрение към собствениците (16 януари 1863 г.)», Цюрих, 1863.
41. «Ще продължим в събота в девет часа...» – Обявената лекция не се е състояла. Лекцията от 24 септември 1924 г. е била последната от тези, които Рудолф Щайнер е изнесъл за работниците преди болестта си.

РУДОЛФ ЦАЙНЕР ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО

- 1861 г. Роден на 27 февруари в Кралевец (тогавашна Австро-Унгария) като син на служител в австрийските железници. Родителите му произхождат от Южна Австрия.
- 1872 г. Гимназия до 1879 г. във Винер Нойщат.
- 1879 г. Обучение във Виенския технически университет: математика и естествознание, литература, философия, история. Основно запознаване с Гьоте.
- 1882 – 1897 г. Издава естественонаучните трудове на Гьоте (5 тома) в «Немска национална литература» на Кюршнер. Самостоятелно издание на уводите – през 1925 г. под заглавие «Въведение в естественонаучните съчинения на Гьоте» (Събр. съч. 1).
- 1884 – 1890 г. Частен учител във Виена.
- 1886 г. Привлечен като сътрудник при издаването на Гьотевите съчинения. «Основни насоки в теорията на познанието върху Гьотевия светоглед, съпоставен с Шилер» (Събр. съч. 2).
- 1888 г. Издава списанието «Немски седмичник». Лекции в Гьотевото общество, Виена: «Гьоте като баща на новата естетика» (Събр. съч. 30).
- 1890 – 1897 г. Ваймар. Сътрудник в Архива на Гьоте и Шилер.
- 1891 г. Докторат по философия в Университета Росток. През 1892 г. излиза разширената дисертация «Истина и наука». Увод към «Философия на свободата» (Събр. съч. 3).
- 1894 г. «Философия на свободата. Основни принципи на един модерен светоглед» (Събр. съч. 4).
- 1895 г. «Фридрих Ницше, борец срещу своето време» (Събр. съч. 5).
- 1897 г. «Гьотевият светоглед» (Събр. съч. 6). Преместване в Берлин. Издава «Списание за литература» и «Драматургични свитъци» с О. Хартлебен. (Избрани статии в Събр. съч. 29–32).
- 1899 – 1904 г. Преподавателска дейност в основаното от В. Либкнехт «Общообразователно училище за работници», Берлин.

- 1900 г. «Възгледите за света и живота през деветнадесети век», по-късно излиза с разширения като «Загадките на философията» (Събр. съч. 18). Начало на антропософските лекции по покана на Теософското Общество в Берлин. «Мистиката в зората на съвременния духовен живот» (Събр. съч. 7).
- 1902 – 1912 г. Изграждане на антропософията. Редовни публични лекции в Берлин и лекционни цикли в различни градове в Европа. Мария фон Сиверс (от 1914 г. Мария Щайнер) става негов близък сътрудник.
- 1902 г. «Християнството като мистичен факт и Мистериите на древността» (Събр. съч. 8).
- 1903 г. Основава и издава списание «Луцифер», по-късно «Луцифер-Гнозис» (Статии в Събр. съч. 34).
- 1904 г. «Теософия». Въведение в свръхсетивното познание на света и човека (Събр. съч. 9).
- 1094 – 1905 г. «Как се постигат познания за висшите светове?» (Събр. съч. 10), «Из хрониката Акаша» (Събр. съч. 11), «Степени на висшето познание» (Събр. съч. 12).
- 1910 г. «Въведение в тайната наука» (Събр. съч. 13).
- 1910 – 1913 г. Премиера на «Четири мистерийни драми» (Събр. съч. 14).
- 1911 г. «Духовното ръководство на човека и човечеството» (Събр. съч. 15).
- 1912 г. «Антропософски календар на душата», «Максими» (Събр. съч. 40), «Път към себепознание на човека» (Събр. съч. 16).
- 1913 г. Отделяне от Теософското общество и основаване на Антропософското общество. «Прагът на духовния свят» (Събр. съч. 17).
- 1913 – 1923 г. В Дорнах, Швейцария, е изградена от дърво сградата на първия Гьотеанум.
- 1914 – 1923 г. Из цяла Европа, но най-вече в Дорнах и Берлин, Рудолф Щайнер дава основополагащи познания за обновление в областта на изкуството, педагогиката, естествените науки, социалния живот, медицината, теологията. Доразвива новото изкуство «евритмия», чиито първи стъпки датират от 1912 г.
- 1914 г. «Загадките на философията» (Събр. съч. 18).
- 1916 – 1918 г. «Върху загадките на човешкото съществуване» (Събр. съч. 20). «Върху загадките на душата» (Събр. съч. 21). «Духовният облик на Гьоте в откровенията на

- неговия «Фауст» и в «Приказка за зелената змия и красивата лилия» (Събр. съч. 22). Р. Щайнер формулира идеята за «троичното устройство на социалния организъм», «Основи на социалния въпрос» (Събр. съч. 23). Статии върху троичното устройство на социалния организъм (Събр. съч. 24). В Щутгарт се открива първото Валдорфско училище, което Рудолф Щайнер ръководи до своята смърт.
- 1920 г. Лекционни цикли и художествени представления в сградата на недовършения Гьотеанум.
- 1921 г. Започва да излиза списание «Гьотеанум».
- 1922 г. «Космология, религия и философия» (Събр. съч. 25). През Новогодишната нощ (31.XII.1922 г.) изгаря първият Гьотеанум. Р. Щайнер изработва модела на втория Гьотеанум, построен по-късно от бетон.
- 1923 г. По време на Коледата на 1923 г. «Антропософското общество» прераства в «Единно антропософско общество» под председателството на Р. Щайнер.
- 1923 – 1925 г. В седмични продължения излиза (останала незавършена) автобиографията му «Моят жизнен път» (Събр. съч. 28), както и «Ръководни антропософски принципи» (Събр. съч. 26). Съвместна работа с д-р Ита Вегман върху «Предпоставки за разширяване на лечебното изкуство според духовнонаучните познания» (Събр. съч. 27).
- 1924 г. Непрекъснатата лекторска дейност и последни пътувания с тази цел из Европа. На 28 септември е изнесена последната лекция пред членовете на Антропософското общество. Начало на боледуването.
- 1925 г. На 30 март Рудолф Щайнер почива в Дорнах.

„От съвременните маймуни никога няма да възникне човек. Напротив, при състоянието, което основно господства днес на Земята, където всичко се основава на насилието, на принципа на властта, където мъдростта не се цени, може много лесно да стане така, че хора, желаещи днес да поставят всичко на основата на силата, постепенно отново да придобият животинска телесност и ще възникнат две големи раси: едната, състояща се от тези, които са се появили заради мира, духа и мъдростта, и другата, която отново ще добие животински облик.

И вече можем да кажем: хората, които днес нищо не допринасят за действителния прогрес на човечеството, за духовността, могат да бъдат изложени на опасността да изпаднат в маймуноподобно състояние... Макар в бъдеще да е възможно някои хора да станат маймуноподобни, в миналото нещата с човешкия род никога не са стояли така, че от маймуноподобните да възникне човечеството. Защото когато хората още са имали животински облик, те са изглеждали съвсем различно от съвременните маймуни, а съвременните маймуни тогава въобще не ги е имало. Последните са изостанали, паднали същества, те са се спуснали от по-висока степен...“

„Сега, изхождайки от разсъдка, трябва отново да стигнем до духа. Ето по какъв път трябва да тръгне културата. Ако културата не иска да върви по този път, тук, господа, ще се наложи да кажем: такава Световна война още никога не е имало, никога преди хората не са се терзали така. Но ако хората не поискат да тръгнат по този път, за да може разсъдъкът отново да доведе до духа, тогава ще се разразят още по-силни войни. Тогава войните ще стават все по-яръсти и хората напълно реално ще се самоизтребят, подобно на два плъха, затворени в една клетка, които се изяждат един друг, докато от тях не остане нищо друго освен две опашки. Това е малко силно казано, но всъщност човечеството работи за това, от него в края на краищата въобще нищо повече да не остане. Ето защо е толкова важно да се знае по какъв път трябва да върви човечеството!“

Рудолф Щайнер